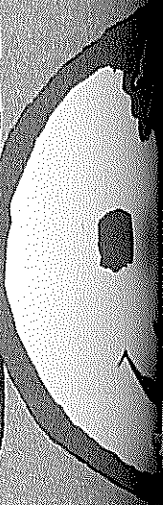
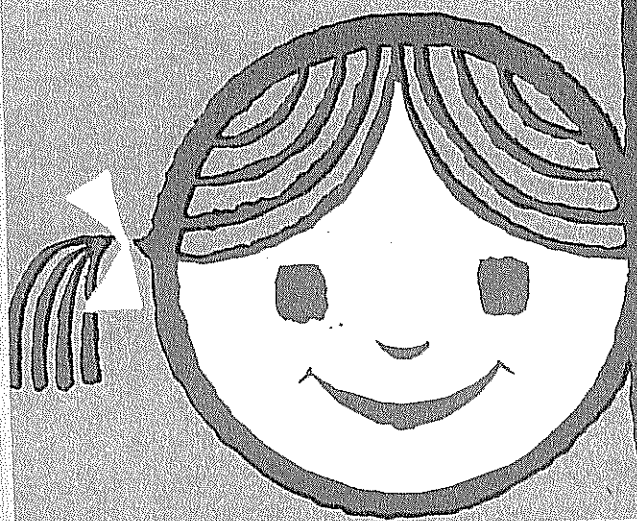

ספרות ילדים וזמרים פתי-פתי

החמש-עשרה
בית ב (נ"ה)

ש
נ
ה
15

ספרות
הבילוי לילדים
בית דוד וילי

שבת תשמ"ט - ינואר 1989

משרד החינוך והתרבות, המזכירות הפדגוגית, המדור לספרות ילדים
קרן ספריות לילדי ישראל מיסודה של רחל ינאית בן-צבי.

המערכת: גרשון ברגסון (עורך), ד"ר מירי ברוך (יועץ מדעי), נחמה בן-אליהו.
ד"ר אסתר טרסי-גיא, אביבה לוי, דליה שטיין.

כל הזכויות שמורות

בהוצאת משרד החינוך והתרבות, המדור לספרות ילדים, ירושלים,
דוד המלך 8 טל' 02-238202/4

ISSN 0334 — 276 X

דפוס רפאל חיים הכהן בע"מ, ירושלים
מיצבו בנו משה ז"ל

עיון ומחקר

87/177
2/10
Giles

כיבוד חוק ומשפט

במרכז לזיון קיפניס לספרות ילדים — המכללה ע"ש לוינסקי — קויים יום-עיון מוקדש לנושא "כיבוד חוק ומשפט" בגן-הילדים ובכיתות נמוכות של בית-הספר היסודי.

דברי פתיחה נשא מר דוד פור, יו"ר המזכירות הפדגוגית. הנחתה ד"ר מירי ברוך. המרצים היו: דליה לימור גרשון ברגסון, שוש זאבי, ד"ר מנוחה גלבווע, שרה עציוני והרצליה רו.

מסיבות שאינן תלויות בנו אנו מביאים להלן רק שתיים מן ההרצאות שהושמעו ביום-העיון.

מבחר יצירות ספרותיות לנושא "כיבוד חוק ומשפט" לגיל הרך

ג. ברגסון

בהמשך להרצאת הגב' לימור, אני מפנה תשומת-לכם למאמר של מיכאל סגל, שפורסם בספר "יסודות החינוך בגיל הרך", שם המאמר: "התפתחות השפיטה המוסרית של הילד". גם מחבר מאמר זה מסתמך על קולברג ופיאז'ה שהזכרו כבר בדבריה של קודמתי. אנו למדים שאחד האמצעים בידי המבוגר לסייע להתפתחות המוסרית של הילד הוא הנחיית דיונים כיתתיים, בבתי-ספר יסודיים ותיכונים, בהם יעסקו הילדים בדילמות מוסריות היפותטיות כלומר: תפקיד המבוגר, ברוב המקרים, הוא תפקיד עקיף, לעודד התפתחות מוסרית של הילד ע"י הרחבת נסיונו במילוי תפקידים, המצריכים הנמקה מוסרית מתוחכמת. לפי תיאוריה זו תפקיד המבוגר מוגבל, ובכל זאת הם מגיעים שניהם גם קולברג גם פיאז'ה למסקנה, שעוצמת ההזדהות עם ההורים, וקשת הקונפליקטים אשר איתם מתמודד הילד, הנמקתן משתנה בהתאם לתנאים, לעוצמת ההזדהות. כיוון שכך אנו יכולים לקבוע שיש סולם בקונפליקטים, ולמייין את כל הבעייתיות של החוקים והכללים שבהתנהגויות.

הראשון בהם הוא: טקסים פרטיים, ואלה מקנים מודעות לחוקים מסויימים לילד מגיל נמוך, טקסים פרטיים הכוונה למשל: לטקס של הסתלקות בבוקר, לפני צאתו של הילד לביה"ס, אם אינו מסתלק אינו פוגע בשום דבר בשום אדם, אבל יש טקס מסויים והוא מקנה לו חוקיות כבר בגיל הרך. לאחר מכן השלב השני הם כללים-חוקים קולקטיביים משותפים בביה"ס, בחבורה ובמשפחה. השלב השלישי אלה הם כללים-חוקים ועקרונות מופשטים. בכל אלה ההסתמכות היא כמובן, על

ניסיון, כפי שכבר הזכר קודם. וניסיון משמעותו קודם כל עשייה, ואחר-כך הבנה, זהו עיקרון המוצא הבסיסי, אולם גם הילד וגם המחנך-המבוגר אינם יכולים להסתמך על התנסויות אישיות, כי אין אפשרות של התנסות עצמית בכול, וכזי ליצור סיטואציה של הזדהות עם מבוגרים ובעלי-ניסיון — אנו פונים אל הספרות כתחליף להתנסות עצמית, כי בה נמצא התנסויות בכיוונים שונים, ונוצרת הזדהות של הילד, בעוצמה זו או אחרת, עם הגיבורים אשר עליהם אנו מווחחים. וכאן עולה השאלה: ילד בגן, או בכיתה א', או בכיתה ב' מה הוא מבין במושג חוק? מה הוא מסוגל להפנים מן החוק?

החשובה היא: גם אנחנו המבוגרים אין אנו מפנימים את כל המושגים שמדברים בהם ועליהם. לעיתים קרובות אנו מדברים על שנות-אור. האם הדבר מופנם, האם אנחנו יכולים להמחיש את שנות-האור? ובכל זאת מקובל עלינו ואין מטילים בו ספק. הארכיאולוגים ומדענים מדברים על מיליוני שנים של חפץ זה או אחר שמצאו מאובנים, האם אנו יודעים להמחיש מהן מליון שנים?

ואף-על-פי-כן זו מוסכמה כאילו מובנת מאליה, ואין אנו נמנעים מלחזור על המושגים-מונחים האלה. לכן, נדמה לי שגם לגבי הילדים כך. אין אנו צריכים להטיל ספק שאפשר לדבר אתם על דברים מופשטים, להרגילם למעשים שהם בבחינת חוק, כלל. ההרגלה היא הצעד הראשון שאנחנו חייבים בה ואחר כך, בהדרגה, במעגלים שונים, יבינו את פשר המעשה. אני חושב שההסתמכות על מעשים המתוארים בספרות הוא הדבר הראשוני שאנו יכולים לנצל באפקטיביות רבה, לטיפול במערכת החינוך לקראת הפעולה של כיבוד החוק. קודם שאגש לטקסטים אני רוצה להשמיע את:

הנושא המרכזי בשנה זאת הוא כיבוד חוק ומשפט. אין פירושו של דבר שכתלונף השנה גמרנו את חפקידנו. ממילא עסקנו בנושא לפני שהוכרז עליו, אלא שלא קראנו לילד בשמו, אבל באופן טבעי הנושא עולה במשך כל השנה, ויעלה ודאי במשך כל השנים. ועתה אביא טקסטים ספרותיים מאספקטים שונים:

שיר של עדולה (פרטים ברשימה הביבליוגרפית המצורפת).

גנב

הים גונב את הצדפים /

שבעצמו הביא / ראיתי / כשהלכתי לשחות עם אבי / כשבאנו, היה שם אוצר בלום /
אחר-כך לא נשאר כבר כלום /
שׂים יהיה / כזה גנב, קשה להאמין עליו.

מעשה של אבידה ושל גניבה מעסיק את המחנך בגן ובבית-הספר מדי יום. המוטיב פופולרי ומוצא את ביטויו בסיפורים רבים מאד. שם השיר מוביל לנושא, אך האם גניבה פה? הרי בעצם אין פה גניבה כלל, הים החזיר לעצמו את אשר הוא פלט. הוא לא גנב כלל, מדוע בכל זאת אפשר לשוחח עם הילדים על הנושא הזה, בהסתמך על השיר? זהו אחד הוואריאנטים של "גניבה". ולא תמיד גניבה, היא ממשית, לעיתים היא רק חשד לגניבה, החשד מצריך בירור והבהרה, ולאחריהם מתברר שזה חשד שוא.

אני מביא את השיר הזה דווקא, כהצעה לפתיחת שיחה על הנושא, כי יש בו מסר סמוי בקשר לגניבה ולחשד, והוא מוגש ברוח טובה ומלאה הומור. אם חרצה יש כאן צעד ראשון להרגלה לראיית תופעה חיצונית, שכאילו מצביעה על גניבה — אבל החיצוניות מטעה.

השיר השני המומלץ, הוא של נורית זרחי — ימין אני ושמאל. בשיר סיטואציה רגילה מאוד של ילדים, מאוד פופולארית: ילדים מהרהרים, מדמיינים לפני הירדמם. ויש כאן שני אלמנטים שכדאי להיאחז בהם (א) במה הצטיין הילד האחד? כתב, זרק, הרביץ, אנחנו שוללים מעשים אלה. לדעתנו המרביץ ראוי לנזיפה — ובשיר נאמר שהמרביץ הוא המצטיין. יש אפוא הצטיינות שלילית, דבר שהילד מצטיין בו אבל אינו לרוחנו. אך זה האגון שהוא מפתח ועובר על כלל-חוק קולקטיבי. אין אנו מעודדים התנהגות זו. לעומת ה"ימין" הזה, שמאל לא יכול להירגע, כשהוא זוכר איך קלקל דברים הרבה: הפיל כוסית, גזר שרוול מבוד, שפך חלב, כל זה ביום אחד.

יש פה דברים שבהתנהגות יום-יומית, הילד הקטן עובר על כללי התנהגות המקובלים עלינו. ייסורי מצפון מעיקים עליו, אנחנו רוצים להקנות לילד כללי התנהגות בעזרת השיר שעליו אנו משוחחים. וכאן המקום להוסיף שהשיחה יכולה להתנהל גם על דברים שהוא עצמו עדיין לא התנסה בכגון אלה:

בעזרת השיר אנו מדגישים, שסיפור האגו בהצטיינות על-ידי מעשים שליליים אינו רצוי. את התוצאות נראה ביצירות ספרותיות נוספות, שמבליטות ביתר עוז את הבלתי רצוי. נכון, אי אפשר למנוע מילד קטן, באופן אבסולוטי, לעבור על כללים וחוקים בחיי יום-יום, ואף-על-פי-כן, אנו מתריעים על כך, כדי למנוע קיבוע מעשים והתנהגות שליליים, שלא ייהפכו להרגל. יצירה נוספת "הקטטה" של קדיה.

בשיר מסר להתנהגות שאינה מובנת מאליה אצל ילדים — טובלנות. אבל בשיר עולה גם הזכות של הפרט לדמיין ולראות בעיני רוחו משהו, גם אם אינו במציאות.

על מה בעצם התווכחו שלושת הילדים? שלושם התווכחו על דבר שבדמיון: מה מקום הלבנה? איפוא היא נמצאת? מותר, איפוא, לדמיין אבל במקרה זה אין אנו יכולים לדעת מי צודק. רק דבר אחד ברור: כל אחד מאמין שהוא צודק, ואז פורצת האלימות "מריב — לצפרניים" כלומר: מעבר מוויכוח עיוני, אקדמי, למעשים שאין הדעת סובלתם ואז... "זה יצא בשן ועין..."

ומסיימת המשוררת המופלאה את שירה בלקח: הוויכוח בין הילדים יכול להימשך, אבל בלי מכות, כאן אנחנו מגיעים לעקרון חשוב בכיבוד חוק ומשפט.

זה לא טקס אישי, זה עיקרון של זכות להביע דעה גם אם היא מנוגדת לדעות אחרות, זוהי זכות להתווכח והחובה לסובלנות, אלה כללים קולקטיביים.

נעיין בשיר נוסף "זה קורה במשפחות הכי טובות", של דודו דותן:

יש שני דברים שאני ממש שונא
הראשון הוא להכנס בערב למטה
והשני היא לצאת בבוקר מתוכה.

החוכן שייך לטקס אישי בבית, שמגיל נמוך מתחילים להקנות לילה, אבל הוא אינו מקבל בקלות את החוק הזה, אח הכלל הזה, והוא אומר זאת מפורשות: "אני שונא". מה אנחנו עושים עם שיר כזה? משוחחים, מסבירים, אני חושב שאחת הטעויות הקרדינאליות של החינוך המודרני אולי, היא הדעה, שלדבר אין טעם, צריך דוגמא אישית, צריך מעשה, צריך התנסות, המלה כביכול אין לה ערך. ולדידי יש לה ערך רב, צריך להשתמש בה ולכבדה.

ושיר שני של דותן לסיום חלק זה:

אמא אומרת, נילי נכון לא התרחצת,

אמא, איך ידעת?

— ידעתי, אמא, יש לך שכל,

זה לא שכל, יש לי אף.

בשירנו, ילד מנסה להסתיר מחדל. בפרוזה נמצא תופעה זאת במעגל הרכה יותר רחב. הילד מסתיר מעשה או מחדל והוא אינו שוקל או איננו רואה את הנולד, ואינו משער שהדברים יתגלו בסופו של דבר.

זהו אחד הגורמים המפתים את הילד — וגם את המבוגר — לעשות מעשה שלא יעשה, מתוך הנחה שלא יתגלה, אך זה לא נכון.

והרי לפנינו עוד אלמנט הקשור בכיבוד החוק, והסיבות לעבור עליו.

אני אעבור ביעף על כמה אלמנטים הקשורים בנושא זה. יש חוקים בלתי כתובים כגון: הטקס האישי, כללים קולקטיביים שאנחנו מקיימים אותם כהרגל בלא הנמקה — למה, לשם מה. ויש כמובן חוקים שהם במפורש אוסרים על מעשה בשל הפגיעה בזולת. מעשים פלייליים נגד פרט או נגד החברה, יש חוקים שמטרתם הגנה על רכוש הציבור, יש התנהגות חיובית, או איסור על התנהגות שלילית בחברה הצרה או הרחבה יותר.

יש עבירות בפועל שאינן מנוסחות בחוק, אבל בכוח יש בהן עוצמה כגון: סגירת ברוז מים בגן ציבורי, לאחר שימוש בו, או סגירת ברוז מים מטפטף — שלא אני פתחתי. לא כתוב בשום מקום המחייב אותי לסגור את הברז, או שאני עובר עבירה אם אינני סוגר, אבל בתפיסה רחבה כעיקרון אני חושב שאנחנו עוברים עבירות. כלומר בכוח זו עבירה בפועל לא. יש עבירות של האדם נגד עצמו, במיוחד הילד נגד עצמו, והוא איננו מודע לכך ברגע המעשה (זה תופס גם לגבי המבוגר) למשל: איסור רחיצה בים, במקום שהים אינו מוגן ע"י מצילים. להלכה, מה איכפת לך, אני עושה מה שאני רוצה, אבל זו היא עבירה נגד בטיחות עצמית, יש עבירות שברגע ביצוע המעשה אינה נראית לעין, אך התוצאה שלאחר המעשה מביאה אותנו לעבירות על חוקים, משום שברגע העשייה אין הילד רואה את התוצאה. נראה תופעה זאת בטקסטים ספרותיים. יש ומעשה כלשהו בשלב הראשון איננו בבחינת עבירה, אבל הוא גורר אחריו עבירה. יש עברות שהגורם לכך היא הסקרנות, שוב הסקרנות עצמה איננה בבחינת חטא, אך היא גורמת לחטא.

לדוגמא: קורצ'אק בספרו "בקיטנה" מספר על ילדים שרצו לראות קן של ציפור, טיפסו על העץ, הסתכלו בקן כפי שהוא. הראייה בלבד לא סיפקה את סקרנותם ולקחו את הקן כדי לבדוק מה יש בו. אחר כך, בשעה שערכו משפט לילדים על המעשה, הובהר מה חומרת העבירה, שלכאורה הוא מעשה של מה-בכך. טענו השופטים: הרסחם את הקן שהושקע בו עמל רב ע"י הציפור הקטנה, והם

מפרטים: כמות הנוצות, השערות, הקש וכדומה. אחר כך הרי לא יכלו להגיע לדגירה והרסתם חיים. זוהי דוגמא אחת מני רבות לחוסר יכולת לראות התוצאות.

דוגמא אחרת: ילד נכנס לחדר הטבע, לקח זכוכית מגדלת, רצה להראות לחברו שהוא יכול להפיק בעזרת הזכוכית המגדלת ניצוץ. בעצם זו סקרנות מדעית, או הוכחה לתופעה מדעית לחברו, הלכו לשרה. אמנם הפיקו ניצוץ אבל הניצוץ גרם לבערה, השדה נדלק, ושוב עניין של דחף רגעי, פנימי, או סקרנות שמביאים למעשים חמורים, שהילד לא ראה את הנולד, והתוצאה חמורה. ויש מקרים של עבירות ופגיעה בחוק מתוך שובבות, הומור או חברמניות — והתוצאה חמורה מאוד. דוגמא קלאסית לכך הסיפור של רבקה מגן "הצמיד של אופירה". נער לקח צמיד של חברה לכיתה, אופירה, מן החיק שלה ושם אותו לתיקה של חברה אחרת, בשעה שיצאו לשיעור התעמלות. כשחזרו ולא מצאו את הצמיד בתיקה של אופירה חשדו בגניבה, וערכו חיפוש. מצאו את הצמיד, בתיק של אחת התלמידות. זאת נשבעה, שהיא לא לקחה את הצמיד, אך זה שעשה את מעשה הקונדס, לא הודה שהוא העביר את הצמיד מתיק לתיק. ואז התגלגלו הדברים לתוצאות חמורות מאוד: נידוי, חרמה, האשמה "גנבת" וניכור. שוב מקרה קונדסות קטן שהביא לתוצאות חמורות ביותר.

אני רוצה להזכיר מספר יצירות נוספות, שכל אחת מהן מובילה לסוג מן הסוגים של אי כיבוד החוק, וברצוני להדגיש שהרשימה הביבליוגרפית שמסרתי בהחלט שרירותית, הייתי יכול להרכיב רשימה מקבילה של יצירות, בדיוק באותו היקף ואפילו גדול יותר. הבאתי רק דוגמאות כדי להראות איך אפשר להיאחז בסיפורים, או בשירים, בבואנו לטפל בנושא שלנו.

עוזי בן-כנען, בספרו "ילד אחד רגיל", מספר על ילדים שהתארחו אצל דוד, שעסק בחנותו במכירת מקלי ספרי. הילדים גילו מכלים והתחילו להחזיר מעט ספרי, כעבור דקות הפעולה קיבלה תנופה. להלן מובאה: "הסרה מכסה ממיכל אחד ומלה שאל אותי מה אני עושה, אני עושה סוף לביקורים שלי אצל הספר, התחתי ספרי על השיער של זמלה ועל השיער שלי, לתצתי עוד פעם ובחדר התפור ריח נעים". ריסטנו וריסטנו עד שרוקנו 50 מקלים, "יו תראה, יש מן ערפל כזה בבית מהספרי, אמר זמלה". נכון כמו ענן, כל הבית מלא ספרי, פתחנו חלונות, היכינו לרוח אבל היה חמסין, אוויר לא זו אפילו טיפה". בהמשך התיאור העיניים ביקשו להיעצם, הם נשכבו על הספה בחדר האורחים ועל המטה בחדר השינה ונרדמו. התוצאה של הפעולה הייתה: הם לא יכלו לפקוח את העיניים משום שנדבקו, השטיחים היו מלאי ספרי וכל דבר נדבק עליהם. שעה ארוכה ניסה הדוד להשתחרר מהמזוודה הדבוקה ובסוף הוא הניף אותה בכל כוחו למעלה, ניפץ מראה או מנורה ונדבק לספטים. הספריי גרם אחר כך לעוד דברים בלתי נעימים, הילדים היו בסכנה, הנוק ברכוש היה גדול מאד.

ממה זה התחילו? מסקרנות של משחק עם ספריי, כיוון שהילדים אינם רואים את הנולד, הרגלה מקודמת של איסורים מסויימים חייבת להיות בבית וגם בבית הספר. ואנחנו יודעים שאפילו רוטו היה חסיד של איסורים שמסכנים את שלומו של הילד.

דורית אורגד מספרת ב"שלושה בני-שבע" על שתי ילדות שנשארן לבדן בבית. הדיירת רצתה להתפאר בפני חברתן על השמלה היפה של אמה. היא הוציאה את השמלה מן הארון, רק כדי להראות וכאן מתחילה שורה ארוכה של פעילות ומעשים עד שהשמלה נכתמת בעפרונות שחורים, או בטוש שחור. הן מנסות לכבס, אבל, כמוכן, במקום להוציא את הכתמים, הצבע התפשט לכל השמלה. ואז מתחילה הבעיה. הילדה שהיא דיירת הבית מאשימה את חברתה שהיא אשמה בכך.

ומתפתח ריב "מי אשם"? זאת אומרת "אני לא אשמה. את הוצאת את השמלה, את רצית להתפאר בפני" ובורחת. אחר כך יש התפתחות מעניינת: הילדה מעלה את השמלה על הגג, כדי שזו תתייבש. השמש חורמת את שלה, הדבר מתגלה כעבור זמן רב. הסיפור מותח, יש בו הרבה מאוד אלמנטים, אשר עליהם אפשר להסתמך בשיחתנו עם הילדים על כיבוד חוק.

ברשימה הביבליוגרפית, שמסרתי לידכם, יש עוד סיפורים שסובבים, כל אחד בסוג אחר, סביב נושאינו. אני פוסח על הרבה סיפורים המיועדים לגיל הרך, ורוצה לעמוד בקצרה על כמה הסיפורים המיועדים לגיל גבוה יותר לכיתות ג' ד'.

הסיפורים יכולים לשרת אותנו במשך כל השנה, בהודמנויות שונות, בשעה שאנחנו משוחחים עם הילדים כשהגורם המזמן הוא חג. בסוכות, בראש-השנה, בפורים ובדומה לכך.

הרשימה מאפשרת להיאחז בכל אחד מהם. אני מפנה את תשומת לבכם לכמה סיפורים שאולי אינם מספיק פופולריים: המטבע המזויף של אליהו אגסי, שנמצא בספר "חושם מבגדד". ושלא נטעה, לא סיפורים רק על חושם. מסופר שם על נער יתום וגלמוד, ששימש עוזר למלמד עני, והיה אוסף את דרדקיו מבתיים כל בוקר ומוליכם אל ביתו של המלמד. באחד הימים האמהות החליטו, מסיבות אלו או אחרות, לא לשלוח את הילדים לחדר, והוא בא אל המלמד ואומר לו: "הילדים לא יבואו היום אתה יכול להמשיך לישון". המלמד רוצה לשתות קצת ערק, כדי שיחם לו ויהיה לו טוב. הנער העוזר מבקש מטבע, כדי לקנות קצת ערק, המלמד אומר שיש לו רק מטבע מזויף. הנער לוקח את המטבע המזויף והולך לחנות. החנוני עסוק מאוד ואינו בודק את טיב המטבע, לוקח ונותן קצת ערק.

המלמד שוחח את הערק שהביא הנער. הנער ממלא את הבקבוק במים, חוזר לחנות ואומר לבעלה: "הנה נחת לנו ערק לא בחריפות הדרושה, המלמד לא רוצה בו". החנוני כועס, אבל לוקח את ה"מים", מריק לכלי שלו, ומחזיר את המטבע לנער, והמטבע לא מזויף. הנער קונה במטבע עוגות עם שומשומין. מוכר ומרוויח, ממשיך לפתח את עסקיו עד שמגיע לחנות, מתעשר והולך, והוא נחשב למכובד מאוד בעדה.

חולפות ועוברות שנים. בגיל זיקנה עושה חגיגה גדולה, מזמין אליה את המלמד ואת החנוני, ואז מתוודה, מספר את האמת איך הגיע לעושר.

בסיפור אנו עדים לאלמנטים ולסוגיות הקשורים ברמאות. הראשונה — מתוך עוני. הגירוי הראשון וההתפתחות עד שלב החרטה והוידוי. עניין זה, של זיוף, הצלחה וסיום שיש בו גילויי-חרטה ווידוי — נמצא בהרבה סיפורים שהבאתי ברשימה.

יש גם עבירה הנעוצה בקנאה, ועבירה שלא מדעת, ועבירה מונעת מרצון להצטיין כפי שהצבעתי, כל אלה מפורטים בהרבה סיפורים. אני מרשה לעצמי להדגיש, כי במקרא "באומר ובשיח", ספר ראשון ושני לכיתות ג'ד — ד'ה', יש לפחות 8 סיפורים של אגסי, אוחנה, בורלא, בר, מרגלית מעוז חביב, וכל אחד מהם מספק חומר לשיחה על הנושא, להתייחס לאחד המרכיבים של כיבוד החוק, כפי שפירטתי.

לא נגעתי בעניין המשפט, זו סוגייה בפני עצמה. והרוצה לעסוק בנושא זה ודאי יפנה בראש ובראשונה אל "ויהי היום" של ביאליק ולמקורות אחרים, שהגב' רו תרחיב דברים בנושא זה.

רשימה ביבליוגרפית מצומצמת

שמואל הופרט, אל חספרו לסימה, ספרית-פועלים.
בן-שזר, דגלים לשמחה חורה, קנאת ביכורים, בתוך ילד שובב ירושלים, ספרית-פועלים.
שלום-עליכם, האולר, בתוך ארבעה סיפורים לילדים, הוצאת אל"ף — ספרית-פועלים.
אופק א., איפה טמונות התמונות, מילוא, 1983.
ברוריה ולס, עמית רוצה עוד סיפור, בתוך טוב לי בקיבוץ, שעת קריאה, "מסדה".
י. בורלא, מלכות דוד (אליעזר איבד שלטון), צ'ריקובר.
דינה דזיטלובסקי, עמר ומגפים של תמי, ספרית-פועלים.
דינה דזיטלובסקי, דני הקטן והשוטר נסים, ספרית-פועלים.
נורית זרחי, חובשת כתר הניר, שם הענינים, ראשית קריאה, כתר.
גרה כהן, לאסוף סיפורים בחצר, הענתויה של צבי והאפונעו של שמואל, ספרית-פועלים.
עוזי בן-כנען, ילד אחר רגיל, שעת קריאה, "מסדה".
עוזי בן-כנען, רק צרות, שעת קריאה, "מסדה".
עמוס בר, רימונים לסוכה, בתוך דגים דגים, הקה"מ.
דורית אורגר, שלושה בני שבע, שמלת התג הלבנה של אמא, שעת קריאה, "מסדה".
שאל רוזנפלד, אבא של גידי קיבל עונש, "שוקן".
מרין סימל — אוטובוס גדול כמו כל העולם, "אחיאסף".

ש י ר י מ

גנב, איש הזמן, עדולה, "מסדה".
שני הברים, אמא איך ידעת, זה קורה במשפחות הכי טובות, דודו דותן, כתר.
הקטטה, פתחו אח השערה, קדיה מולודובסקי, הקה"מ.
ימין אני ושמאל, פס על כל העיר, נורית זרחי, "מסדה".

ואם זאת אמת, נירה הראל — "באמר ובשיח" גיד, ספרית-פועלים.
הצמיד של אופירה, ר. מגן, "באמר ובשיח", גיד, ספרית-פועלים.
מקום הכסף, יוסי אוחנה, "באמר ובשיח", גיד, ספרית-פועלים.
כדי לא לבייש, י. ל. פרין, "באמר ובשיח", גיד, ספרית-פועלים.
הסוד הגדול עלה באש המדורה, לרמן, "באמר ובשיח", דיה, ספרית-פועלים.
הדינר הגדול, בורלא, "באמר ובשיח", דיה, ספרית-פועלים.
מי הזמין אותם לסוכה, חביב מעוז, "באמר ובשיח", דיה, ספרית-פועלים.
העלול וענשו, א. אופק, "באמר ובשיח", דיה, ספרית-פועלים.
האשה ומשפטה עם הרוח, ביאליק, "באמר ובשיח", דיה, ספרית-פועלים.
ח.נ. ביאליק — משפט הביצה, משפט שלמה, האישה עם הרוח, "באמר ובשיח", גיד, ספרית-פועלים.
ר' גם חוזר מיוחד ט' של משרד החינוך והתרבות, (התשמ"ח) "כיבוד חוק ומשפט", הפרק "ספרות", עמ' 26-27.

לנושא "חוק ומשפט" בביה"ס

ה ר צ ל י ה ר ז

נושא "חוק ומשפט" עשוי להילמד בכיתות ביה"ס מכיתה ד' ואילך. למן הרגע שתלמידים שולטים בקריאה שוטפת ובהבנתה אפשר להטיל עליהם איסוף מידע במקצועות השונים.

יש מקום להשוות בין חוקות וחוקים של מדינות שונות ולהסיק שחלק מהחוקים הם תוצאה של מציאות קיומית בזמן ובמקום.

איסוף פרטים הקשורים לחוקי עמנו במקרא, גם הם עניין לנושא גדול ורחב: לימוד "עשרת הדיברות" ו"שבע מצוות בני נוח" והשוואתם לחוק חמורבי.

הסיפורים על הגבעונים; על המרגלים בבית רחב; יעקב ועשו; שרה והגר; העונש על לקיחת אדרת השינער בכיבוש יריחו; ובירור תפקידן של ערי המיקלט עשויים להיות גורם חשוב למשחקי-סימולציה ולהעמיק הבנתם של התלמידים בתחום הדק והחשוב שבין חוק לבין נורמה. מכיתה ד' ואילך אפשר לבקר בבית-המשפט וללמוד את המונחים והמושגים הקשורים למוסד זה, תוך כדי הכנה לביקור ועריכת סיכומים שלאחריו.

גם משחקי הדמוקרטיה שבכיתה הם בעלי תוקף רחב יותר בכיתות הגבוהות, כשתלמידים מבינים איך לבחור נציגים לוועדה-הכיתה; לוועדות בית-הספר השונות ומחברים לעצמם "ספר-חוקים" של הכיתה.

בכל תחומי הלמידה האלה, הספרות משמשת אמצעי-עזר. יש חומר ספרותי עשיר (בסיפורת, בשירה ובספרות-העממית) היכול לשרת את הלומדים והמלמדים בתחום הקריאה המונחית, לימוד הספרות והקריאה העצמית.

הקושי בטיפול בנושא זה הוא בכיתות הנמוכות שבבית-הספר היסודי ובגני-הילדים. ילדים קטנים רואים את העולם כלו כמוקנה מבחינה חוקית. החוקים "יורדים" עליהם מן המבוגרים והם מקבלים אותם כעובדות.

לענין זה כדאי לחזור ולקרוא בספרו של ד"אן פיאז'ה "השפיטה המוסרית של הילד"¹, שבו מספר איך ילדים מתייחסים לחוקי-המשחקים שלהם.

ככל שהם קטנים יותר הם מקבלים את חוקי-המשחק כ"נתונים מאלוהים" ואין רשות לערער עליהם.

הדין ב"משחקי-ילדים" והחוקים שלהם, יכול להיות נושא מאד משמעותי בכיתות הנמוכות והוא יכול להסתייע ביצירות העוסקות במשחקים כגון: "מחבואים" של ל. גולדברג או "תופסת-שלה, בספרה "מה עושות האילות".

אבל, נדמה לי שהדרך הנוחה ביותר, ואולי גם המלבבת ביותר, לטפל בנושא זה, עם תלמידים מכל הגילים, היא בעזרת הספרות-העממית.

בסיפורי-העמים יש מספר גדול של סיפורים שנושאים השופט החכם. נושא זה מתחלק למוטיבי

1. "השפיטה המוסרית של הילד", תרגם מצרפתית: י. מאיר, הוצ' הוצ'רה הבינ-קבוצית לחינוך בחקר "חוכרה לחינוך", (אין שנת הוצאה).

משנה, ולכל אחד מהם מעשיות, אגדות ומשלים וגם אנקדוטות.

שפע החומרים הספרותיים מאפשר למורות לבחור את המתאים לכוחן וליכולת כיתותיהן, השוואת סיפורים דומים או זהים, בנושא מכתיבה את תחום הלמידה ומאפשרת לטפל בו גם בכיתות גבוהות. המוטיבים הם:

א. שופטי-צדק שהיא "פלא של חכמה", כמו שלמה שביקש בחלום (מלכים א' פרק ג') "לב שומע להבין". מקום החכמה הוא בדרך כלל במוח, שופטי-צדק הם בעלי כושר חשיבה מעולים; אך אין הכרח שיהיו גם בעלי רגישות יתירה.

שלמה ביקש לעצמו שני כתרים: חכמה ורגישות. על פי הסיפור של "משפט-הזונות" (באותו פרק) זכה המלך בחכמה כפי שמוכח בסופו של הפרק "ויראו מפני המלך כי ראו כי חכמת אלוהים בקרבו לעשות משפט".

שופטים בעלי-חשיבה, פסיכולוגים, יש לכל העמים. ברשימה הביבליוגרפית שלהלן ימצא המורה סיפורים כאלה.

ב. השופט הוא ילד

ילדים אוהבים להזדהות עם גיבור כנייגלים וכשילדים מצליחים לפתור בעיות, שהמבוגר לא הצליח, הם מרגישים עצמם מנצחים וחכמים. הסיפור על דוד כנער, הפותר לאלמנה (שהטמינה את כספה בבגדי-דבש) פתרון צודק, אהוב מאד על ילדים. כן אהובים הסיפורים על שלמה, הילד החכם, המגלה פתרונות לעיוותים משפטיים שעשה אביו. סיפורים אלה וכמותם גורמים לילדים סיפוק ושמחה.

ג. החלש מנצח או "חכמת-המסכן"

ילדים מרגישים את עצמם חלשים ושומחים בנצחונם של חלשים על חזקים. כשהמלך לומד לקחים מן העני או כששלמה המלך לומד לקח מן הדבורה, נוצרת הזדהות של הילדים על המנצחים. המעשיה המופיעה בלבושים שונים על "משפט האלמנה עם הרוח" הוא כלי ספרותי מעולה להעלאת על הבמה ולמשחקי סימולציה.

ד. שופט הלומד לקח או מלמד לקח בדרך השלילית

בסיפור "שלשלת הדמים" שב"ויהי היום" של ביאליק; בסיפורו של הרצל "סולון בלודיה" ובסיפורים המצויינים על "רעים-נאמנים" מופיע מוטיב זה.

ה. בעיית הנורמה והחוק מוצגת באופן בולט ביותר בבכא-מציעא ס"ב "מעשה בשנים שהיו מהלכים בדרך ובידי אחד מהם קיתון של מים...". היא חוזרת ומופיעה בשירים ובסיפורים רבים וגם בסיפורי-עם המסומנים בביבליוגרפיה.

המוטיב הזה חשוב ביותר בלמידה; כי הוא מחדד מצבים ריאליים שהילדים מכירים בחיי יום יום. יש לזכור שנושא זה, כמו נושאים חברתיים אחרים כגון החינוך, דמוקרטיה, יחסים שבין אדם לחברו; אזרחות ודאגה לזולת — כולם נושאים לטיפול רב-שנתי, ויש לבנות להם מודל מודולרי, ו"א שלבים שלבים צרים ומתרחבים, על פי רמת-הכיתה והזמן העומד לרשות הנושא.

כל הנושאים כולם מחייבים להטרים טיפול בנושא, שגם בו צריך לעסוק בכל הכיתות והוא "מי אני?" או "פנים ופנים". כי בלי התייחסות האדם אל עצמו והכרת הווייתו כפרט, כבן-משפחה,

כאחד מהחבריה, כיהודי, כישראלי — לא יוכל אף אחד מאתנו להתייחס לנושאים רבים אחרים שעלינו להפנים.

ייחכן, שבאמצעות טיפול נכון בסיפורים שלהלן, תעלינה גם שאלות בכיוון הנושאים הרבים שהזכרתי.

מורה בעלח "לב שומע להבין" תצליח אולי לרקום ריקמה עדינה של טיפוח ערכים באמצעות העשייה שלה, וזה יהיה שכרה.

ביבליוגרפיה נבחרת*

- * עושה השופרות, ימים נוראים, "מסדה", חוברת א'.
- * אסרו חג, מ. בן-יחזקאל, ימים נוראים, "מסדה", חוברת ג'.
- * על תקיעה גדולה, מ. בן-יחזקאל, ימים נוראים, "מסדה", חוברת ד'.
- * כל מה שאדם עושה, לעצמו הוא עושה, בן-יחזקאל, ספר המעשיות, "דביר".
- * משפט הביצה, ח. נ. ביאליק, ויהי היום, דביר-לעם.
- * הנער דוד, ח. נ. ביאליק, ויהי היום, דביר-לעם.
- * סיפור הירושה, ח. נ. ביאליק, ויהי היום, דביר-לעם.
- * שלמה המלך והדבורה, ח. נ. ביאליק, ויהי היום, דביר-לעם.
- * שנים שהיו מהלכים, ביאליק-רבניצקי, ספר האגדה, דביר.
- * מי גנב, ביאליק-רבניצקי, ספר האגדה, דביר.
- * משפט האלמנה עם הרוח, י. ל. פרץ, "מפי העם", דביר-לעם.
- * גונב התרנגולות, י. בן-זכאי, "באמר ובשיח", ספר שלישי, "דביר".
- * השמן והבשם, או השופט הקטן, ש. בן-ציון, מקראות ישראל ד', "מסדה".
- * אמחתח הקמח, י. אנסקי, תירגם: שלונסקי, מקראות ישראל ד', "מסדה".
- * כיתה של ידידות, תירגם: י. לבנון, מקראות ישראל ה', "מסדה".
- * לביאם, עליזה אידזיר, עיכד: י. חביב, מחרוזת 17, ת"ל.
- * השופט הנבון, סימה גבאי, אסע"י 373, בתוך אומר.
- * החון הגנב, אבן זבארא בתוך שירת ספרד ופרובנס, עורך: ח. שירמן.
- * סיפור הירושה, אבן זבארא, בתוך שירת ספרד ופרובנס, עורך: ח. שירמן.
- * הגנב שהוכר מתוך דברי עצמו — ל. גינצבורג, אגדות היהודים, "מסדה".
- * משפט האלמנה עם הרוח, ל. גינצבורג, אגדות היהודים, "מסדה".
- * האיכר ובניו, משלי אסופוס, תירגם: ש. שפאן, מוסד ביאליק.

* המעוניין בביבליוגרפיה רחבה יותר יפנה אל הגברת הרצליה רז, רמת השרון, למרחב 25, 47216.

לקראת יום העצמאות ויום הזכרון

40 שנה לחוק חינוך חובה

מאת אסתר טרסי

חוק חינוך חובה*

עם אשורו בכנסת

וביום הראשון בבקר הטפיקה אמי את פאומי
ברק שבאצבעותיה, קנחה לי את החטם. הכניסה
את זנב פתנתי לתוך סדק המבנסים, נתנה צידה
בידי — נאני הולך לסדרו של ר' מאיר.
ח. נ. ביאליק, "ספנים"

יבוא זמן ו"ספנים" יכתב הוא
ויתאר את הבקר השר,
ויספר איך הלך אז ברחוב הוא
לחררו של רב ולמן שזר.

הוא הכל יתאר, את התכלת,
את האור, את העץ בטליו,
לאו אצלו עינים שכאלה
לא ילכו לאיבוד, סמוך עליו.

ולכן נסתפקה נא אנו
במלים אחדות בלבד
על החק שהיום מוכן הוא
לכל אלה להיות למסר.

ונאמר: אין לדעת מדוע,
אך עולה מתוכו, אם נסכית,
איזה לחן מוצנע ותמוה,
הנראה בתוספת־חקית.

איזה לחן מוצנע, שבסתר
הוא מרעיר את לבב האומה...
היא חותמת על חק־שלי־בית־ספר
ועזרה היא מאור ורמעה.

...וביום הראשון בבקר
השמש תצחק טובה.
וילכו כל תינוק ותינוקת
לקיים
חק חינוך חובה.

רגליהם ידפקו־ידפקו
בהלוך מעשי ולץ.
הזיום הראשון בבקר
ישתרע מואר בלי קץ.
הם ילכו בעדה ממלמלת
עם "צירה" בשקית צחורה.
ופתאום המרינה־ההחילת
תראה כמורה צעירה...

ודרורים במדינה יצפצפו
וקולן מסתלסל ומפכפך
ועם כל הילדים לבית־ספר
איזה ביאליק קטן ילך.

* נתן אלתרמן, הטור השבועי, ספר ראשון, עמ' 407.

ונאמר: בין אומות אין אחרת
שמכל תולדותיה, כהר,
משרפות ומכבי, עלה קֶרָה
קול תינוק הלומד אלף-בית.

ונוסיף השערה מבוססת:
בין חוקים שעברו לרובר
ואושרו בעצרת-הכנסת
אין עוד חוק מאושר יותר...

והיום יום ראשון בבוקר
והיום עוד גדול ורב
ורגלי תינוקות בו ידפקו
בסגרל ומנעל וקבקב.

זלמן שזר היה שר החינוך הראשון
במדינת ישראל, ומעשהו הראשון היה
הגשת חוק חינוך חובה לכנסת. ואם
נשכח את המובאה מביאליק, הרי הבית
החמישי של השיר מזכיר לנו, שהוא
לקוח מן ה"ספיוח". אלתרמן אינו יכול
לנתק עצמו מן הטכסט האהוב, מן
הטכסט שאליו, בדרך הטבע, מובילה
האסוציאציה לנושא: חינוך, תרבות. עם
בעל תרבות עתיקת ימין, מטופחת בכל
הדורות, בעלת תודעה מושרשת שרק
זהו העיקר לקיומו של עם.

עכשיו נראה את שתי התמונות,
במקביל לשתי התקופות. אילו המשכנו
במובאה של ביאליק אפשר היה להסיק,
איזה מזג אויר היה אותו בוקר יום ראשון
— יום סגריר, קרוב לודאי — כי אז כל
הבתים הראשונים של השיר היו הקבלה
לדברי ביאליק. או ניגודם. השמש! זה
יהיה הניגוד הראשון, אין לדעת האם
היה שם אז יום סגריר, אבל אין כל ספק,
שבאן תהיה שמש. הכל יהיה מואר
וצעדי התלמידים הצעירים יהיו עליוזים
("לץ") ומעשיים. גם להם תהיה "צידה
לדרך". — שקיק לבן, ומי יהיה הרבי,
המורה? לא, זאת תהיה מורה. ומי תהיה
המורה? — חיילת.

עכשיו בא הבית העיקרי, שבו השורה
האחרונה היא: "ועם כל הילדים... לבית
הספר איזה גאון קטן ילך", ולעת-עתה
איש אינו יודע עליו. וכי ר' מאיר, רבו של
ביאליק, הבחין בין תלמידיו בתלמידו
הגדול? לא נדע. אבל כבר עתה נדע,
שאם בין הילדים יהיה אחד דומה בערכו
לביאליק, לא אנחנו נהיה אשמים בכך,
שהוא, דווקא הוא, לא הגיע לבית הספר.
וזהו בעצם תמציתו של חוק חינוך חובה.

שיר אלתרמני מובהק. הרבה אינטלקט,
הרבה ריגוש, קצת אירוניה, כדי
שהסנטימנט לא יגלוש לסנטימנטליות.
גם השם הפיקנטי מצטרף לתמונה. האם
יכול להיות שם יותר פרוזאי מ"חוק"
ככותרת לשיר? — על חוק צריך לדבר
במשפטי פרוזה ארוכים, הגיוניים,
סבירים — אבל שיר? אכן השם הפרוזאי
הזה ניתן, אולי, לאחד השירים הפיוטיים
ביותר, של אלתרמן.

המוטו, משל ביאליק, הוא כשלעצמו
מעין בית שירי. בעזרת המוטו יסופר לנו,
שהנושא: אישור חוק חינוך חובה של
שנת 1949, במדינה צעירה, אינו אלא
המשך של קורות העם; אינו אלא תוצאה
של רצף תרבותי. החוק צמח ממעמקי
ההסטוריה.

"...וביום הראשון בבקר..." — כתוב
אצל ביאליק; ואחריו, כלומר, אחרי
תקופתו של ביאליק, לא נקטע הרצף;
אדרבא, ממשיכים באותה מסורת
עתיקת יומין. מי שאביו הלך לחדרו של
רבי מאיר, ילך בנו לחדרו של רבי זלמן
שזר.

של השכלה לכל, לכל שכבות העם,
כדבר מובן מאליו.

אלתרמן המשורר לא ידבר על שכבות
עם, אבל את אותו הדבר הוא יגיד
אחרת. הוא יאמר "ורגלי תינוקות בו
ידפוקו בסנדל, ובמנעל, וקבקב". אנו
שומעים את הדפיקות השונות ואין אנו
זקוקים להסבר, מאיזה בית — בין השאר
— יישלח הילד לבית הספר בקבקים.

במה ניבדקת איכותו של שיר? כמוכן,
באספקטים רבים ושונים תוך קביעת
רמת בשלותו של הקורא. ידוע שגורמים
שונים (לא אסתטיים!) עשויים לגרום
לכך, שהיצירה הספרותית תשפיע על
הקורא. למשל, נושא, הקרוב במיוחד אל
לבו. אבל ההשפעה קצרת-ימים וחלשה.
לעומת זאת יצירה אומנותית (במקרה
שלנו ספרותית) עשויה להשפיע על
הקורא לאורך זמן, ובכך בעיקר נבדקת
ערכה, היא אינה נשכחת מלבו, ולפעמים
אמורה השפעתה לשנות את האידיאלים
שלו, השקפת עולמו, ואפילו — את
התנהגותו.

המסר שבשירו של אלתרמן טמון
במחציתו הראשונה של השיר ובבית
האחרון, באידיאה גדולה — השכלת עם
מירבית כתפקיד המדינה — והוא נקלט
בלי משים — בלי תודעת מסר בעוצמת
ריגושו של המשורר בלבד, האופף את
הגרעין האינטלקטואלי, בהשפעה
הטהורה של הפיוט שבו — והיא נחרתת
לזמן ממושך.

כולם זוכים בחינוך, כולל הגדולים. לא
תימנע מאיש ההזדמנות של קבלת
השכלה.

כן, אם ביאליק השני יהיה דומה
לראשון, לא יחסרו בשיריו תיאורי טבע,
צבעי התכלת, צבעי העץ וטלליו, ואור
אור! — אלתרמן מקטין מדעת את
התלהבותו הוא, ואנחנו שומעים
בקורטוב של אירוניה: "לא יחסר, סמוך
עליו". ואנו סומכים עליו.

החלק השני של השיר (החל ממש
ממחציתו, מן הבית השביעי) הרי זה קול
כמעט פרוזאי של אזרח גא, מאושר,
שבמדינתו התקבל החוק, ואין תימה,
שכן "בין אומות אין אחרת" שבה יאושר
חוק, הנובע ממעמקי ההיסטוריה
הלאומית שלה. — אלתרמן משחק כאן
בשני המובנים של המלה "מאושר"
(מלשון אושר ומלשון אישור) ומאחורי
המונח אישור מסתתר האושר, שמרגיש
האזרח מאישורו.

וכשטיימנו את הרהורי האזרח, הפרר
זאיים, חוזר המשורר ותופס את מקומו
בפיוט.

אילו המשיך אלתרמן בסגנונם של
הבתים הראשונים של החלק השני, יכול
היה לגמור את השיר באמרו, שעם
החוק, מובטח להם, לילדיו כל השכבות,
יכולת לרכוש השכלה, היינו מבינים,
שבעצם מתכוון חוק חינוך חובה לאפשר
לכל הילדים, גם לא לביאליקים, ליהנות
מהשכלה. חוק חובה מכיל את הרעיון

"כתבי הנופלים" כז'אנר ספרותי

מאת הרצליה רו

ליצירות האוטנטיות של הנופלים עצמם, בבתי "יד-לבנים" שביישובים השונים, "בגילוי-אש" ובתוך ספרים, שיצאו אחרי מותם של האנשים, ישנו חומר עשיר ומגוון, פיוטי מאד, שמתוכו יכול המורה לארגן לעצמו מקראה מתאימה לצורכי הכיתה ולרמתה בתחום הנושא שלפנינו. רובם של הנופלים צעירים מאד היו והדברים שנשארו אחריהם עשויים להיות קרובים לילדים ובני-נוער כיום.

בנים ובנות אלה כתבו ויצרו בתוך היום-יום של המציאות הסוערת בארץ. יש מבחר של הגיגים, ניצני שירה, התפיסות לגבי נופים, אהבה, רעות ובעיות התבגרות. יש ביטויים בתחום מוסיקה, ספרות ושאר אמנויות, והתייחסות רבת-פנים לבעיות חברות וחברה, גם לגבי מערכת היחסים במשפחה.

מגוון הנושאים הוא אותו מגוון המעסיק את הילדים והנוער יום יום ושעה שעה. הטיפול בכתבים וביצירות אינו בא דווקא כדי לזכור ולהזכיר, אלא ליצור אמפטיה והזדהות — "הם כמונו" או "אנחנו — כמוהם".

כאמור, אפשר למצוא יצירות רבות בתוך "כתבי-נופלים". ואזכיר מספר ספרים שליוו אותי ואת בני דורי במשך שנים רבות.

מנחם ברגמן (אתם) — בן הארץ (פרקי יומן, מכתבים ושירים) הוצאת שחרות, עם עובד תש"ז.

בדמי עלומיה — אגרות שלומית —

נושא יום העצמאות לא גובש עדיין במציאות הישראלית. ייתכן שבעוד דור או דורותיים ידעו יותר איך להכין עצמם, ואת התלמידים, לציון יום הזיכרון וישכילו לארגן את חגיגות יום העצמאות.

ברצוני להציג הפעם אפשרות אחת מני רבות לקירוב תלמידים, לפחות מתבגרים, לנושא "מלחמות ישראל על הישרדותה".

יש לנו בארץ ז'אנר ספרותי מעניין ורב ערך והוא — כתבי הנופלים. כתבים אלה — יומנים, מכתבים ותעודות, של בנים ובנות שנהגו לכתוב, לצייר, לצלם ולפסל לתומם — יצירות אלה, שיצאו לאור "בכתבי-נופלים" במערכות ישראל עשויים להיות עמוד-שדרה רב-פנים ומרתק לנושאים הקשורים ליום העצמאות.

הלומדים עשויים להזדהות עם בני-נוער שחיו בארץ ואהבו אותה, בני נוער שלחמו בעד הארץ ונפלו בהגנה עליה.

אינני מתכוונת לספרי-זכרון שנכתבו אודות הנופלים, וגם לא אל רומנים וסיפורים שהם פרי יצירות סופרים בעקבות מאורעות של חירוף-גפש, וגבורה בקרב.

בקטלוגים המנומקים שמשרד החינוך מוציא לעיתים מזומנות, ישנן יצירות רבות העוסקות בנושאים של מלחמות ישראל כגון "אחוות-לוחמים" גבורה של ילדים וחיללים ועוד... אני מתכוונת

רפי מלץ — ביקור מכתבים — ספרית
פועלים 1970 (מהדורה ב').
יומנו של נער — הביא ש. גולן —
ספרית פועלים תשי"ד.
רשימה זו היא רק דוגמא לאפשרויות
העומדות לבניית הנושא.

הקיבוץ המאוחד תשי"ח.
יוסף פינסקי — עזה כחיים — הקיבוץ
המאוחד תשי"ח.
יחיעם וייץ — מכתבים — הוצאת
שחרות — עם עובד תשי"ח.
עפר פניגר — העולם היה בתוכי
(רשימות ותמונות) — הוצאת לזין
אפשטיין 1972.

אבא תהיה גיבור

מאת מנחם רגב

"אני יודעת שהוא היה מוכרח ללכת. / אבל
מלחמה זה דבר בוכה, ואני בוכה בשקט" בשיר
אחר היא חולמת על כך שהמלחמה
תסתיים סוף סוף אבל אין מדובר פה
בניצחון, אלא שכל צר יפחד להמשיך:
"אם שלנו יפחדו / וגם שלהם יפחדו / וכל אחד
יאמר שהוא לא רוצה, / אז כל ראשי הממשלות
יגידו: / בסדר, מה נעשה?" — וישלחו את
החיילים הביתה. המלחמה, בספר כולו,
אינה מתוארת במילים של ציונות והגנה
על המולדת, אלא כמשהו מכוער שמביא
סבל.

נושא המלחמה בשירים אלה אינו
כללי אלא קיומי שמביא סבל לפרט.
בשיר אחר היא מתארת את משחקי
המלחמה של האח הקטן, ומסיימת:

הוא חושב שמלחמה זה מין משחק,

שעושים בו "פיץ-פיץ", בלי הרף,

ואולי זה נכון, אבל אם זה נכון,

אז זה מבחיל פי אסף.

מלחמה אף פעם לא ניתפסה אצלנו

בחרתי ככותרת למאמר, בשורות
הנשמעות פרודוקסאליות האם כדי
להיות גיבור צריך להתבייש? אדרבא!
הרי מי שהוא גיבור ראוי שיהיה גאה
בעצמו, אלא שתרצה אתר, שמתוך שיר
שלה נלקחו השורות ("אבא שלי יבוא
בשבת"), כותבת על אבא שבא לחופשה
ממילואים, ובסופה של החופשה הוא
הרי חייב לחזור לשרות. ואז פונה אליו
בתו: "אל תתבייש לספר שאתה רוצה להישאר
אתנו, אבא, תהיה גיבור! ואל תתבייש" הגבורה
אינה ביציאה למלחמה, אלא ברצון
להינתק ממנה. אווירה זו אופיינית לכל
שירי הקובץ הנקרא "מלחמה זה דבר
בוכה". הוא כולל ששה-עשר שירים
וראה אור ב-1975.

בהשוואה לשירי-ילדים שנכתבו שנים
לפני כן, אפשר לומר שבשירי אתר באה
לידי ביטוי גישה מהפכנית. במרכז
השירים עומדים הפחדים של הילדים
ושל המבוגרים, הגעגועים העזים לאב
שהלך למלחמה והיתמות, היא כותבת:

למה ולמה הסוס צנח?

למה זה אמא בוכה כל כך?

תרצה אתר כותבת, בספר הנזכר, על יוחאי, שאביו לא חזר מן המלחמה. ופעם אחת שואלים אותו חבריו: 'איפה אבא שלך?' והוא אינו יודע כיצד לענות להם. ואז הוא עונה:

ולכסוף הוא, כאילו, עצם את עיניו

ואמר בקול רך ופילאי:

אבא שלי איננו עכשו.

אני

אבא

שלי.

אין כאן שום נימה של הצורך להגן על המולדת. אולי משום שב־1975 (אחרי מלחמת יום כיפור) שוב אין צורך לחזור על כך. ולא פחות כי המלחמה — אפילו אם היא מלחמת 'אין ברירה' — היא תופעה נוראה ואכזרית, ושום הנמקה לאומית אינה יכולה לרכך את העובדה הזאת.

בתודעה הישראלית טבועה העמדה שבאה לידי ביטוי בשירו הקלאסי של אלתרמן 'מגש הכסף' (המבוסס, כידוע, על מובאה מדברי נשיאה הראשון של ישראל, חיים וייצמן); זהו שיר תהילה סמלי לאלה שהקריבו את חייהם, כדי שהמדינה תתקיים. בכל יום עצמאות מהדהדות השורות:

או תשאל האומה, שטופת דמע וקדם,

ואמרה: מי אתם? והשניים, שוקטים,

יענו לה: אנחנו מגש הכסף

שעליו לך ניתנה מדינת היהודים.

חשוב להדגיש, שאף פעם לא כתבו אצלנו שהמלחמה היא עניין חיובי. תמיד

כמשהו רצוי. אבל הצורה שבה היו כותבים עליה לילדים, היתה תמיד שלובה בביטויים פטרויוויים. ותמיד היו הרברים קשורים באני הקולקטיבי, בצורך להושיע את העם. בשנת תש"ח היה זאב המשורר כותב מידי שבוע מדור מיוחד ב"דבר לילדים". זו היתה שנת מלחמת השחרור. החומר הזה כונס בספר בשם בעינינו ראינו ויצא לאור ב־1958. על המצער הראשון של צה"ל הוא כותב:

ביום המצעד צעד צבא המנצחים של ישראל ותפילה אחת בלב כל אלה שצפו בהם, שלא תארך המלחמה הזאת וישובו כל אחד לכפרו ולעירו, לשדהו, לסדנתו וליצירתו, למען יצור מצרכי החיים של האומה, להרבות את רווחתה, להאדיר את תרבותה, (ההדרגה שלי — מ"ר) כי זה עיקר התפקיד של האדם במולדת: ליצור ולהגן על הנוצר".

ברוח זו כותב זאב בשיר "אבא שלי". האב נפל במלחמת השחרור, והכאב גדול. אך אין זה רק הכאב האישי של היתמות. זהו כאב על האדם שתרם להפרחת שממות הארץ, ולכן אין זה מפליא שבשורות הסיום מופיעות המלים: "אבא שלי / איכה תוסיף מת כוחך, איכה תוסיף! — / ועוד גדולה השממה ורבה מסביב".

מרים ולך-שטקלוס כתבה אף היא שיר בשם "אבא שלי". גם כאן מופיעים היסודות שהיו חשובים כל כך בבנין הארץ: אבא מופיע כרותם פְּרָדוֹת וחורש בשדות. אבל פה משתלבת גם נימה אישית מאד של אובדן ותהייה:

למה זה באו פתאום כולם?

למה השכיבו את אבא דומם?

לידי ביטוי בשירים מציינת את המרחק שעברה החברה הישראלית (או חלק ממנה) מאז סוף שנות ה-40 ועד היום. מה שעובר כחוט השני בספר היא ההרגשה שאין סוף למלחמות. איך אפשר, למשל, לשאול ילדים 'מה תהיו כשתהיו גדולים', והרי: 'איך אפשר לדעת עם כל המלחמות?' כי המלחמות קוטעות, כאילו חלומות של עתיד אורחי פשוט, כפי שכותבת ויינשטיין בשיר אחר:

וזה החלום החשוב מכולם —
שהמלחמות שלנו ייגמרו לעולם.
ואני אתחיל, בלי להתבייש.
חלום להיות נהג מכבי'אש.

הזכרנו את השיר של אתר שבו הילדה מפצירה, כביכול, באביה להיות גיבור, ולא לחזור לשרות במילואים. דליה ויינשטיין מספרת שהכל התגייסו למלחמה מלבד אביו של ניר "שחולה כבר מזמן". ובכן, גם פה יש סיבה לשמחה: האב לא יסכן את חייו במלחמה. אך הדברים אינם פשוטים כל כך: "ואני לא יודע מה יותר רע ממה — / אבא חולה או אבא במלחמה". אל הדילמה התמידית הזאת נחזור, באמצעות שיר אחר של אותה משוררת, בסוף דבריינו. כיצד משתקף מצב המלחמה בחיי היומיום של הילדים? אתר מספרת שהילדים יושבים כדרכם בחצר, אך אינם מדברים. ההצעות למשחקים שונים, או להאזנה לחדשות שהבנים מציעים, נפסלות ע"י הבנות. ולכן: "וגם השאר החליטו, שבעצם עכשו לא בדאי, / וכולנו המשכנו לשחק ולשבת / ודי, / עד מתי?" האספקט הזה של התייחסות בנים ובנות למלחמה מופיע בשיר קצר של

ראו בה הכרח מצער. אבל ברוב המקרים היא תוארה בקונטקסט של האילוצים הלאומיים, של הפרט למען הכלל — דברים שהכותבים האמינו בהם, אך הם היו גם כלים ל"ריכוך" הכאב והשכול. מעניין להעמיד את האב הגיבור בשירה של אתר מול זה המופיע בשיר של פניה ברגשטיין. השיר הוא 'מכתב לאבא' והוא מופיע בקובץ שיריה 'שיר ידעתי', שיצא לאור ב-1953. הילדה מציירת במכתבה את חייה היומיומיים: הגינה, כלי הבית וכו', ולאחר התיאור הפשוט והאידילי, באות השורות המסיימות: "ובסוף, ובסוף — / אמא גדולה וילד קטן / כותבים מכתבים עלייך השולחן, / אל אבא לחם, אל אבא גיבור (ההדגשה שלי — מ"ר) / שמהר יצא ויחזור". בסוף חוזרים אל המסר הלאומי המובן: לא זו בלבד שהאב יחזור לחיק משפחתו, הוא גם יחזור עטור הילת-מנצחים. כתבתי "המו-בן", כי עם ומדינה הנאבקים על קיומם, חייבים לתת ביטוי לתחושה שכל מלחמה היא מלחמת קיום גורלית. יש משהו מיוחד בספרה של תרצה אתר כולו מוקדש לנושא אחד: המלחמה. עכשו מונח לפנינו ספר השירים החדש של דליה ויינשטיין ילדי מלחמה, שאף הוא מוקדש כולו לנושא אחד. יצויין משהו נוסף שהוא משותף לשני הספרים: לשירים אין כותרות, מה שמשווה להם אופי של 'שירי מבוגרים', והדבר בודאי לא נעשה במקרה. שירי ויינשטיין הם בוטים יותר, בודאי גם משום שמאחוריהם גם מלחמת לבנון. ('שלום הגליל'). המסר הוא הדבר העיקרי בשירים אלה, ויש שהוא בא על חשבון הרמה האמנותית. העמדה שבאה

ויינשטיין: "אורי אומר שהבנות / לא מבינות במלחמות. / הוא גם משווין שכל הלוחמים / הם רק בנים, רק חיילים. // ואני חושבת שבמקום ללחום — יותר טוב שהבנים יבינו בשלום". השיר הראשון משקף אומנם תקופת מלחמה, אך בשני השירים קיימת ביקורת על הבנים (הגברים לעתיד) המושכים לתוקפנות ולמלחמה.

בשיר אחר של אתר, ששורות מתוכו כבר ציטטנו, מבקרת הילדה את אביה במוצב. והפרידה היא קשה: "אבא נישק אותי... ואבא חיבק אותי בכל כוחו / וביקש שאחזיק מעמד בינתיים". וכשהם חוזרים הביתה היא פונה אל האם: "אמרת: אמא, אבא אוהב אותנו. ואמא, אני אוהבת את אבא / ואת כל החיילים שלנו. / אני יודעת שאבא ישוב בקרוב".

דליה ויינשטיין מתארת את פרידת האב מן האם ואת הפחד הנורא, "כי אבא הלך למלחמה". ואחר כך באות שורות המזכירות את שירה של תרצה אתר:

לפני שיצא — חיבק אותי ואמר:

"את כבר ילדה גדולה, תמר. //

שמרי על אמא, ואני אחזור מהר.

ככה הוא הבטיח ולא יותר.

אבל עובר זמן רב והאב נעדר. הבת נאחזת בהבטחה וממשיכה לקוות... ראינו בשיר של תרצה אתר שאהבתה ודאגתה נתונה לכל החיילים. דליה ויינשטיין, מתייחסת לכך בדרכה שלה. היא יושבת לכתוב מכתב לחייל אלמוני, מכיוון שאינה יכולה לתאר לה מי הוא ומה מראהו, היא פותרת את הבעיה על ידי שינוי שם הנמען: "בסוף כתבתי לכל הצבא / וחתמתי למטה באהבה".

הבאנו למעלה את השיר של אתר שבו

היא מקווה ששני מחנות הלוחמים יפחדו, וכך יביאו לסיום המלחמה. ויינשטיין מספרת על הילד שבודק את דרגות הקצונה של אביו: "זה כל כך חשוב שהוא יגיע מהר / ישר לדרגה הגבוהה ביותר. / כי אם אבא שלי יהיה הרמטכ"ל — / אז לא תהיה מלחמה בכלל". מעניין לציין שהשירים בספר "ילדי מלחמה" אינם מנוקדים. זהו דבר לא מקובל בספרי-שירים. עובדה זו משווה לספר צורה רצינית ומבוקרת יותר.

בשני הספרים יש גישה מיוחדת לאיורים. ספרה של תרצה אתר אוייר בידי ילדים. הציורים הנלדניים האלה (כמו הילדה הבוכה המתבוננת ביונה הפגועה) יש בהם עוצמה מיוחדת. את שיריה של דליה ויינשטיין אייר יגאל תומרקין. האיורים הם קולאזים מרשימים של צילומים וציורים. כמו, למשל, צילום של טנק שממנו עולה סולם דרגות (השיר על הרמטכ"ל שיבטל את המלחמות) או גדר תיל מצולמת ובמרכזה מצויירים לבבות אדומים.

אחד המזעזעים בשירי הקובץ הוא זה המתחיל: "הייתי רוצה, ורק לכם אני אומרת, / להיות ילדה בארץ אחרת". והכוונה לארץ שאין בה הרוגים ומלחמות, שאין בה פחד ודאגה. אבל מה שנותן לשיר עוצמה של כנות הוא חלקו האחרון:

הייתי רוצה בארץ אחרת

אבל שתהיה הארץ שלי, זאת אומרת:

עם השמש והים וכל הכלניות,

עם אבא ועם אמא והדרים והדרות,

וגם על המדינה אני לא מוותרת.

רק שהארץ הזאת תהיה ארץ אחרת.

השיר מיטיב לבטא את הדילמה

משלימים...

נלחמים...

אני רוצה שהמלה האחרונה תהיה — משלימים.

מקורות

- תרצה אתר, מלחמה זה דבר בוכה, ציורים מעשי ידי ילדי גבעת-החיים (מאוחד), הקבה"מ, 1975.
- דליה וינשטיין, ילדי מלחמה, איורים: יגאל תומרקין, זמורה ביתן, 1988.
- נתן אלטרמן, הטור השביעי, עם עובד, תש"ח, ('מגש הכסף').
- זאב, בעינינו ראינו, הקבה"מ, 1958, ('אנשי צבא').
- זאב, פרחיבר, הקבה"מ, 1974, ('אבא שלי').
- מרים ילן-שטקליס, בחלומי, דביר, 1963, ('אבא שלי').
- פניה ברגשטין, שיר ידעתי, הקבה"מ, 1953, ('מכתב לאבא').

הקשה, הקיומית. שירי זאב, ילן-שטקליס וברגשטין ייצגו עולם שלם וברור יותר: חייבים לצאת להלחם כדי להגן על הארץ; חשוב לנצח כדי שאפשר יהיה להמשיך לבנות ולנטוע. כל הרברים האלה לא השתנו, אבל יש תפיסות חדשות של מצב האומה ומצב היחיד בה. כן, היה רצוי שתהיה ארץ אחרת, ארץ של שלום ושל שלוה. זהו החלום. אך גם בחלום הזה יש מקום מרכזי למסגרת שמקיימת את העם: "וגם על המדינה אני לא מוותרת".

אני רוצה לסיים בשיר של תרצה אתר, שבו היא מספרת שגם בעלי-החיים נלחמים זה בזה כל הזמן:

פשוט לא שמים לב אלוהם, / כי הם בעצמם כל הזמן נלחמים. ומה שנורא כל כך הוא, שמחזור המלחמות אינו מסתיים, ומהי תקוותה של הכותבת?

משלימים...

נלחמים...

תחושת הכאב והאבדון *

מאת נחמה בן-אליהו

בספרו "נמרוד כלב צייד" מתאר יעקב שביט מציאות ישראלית עגומה, המוכרת לצערנו מקרוב, לילדים רבים. זהו סיפורו של ילד צעיר שאביו נהרג בתאונה בעת שירות מילואים.

מיכה, האב, קיבל את הכלב מיובל, חברו מילדות, הגר במושב.

שביט מטפל בעדינות ובתבונה במצבים רגישים. נראה שמקור כוחו של הספר טמון בשלשה גורמים:

— בדרכי העקיפין שבהן נקט המחבר בעיצוב העולם המתואר.

— בבחירה רגישה ומעניינת של ה"חומרים" המרכיבים עולם זה.

— באופן בו מנוצלת זווית הראייה שמבעד לה מסופרת עלילת הספר.

דרכי העקיפין בעיצוב העולם המתואר:

עלילת הספר מכילה מספר אירועים קשים שרישומם הריגשי על הילד, גיבור הסיפור, הוא קשה ביותר. חרף זאת נמנע המחבר מתיאורים פאתטיים המכילים ביטויים ריגושיים, ישירים ומעוצמים המתייחסים לאירועים. התיאורים עקיפים ובסופו של דבר דווקא הם, מעצימים את האפקט של תחושת הכאב והאובדן השזורה לאורך הספר. אף אוצר המילים בו משתמש המחבר אינו רגשני ובוטה.

הילד כמעט שאיננו בוכה. הבכי מוזכר פעמיים. פעם אחת: כשנתבשר בבשורה

* נמרוד כלב צייד, יעקב שביט, ספרית קיפור, הוצאת

המרה — "לא יכולתי לראות אותה ברור כי העיניים שלי התכנסו בקרום דק של דמעות" (עמ' 93).

פעם שניה: כשאבד כלבו, מזכירתה של האם סיפרה לה, כי כשטלפן בנה היה "קולו חנוק מדמעות".

האירוע הטראגי ביותר — מות האב מיכה, אינו נזכר בפירוט, אלא בעקיפין. כאבו של הילד על מות האב, מובע באמצעות תיאור מפורט של העצב של הכלב. כשהאב יצא למילואים — "זנבו מושפל" "ראשו שפוף".

כשנסעו ללוויה: "הבטתי בנמרוד מבעד לשמשה וראיתי אותו עומד שם גלמוד ואבוד לגמרי".

"בשבעה" — "הסתכלתי בעיניים שלו וראיתי שם, באר עמוקה שאין לה סוף". הכלב משמש כבבואה למתרחש בלב הילד.

בחירת החומרים של העולם המתואר:

לעיתים, ניתן למצוא בספרי-ילדים התמקדות בהתמודדות עם מצב האבל לאחר האובדן וניתוק מן הסיטואציה שבה היה המתאבל מצוי קודם האובדן. או, לחילופין ניתן תיאור אידיולי אל המצב שלפני האסון.

בניגוד מוחלט לכך, מתוארת מערכת היחסים בין הורי הילד כמערך טעון של מתחים ואי הבנות. נסיבות המוות "משתבצות" יפה במסגרת מערך זה, שכן האם מייחסת את מותו של האב בתאונה, לפזיזות ולהרפתקנות שאיפיינו

הראייה של יוני, הילד הצעיר. משמעותה של עובדה זו היא בכך שבצד המידע הנמסר לנו על-ידי הדובר, אנו עדים במהלך הקריאה גם לדרכי קליטתו של הילד את האירועים המסופרים על ידו. התודעותנו לאירועים היא ללא "גורם מתווך", אם בדמותו של מספר כל-יודע, או באמצעות מספר — מבוגר המשמש כאחד מן הגיבורים. עובדה זו ראויה להדגשה, שכן כפי שנאמר, בה טמון אחד ממקורות כוחו העיקריים של הספר.

הסיטואציות המתוארות בספר, נתפסות במלוא מורכבותן, דקותן ומטענן הריגשי הסבוך על ידי הילד הדובר. מורכבות זו אינה מדווחת מפי "סמכות מבוגרת" אלא, אנו מתוודעים לה מפי הילד הדובר. בעניין זה יש משום חיקוי אותנטי של הדרך שבה קולט ילד רגיש את המרחב שבו הוא חי.

האיורים:

האיורים של דורית בן-ארי הינם פשוטים לכאורה.

אולי דווקא משום כך יש בהם כדי להעצים את הסיפור. הם תואמים את דרך הכתיבה ומשתלבים באופן טבעי בספר.

באיורים מוצגים פרטים הכרחיים בלבד.

הבעותיהן של הדמויות ותנוחותיהן, מיטיבות להביע הלכי נפש. תמונות רקע על הקיר, כמו מגדל פיזה המט לנפול (עמ' 15), תורמות לחידוד האווירה.

אתו בחייו. [ראוי לציון, שהאב נהרג בתאונת דרכים ולא בקרב. זהו פרט נוסף בקו של דה-הירואיזציה ודה-אידיאליזציה שבו נוקט שביט לאורך הספר].

ההתמודדות עם האב ואובדן האב היא לפיכך משימה ריגשית קשה ביותר לגבי הילד, הוא נאלץ להתמודד לא רק עם יתמותו, אלא, גם עם מועקת היחסים בין ההורים. תחושה זו מוצאת ביטוי לאחר מות האב ביחסה של האם לדמויות המייצגות את האב: הכלב ויובל.

המערך המורכב של יחסי ההורים המתואר בספר, הינו רק אחד מתוך דוגמאות רבות לבחירה הלא-שיגרתית של החומרים.

דוגמא נוספת היא, עיצוב מעניין וייחודי של הנושא המוכר — יחסי ילד-בעל-חיים, בספר. הציפייה היא, שהכלב יתואר כידידו של הילד. אולם כאן, הכלב הוא יריו של האב המבוגר, והילד אינו אלא מעין 'תחליף אב' לכלב. הכלב הוא גורם המייצג את חלומותיו ושאיפותיו הכמוסים של האב, כמו במיהה למרחבים.

סיום הסיפור הוא מפתיע. אושרו של הכלב במימושו ככלב-ציד במרחבים שהעניקו לו חופש, אינו לרוחו של הילד יוני יוני רואה בכך את התנתקותו של הכלב מתחושת האב. המשותפת לשניהם.

זווית הראייה:

הסיפור כולו מסופר מבעד לזווית

ל י ו מ ה ש ו א ה

וגם אם ארוכה מאוד הדרך...

מאת רות גפן-רותן

א. שניים שהם אחד

בערבותיה של ברית-המועצות היא בעת ובעונה אחת סיפור תלאות, רעב, מחלות ומוות — סיפור תקווה, אמונה וניצחון. זהו סיפורם של ילדים, נערים אמהות ואבות, שחלקם אף הצליחו, כמעט על סף כיליונם, להגשים משאת נפשם ולהגיע לארץ.

על אותם ילדים ונערים מנודדי הערבות הרחוקות שני ספרים, חדשים למדי, על מדפינו: ספרה של דבורה עומר — "התחנה טהרן" (הוצ' כתר 1988).

וספרה של תמר ברגמן — "לאורך המסילה" — שחף/שוקן תשמ"ח, 1988. שני הספרים, כאחד, מעלים עלילות שאלמלי עדות מחברותיהם כי אמת הן, וגיבוריהם אכן חיים עמנו עד היום, היינו חושדים שרק דמיון, פרוע למדי, יכול היה להמציאן. לא אחת אין דמיוננו מסוגל להאמין לדברים שקרו שם.

בשני הספרים (אף כי גיבורו הראשי של "התחנה טהרן", היה כבר גבר צעיר בעת ההיא) אנו נפגשים עם ילדים ואנשים שנורקו אל הנסיבות האיומות, גיבורים אמתיים, שהצליחו, על אף

סיפור השואה הוא גם סיפור ספיחיה. הוא גם סיפור נדודיהם וסבלם של אלפי יהודים שבנסותם לנוס מהנאצים, כובשי פולין, עברו את הגבול לברית-המועצות, שבראשית מלחמת-העולם השנייה, כידוע, היה לה הסכם עם הגרמנים על חלוקת פולין.

הנסים מן הגרמנים, בחלקם הגדול, נפלו מן הפח אל הפחת, וכל מי שהיה חשוד בחוסר נאמנות למשטר הקומוניסטי הוגלה לצפון הרחוק והקפוא, למחנות כפייה ולעבודת פרך. אלה ששרדו וכוחם עמהם — עד לפלישת הנאצים — שוחררו ורבים מהם התגייסו הן לצבא האדום והן לצבא הפולני החופשי.

בין כל אלה היו משפחות שלמות וילדים רבים, אשר הורשו להתגורר רק מזרחה להרי אורל, בערבות קזחסטן ואוזבקיסטן — בין הערים טשקנט, סמרקנד ובוכארה — שם שרדו.

סיפור היהודים והישרדותם

• על ספרה זה זכתה תמר ברגמן בפרס "זאב", תשמ"ט, ר' עמ' 30.

ב. וכל אחד לחוד

1. דבורה עומר "התחנה טהרן".

לכאורה סיפור אהבה שבין דוד לרחל (מיומניהם ועדותם שאבה דבורה עומר רוב סיפורה זה). סיפור אהבה על רקע נתיב יסורים, נדודים ואירועים שממש לא ייאמנו. זהו סיפור מפגשם של שניים שנפגשו כבר כמעט בסופה של דרך ייסוריהם, בטהרן, אליה קובצו מאות ילדים ששרדו בדרך נס, משך למעלה מארבע שנות מלחמה, רעב ונדודים.

אך זהו גם סיפורם של הילדים הניצולים, עשרות סיפורים "קטנים" על הילדים שעם הגיעם לארץ כונו "ילדי טהרן" — ע"ש תחנה-מחנה, שעל שמה נקרא הספר.

זהו גם סיפורם של מתנדבים רבים שעזרו בסופה של הדרך. היכרות של דק עם נשים כצפורה שרת ז"ל (רעייתו של משה שרת ז"ל) והגרייטה סאלד — אם עליית הנוער.

כדרכה — בסגנון, ברקמת עלילה שוטפת — מציירת דבורה עומר את גיבוריה.

הקורא אינו יכול שלא להתפעל עם כל עלילה וסיפור חייהם של גיבורינו. לצידם של הגיבורים, דוד ורחל, אנו מכירים גם ילדים וילדות רבים, שכל אחד ואחת מהם ראוי לסיפור משל עצמו, מהם ילדים שאיבדו בדרכי נדודיהם את כל יקיריהם ומהם שמצאו את בני משפחתם ושבו והתאחדו אתם. חסרונו האחר של הספר הוא בריבוי דמויותיו, ובכך שהיינו רוצים, כקוראים, לדעת יותר על הנעשה בעמקי נפשם. אבל ברור לנו, שאילו כן נעשה, והילדים

תלאות איומות, לדבוק באמונתם, לחתור להגשמת מטרתם ולהגיע אליה. שני הספרים, כאחד, הנם, בראש ובראשונה, ספרים הכתובים היטב. אנו מקבלים בלשון בהירה, בקצב המאפשר לנו לקלוט את הבלתי יאומן הזה, כמעט בלא נשימה.

שניהם גם ספרי "שורשים" מבחינת דע מהו מרקמו של העם היושב בישראל! וצינונת זו שהכל מדברים בה, אכן, הנה הדרך היחידה לעם היהודי.

שני הספרים, כאחד, נראים לי (על אף שאינני אוהבת מושג זה) כספרי מופת וחובה, ספרים שיעניינו ילדים (החל מבני כתיב ד' ומעלה) — מפני שהם ספרי הרפתקאות מסמרות-שיער ו"מותחות", מפני שהם מביאים לנו דמויות שכדאי להכיר אותן, שהן ייחודיות באישיותן, וגם מפני שהן מעוררות בנו מחשבות ורגשות עזים, מגרות לפתוח ספרי היסטוריה כדי לדעת מה עוד ואיך קרה או בימי האימים ההם.

בסיימנו קריאתם אנו נאנחים אנהת הרוחה שלפחות גבורינו שרדו אתנו, גם כשאיננו שוכחים את מי שלא הגיע.

שני הספרים כאחד, ראויים שייקראו בשלמותם (או, לפחות פרקים מהם) בקריאה רמה כ"סיפור בהמשכים" כתיבה וישוחחו עליהם. נראה לי כי קריאה אישית בספרים אלה, ללא שיחה משותפת עליהם, ללא הבהרת כל שלא מובן (אולוי), ללא הבעת דעה ושותפות — יכזבו. והן אנו מחפשים דרכים כדי לספר על מה שהיה, כדי להבין מדוע ואיך — ישראל! וצינונת זו שלנו מניין שורשיה וצמיחתה.

פרס זאב לשנת תשמ"ט

מר גרשון ברגסון קרא את נימוקי השופטים על מתן פרס זאב לתמר ברגמן.

הגב' ירדנה הדס — על מתן הפרס לאסתר פיין.

מר דוד פאיאנס — על מתן הפרס לנורית זרחי.

הזוכות בפרס נשאו את דברן.

נימוקים למתן פרס זאב לאסתר פיין על ספרה הדס

לפנינו רומאן היסטורי, המעניק חיים לדמויות עממיות, שחיו ופעלו בתקופת המרד הגדול — וכראשם הדס.

הדס היא אשה אוהבת, נערה תמה. דומה, שאל כמותה הופנו מיליו של אלתרמן "מחי סכין מלב לעת תניע ערש".

הדס — נערה, החווה מלחמה, מרד, חורבן, אובדן אוהבה, הרס משפחתה — ואימוץ, שהוא בראשיתו אמהות כפויה. הדס נעשית בן לילה אדם בוגר, נחוש, אוהב ואחראי לעצמו, לקיומו ולעתיד משפחתו ועמו — המתמצה בילד קטן, שנגזר עליו לגדול ולאהב.

בספר מומנטים דרמטיים עמוסים מאוד, על רקע נופי הכנרת הקרובים מאד ללב כולנו וללבה של המספרת, שבנתה בהם את ביתה.

טכס חלוקת "פרס זאב" נערך בספרית שעריציון, בית אריאלה.

קהל רב של סופרים, עיתונאים, נציגים של הוצאת ספרים ובני משפחה, של כלות הפרס גרשו את האולם מפה לפה. השנה ניתן הפרס ל—:

נורת זרחי על ספרה וולפינואה מומי בלום (הוצאת מסדה).

תמר ברגמן על ספרה לאורך המסילה (הוצאת שוקן).

אסתר פיין על ספרה הדס (הוצאת ספרית הפועלים).

הכנס נפתח בקריאה משירי זאב מפי נכדתו של זאב, טלי ברץ.

ד"ר שמשון שושני, מנכ"ל משרד החינוך והתרבות, נשא דברי פתיחה, עמד על הערכים החינוכיים והתרבותיים של ספרות הילדים שלנו, והדגיש את לעידוד הקריאה של המדור לספרות ילדים, ואת חלקו של פרס זאב בה. ד"ר שושני בירך את ראש המדור מר גרשון ברגסון וציין כי תודות ל"משוגע לדבר", יש לציין הישגים בתחום הקריאה, אך המצב עדיין אינו מניח את דעתו.

מר נחמיה ברוש, סגן יו"ר האגודה למען החייל, בירך את מקבלות הפרס ועמד על אישיותו של זאב ותרומתו לחינוך בתוקף תפקידו כקצין חינוך ראשי.

דברי אסתר פיין

הנני אסירת תודה על ההערכה הגבוהה, שזכה לה הספר "הדס" — ספרי הראשון. אחרי ששמעתי את הנימוקים להענקת הפרס מפי גבי ירדנה הרס, ראיתי את הסיפור מבחינה אוביקטיבית, וזה הוסיף לי מימד חדש להערכתנו. אני מקבלת מכתבים רבים מהקוראים מגיל עשר עד גיל גבוה מאד. אחד המכתבים האלה, שכתבה תלמידת י"א, העניק לי הרגשת פרס, עוד לפני שחלמתי על הענקת הפרס היוקרתי, שאותו אני מקבלת היום. הנה הטקסט של המכתב במלואו:

לכבוד אסתר פיין

שמי מיכל הראל וקראתי את ספרך הדס. ברצוני להביע את הערכתי העמוקה אליך על כתיבתך את הספר הזה.

קראתי הרבה ספרים בחיי, (מאז שאני קטנה חיי מסתובבים סביב ספרים. כשהייתי בכיתה ד' כינויי בבית הספר היה — תולעת ספרים.) יש כל מיני ספרים כמעט כולם מעניינים ומרתקים, אולם מעטים הם הספרים הנוגעים בנשמתו של האדם, ומחזירים לו את הגאווה בעמו ובארצו.

ספרך נוגע בכל נשמה של אדם יהודי ונותן לו את ההבנה שהמדינה, שארץ ישראל, היא לא מקום כמו שאני רואה אותה של כישלון ובמיוחד במצבנו עתה.

כפי שכבר הבנת אני לא רוצה לגור במדינה זו או לפחות לא רציתי לגור בה, כשחורתי מחוץ לארץ לאחר שליחות של אבי במשך שלוש שנים, השתנית לגמרי והארץ איבדה את ייחודה בעיני. אני שנתיים בארץ ואני עדיין תוהה איפה אני. הארץ היתה בשבילי מקום דל בלי צבע והכנרת — כמו ביב שופכין, אף פעם לא ראיתי את הכנרת כמו שהרס ראתה אותה. והראייה של

מעשה הארג של הסיפור — יש בו חוטי שתי, הלקוחים מן ההסטוריה של עם ישראל, ונימים של הזוויה יהודית מתמדת, הווי ישראלי קדום, שהוא מתמיד ומתמשך בהווה. לפנינו רומאן היסטורי לבני הנעורים שיש בו מחד גיסא — אחריות לחומר שממנו הוא נחצב; ומאידך גיסא — מידה של חרות יוצרים, שנטלה הכותבת לעצמה בדיון. העלילה שוטפת, מושכת את לב הקורא לאהבת ארץ ישראל ולרצון להכיר יותר את דברי ימי עמו. הסיפור כתוב היטב, הדמויות ברורות ואמינות הן מתפתחות ומשתנות ונענות לתהפוכות חייהן. לשון הסיפור ברורה ויפה.

על כל אלה אנו מעניקים לכותבת את פרס זאב לשנת תשמ"ט, ובאנו על החתום:

גרשון ברגסון, ירדנה הרס, דוד פאינס

הרס על הכנרת ועל הארץ פקחה את עיני להבנה שונה של גוף הארץ ומשמעותו כלפינו. הנני מודה לך בכל ליבי על שפקחת את עיני לראייה שונה של הכנרת והמדינה. למרותי על תקופה זו, אולם דרך עיני הרס הראייה שלי שונה לגמרי. עושר השפה של הספר והעלילה נפלאים. ספרך הוא אחד מן הספרים היחידים שראוי להקרא יצירת אומנות.

בהוקרה רבה
מיכל הראל

תודתי נתונה גם לקיבוץ שלי, עין גב, שעמד לצדי לאורך כל הדרך וכמובן נתונה תודתי העמוקה לפרופ' הלל ווייס, ממחלקת ספרות עברית באוניברסיטת בר אילן. הוא נתן לי עידוד רב לכתיבת הספר וליווה אותי בהדרכה וייעוץ במשך הכתיבה, שארכה בערך שש שנים.

נימוקי השופטים להענקת פרס זאב תשמי"ט לנורית זרחי על ספרה וולפיניאה מומי.

ספרה של נורית זרחי "וולפיניאה מומי בלום" הוא סיפור התמודדותו של הילד מומי עם מערכת חייו הסבוכה, כפי שהיא משתקפת בחליפת מכתבים בינו לבין הגברת עליזה שחף, שנסעה ומינתה אותו אחראי לדירתה, כלבתה ולסחלב הצומח באמבטיה שלה. המספרת רוקמת מסכת חיים אמינה, מציאותית ומוחשית מאד, של ילד החי עם אמו ועם אב חורג, ושברקע קיים גם אביו מולידו, האוהב אותו, ואשר גם לו רקמת חיים חדשה, נוגעת לא נוגעת, המשפיעה על אישיותו ואורח חייו של הילד.

מומי הוא ילד פיקח ופקוח-עיניים, הרואה את סביבתו במבט ילדותי, אך ללא כחל וסרק. הוא מספר לעליזה במכתביו מעשי יום-יום כפי שהם, מבלי ליפותם או לנסות למצוא להם צידוק ותירוץ.

הוא מקבל כמובן מאליו את השילוב שבתוכו הוא חי, מתרכז בניסיון למלא את החובות שהוטלו עליו ומתמרן, בין הגורמים השונים המרכיבים את עולמו. עולמו הקטן של מומי הוא מיקרו-קוסמוס להווייה כולה. יש בו אמת, כאב, שמחה, אחריות ונסיון של ילד להבין את מורכבות החיים מנקודת הראות של דומם, צומח וחי. הדמויות הסובבות אותו הן בשבילו אספקלריה, שבעדה הוא משקיף ורושם את רשמיו וחוויותיו. יש בו התמודדות עם אירועי יום-יום, עם פלא הבריאה של חיים חדשים (באדם ובחייה), ועם התחדשות הצומח ופריחתו דווקא ברגע שמטפחו ומגלו הולך לעולמו.

נימוק השופטים למתן פרס זאב לתשמי"ט
לסופרת תמר ברגמן על ספרה "לאורך
המסילה".

"לאורך המסילה" של תמר ברגמן הוא
סיפור המעגן, לכאורה, בעולם הבדיוני,
אך כולו מציאות.

בעולם בדיוני משום מה?

משום שקשה להאמין, שילד בן
שבע-שמונה-תשע, מסוגל לפעול כפי
שפעל ולהתגבר על הקשיים והמכשולים
שבפניהם עמד בתקופה כה ארוכה.

מדהימה התושיה, שגילה במלחמת
הקיום למען הישרדות.

אומץ-הלב וכוח ההמצאה, גובלים
כמעט עם אלה שאנו רגילים לקרוא
בספרות הבדיונית של "סופרמנים".

ומציאות משום מה?

משום שהסופרת מוסרת תמונה
מדהימה של מציאות שהיתה, בתקופת
מלחמת העולם השנייה, וידעו אותה
מאות אלפים, בנרודיהם הארוכים
מאירופה המזרחית ועד סיביר, ומצפון
רוסיה ועד דרומה, דרך הרפובליקות
השונות מקזחסטן ועד אוזבקיסטן.

העדר תנאי-היגיינה מיזערים ובעקב-
ר תיהם — כינים שאוכלים את בשר אדם;
המצוקות הרבות, של חסרי-בית; רעב,
חולי קור; אכזריות, שלטון עריץ, מחסור
בכול — עוררו כוחות-נפש גסתרים,
והפעילו כוח המצאות שלא מתגסים
בשכמותם, בחברה אנושית, בימים
רגילים.

ילדים מתכגרים בטרם עת, נאבקים על
פת-לחם, קופצים מרכבות דוהרות, לגים
בתוך ערמות של רמץ חם, מתארגנים
בכנופיות, גונבים, עוסקים במסחר אסור,
נאסרים ובורחים, מערימים על מבוגרים,

הסחלב הנדיר הזוכה לשם וולפיניאה
מומי בלום הוא סמל למעגל הנצח שאינו
מסתיים, לחיים המתחדשים כסדרם,
ולתקווה שהיא אולי יסוד המאחז של כל
אחד מאתנו, על-פי דרכו בחיים אלה.

אין ספק כי סיפורה זה של נורית זרחי,
המסופר בצורה מיוחדת ומטפל בחומר
חי ורוטט בידיים עדינות, אוהבות
ורגישות ביותר, — מדבר לא רק ללב
הקורא הצעיר, שלמענו נכתב, אלא גם
ללבם של מבוגרים.

הוא מאיר את עובדות חייו בזווית
רחבה, ומאלץ כל אחד ואחד מאתנו
להתמודד פנים אל פנים עם חומרים
מודחקים מרעת.

על יצירת מופת אמנותית זו, שמיטבה
הוא אמיתה, החלטנו פה אחד להעניק
לנורית זרחי פרס זאב לתשמי"ט.

ובאנו על החתום

גרשון ברגסון, ירדנה הדס, דוד פאיאנט

דברי נורית זרחי

הגבי נורית זרחי הודתה במילים חמות
לכל הגורמים המעורבים בהענקת פרס
חשוב זה, הביעה רחשי לבה כסופרת,
ובין היתר אמרה:

כשאני מספרת סיפורים, לעיתים אינני
מאמינה להם בעצמי, אולם כשהקוראים,
ילדים ומבוגרים, מאמינים להם, ואני
חשה בכך על פי התגובות, מאמינה גם
אני בהם, ותחושה זו הממלאת אותי
מאפשרת לי להמשיך בכתיבה.

תמר ברגמן עם קבלת פרס זאב

ברצוני להודות לחבר השופטים על שזיכה את ספרי "לאורך המסילה" בפרס "זאב" והיקצה לי מקום בחברה טובה כל-כך, חברתן של נורית זרחי ואסתר פיין.

תודה לפישל באום. הוא האדם השני, מלבד בעלי זאב, האחראי להולדתו של הספר, ומוטב לומר — הראשון, כי הוא האיש שמסיפור ילדותו צמחה ונרקמה היצירה, ועל כך עוד אתעכב בהמשך.

תודה מיוחדת לחברתי, אביבה ברק, מתרגמת מעולה, שתרמה לכתב-היד את בקיאותה הלשונית, לאלכס זהבי, שאהב את הספר מקריאה ראשונה ובעדינות הראויה לכל שבח נמנע מלהשאיר בו את טביעת אצבעות העורך, ולבסוף — תודה לכל אנשי הוצאת "שוקן" שעסקו במלאכת עשיית הספר באהבה ובמסירות מאין כמוה, והתוצאה תעיד מלים ספורות על תהליך כתיבתו של הספר.

בראשית היה הסיפור — סיפורו של פישל: בן למשפחה אחת מני רבות שנתלשו ממקומן ונסחפו בדרכי אירופה בקש ביום סופה, ילד אחד מרכבות שנותרו עזובים לנפשם, מנסים לשרוד בעולם מטורף מרעב ומזוועות המלחמה. הקשבתי המומה, מרותקת, נרגשת. לא היה לי ספק שלפני גרעינו של ספר לבני הנעורים. ילדים נוטים לא פעם לשפוט ספר לפי אחריתו: אם "הסוף טוב" הריהם נכונים לסווגו כספר מתח והרפתקאות, גם אם תוכנו רצוף סבל ויסורים. במקרה שלפני לא הייתי צריכה לבדות דבר — פישל הרי מצא בסופו של

עדים להווי של חברה מושחתת, לומדים לדעת איך ממונים על חוק וסדר — מזוללים בהם ומנצלים לרעה מעמדם ושלטונם.

עם כל אלה יש גילויים של חברות ומסירות, וערכי מוסר, ועזרה הדדית בתוך הכנופיות עצמן.

מתגלים לפנינו עולמות שונים, ומאבקים בתוכם, כגון המאבק של הנערה האזובקית, שרוצה להשתחרר מכבלי החברה המסורתית, הנוקשה, על-אף הקידמה שדוגל בה המשטר החדש לאחר המהפכה.

הריאקציה הקוטבית, והתנאים שבהם נמצאים נערים ונערות צעירים מובילים להורות בלתי בשלה; ואינסטינקטים בריאים יוצרים מגננה על תינוקות, שהמגינים עצמם עדיין זקוקים לה.

בעולם של אבסורדים, גדלים ילדים ונאבקים בכוחות עזים וידם על העליונה. השם "לאורך המסילה" מעלה שלא מרצון ארמו למסילה אחרת בימי מלחמת העולם השנייה, זו, שהובילה למקום ללא מוצא — לאובדן. המסילה שבספרה של תמר ברגמן, מלאת התחית, שונה לחלוטין והיא דרך שמובילה לרוחו העז של האדם, כשיצר הקיום גובר על כוחות החדלון. הספר אמור לעודד ילדים צעירים ומבוגרים במצוקתם ולהפיח בהם רוח לחימה ואמונה בעתיד טוב-יותר, גם זה מסר חינוכי חשוב לקוראים הצעירים. על כל אלה החלטנו להעניק לתמר ברגמן פרס זאב לשנת תשמ"ט.

ובאנו על החתום:

גרשון ברגסון, ירדנה הדס, דוד פאיאנט

דבר את הוריו ואחותו. אבל היה בסיפורו של פישל הרבה יותר מזה. אני שמכירה אותו שנים רבות ויודעת שהאיש ישר כסרגל נגרים, נדיב, אופטימי, אוהב חיים ואדם, שבתי ותהיתי: כיצד שמר על סגולות נפש אלה למרות התלאות שעבר בילדותו? מדוע, בחלומותיו בלילה, הוא שב להרפתקאות נעוריו בגעגועים, בביטחון של אדם הירדע שכל רע לא יאונה לו? מהי אותה מטאמורפוזה שעבר הילד הנפחד והמבוהל עד שהפך לנער נועז ועצמאי, שיכור מחופש וממרחבים? מאיין אותו חוסן גופני ונפשי ששמר אותו בחיים? ובעיקר — איך צמח אותו עמוד-שדרה מוסרי שעמד לו לאורך כל הדרך, שדחף — ועדיין דוחף אותו — לעזור לחבר בצרה?

גוף בריא וחזק ואופי עיקש ומתמיד הם במידה מסויימת מתנת שמיים, אך אני סברתי שנסיון החיים, היכולת לשרוד בתנאים כה קשים, והעיקר — החוסן המוסרי — כל אלה באו לו מהוריו, והם שעמדו לו מאותו רגע נורא בו נותר לבדו. את אלה בניתי בהדרגה בחלקו הראשון של הספר.

לפני שניגשתי לכתיבה עסקתי בתחקיר שנמשך חודשים רבים: שוחחתי עם אנשים שסיפורם דומה, קראתי ספרי היסטוריה, גיאוגרפיה ואתנוגרפיה, נדרתי על פני מפות בדרכי אירופה ואסיה המרכזית. לבסוף פָּשַׁל הסיפור וגיבורנו נולד: יענק'לה. אל תחפשו בדמותו את פישל, גם לא תמצאו בספר את הוריו ואחותו בשר ודם — זוהי אינה ביוגרפיה. הסיפור ששמעתי היה לנקודת מוצא, פֶּן שילוח — מכאן ואילך פרש

הדמיון את כנפיו.

התחלתי ליצור את המשפחה, משפחה יהודית המצליחה לשמור על תחושת ה"יחד" למרות אימי הגורל, הכתיבה בגוף שלישי איפשרה לי לפרוש ידיעה רחבה ולהלך על פניה כשמידוי פעם אני בוחנת את הדברים מזווית ראייה אחרת — דרך עיניו של הילד, דרך עיני האב או האם, מנקודת מבטו של איכר פולני.

כך זרמה הכתיבה עד הרגע בו נותר גיבורנו לבדו, עזוב לנפשו. ניסיתי להמשיך ולכתוב, אך מעצור בלתי נראה נדחק בין גלגלי הכתיבה. ימים רבים תהיתי מהו, ולפתע הבנתי: אני כאדם מבוגר, כמספר יודע-כל, אני הרי יודעת מהן הסכנות האורבות לבן השמונה שאיבד את משפחתו. איזו מיתה יבור לו הגורל? בקור? ברעב? תחת גלגלי הרכבת? יתירה מזו: לפתע הבנתי שאני... אני אמו של יענק'לה, אני יצרתי אותו, וכאם לא נותר לי אלא לתלוש את שער ראשי ולזעוק: "גוואלדו!"

הדרך היחידה להתגבר על השיתוק שאחז בי היתה... להפוך ולהיות יענק'לה עצמו, לראות את העולם מגובה עיניו של ילד בן שמונה, את עורף הידע להפוך לקוצר ידיעה, בקצרה — להמשיך ולכתוב בגוף ראשון.

מרגע זה שטפה הכתיבה ללא מעצורים: הייתי אחוזת פחד וגעגועים, אך לא היה לי ספק שעוד היום אמצא את אמא, לכל המאוחר — מחר, מחרתיים. ובינתיים צריך לפתור בעיות שרדפו האחת את רעותה: להשיג אוכל, למצוא מחסה מקור הלילה, להתגנב לרכבת נוסעת. מצאתי חבר שהכנסני

בסודות ה"עוזבים", למדתי לגנוב בלי להיתפס ולברוח אם בכל זאת נתפסתי; הצטרפתי לחבורות-רחוב, נאבקתי על חיי על גג רכבת דוהרת וחילקתי בסתר את פתי עם נער מורעב למוות. בערב יום הכיפורים סיימתי את כתיבת הספר. הרמתי את ראשי מכתב-היד, הבטתי ביענק'לה ואמרתי: "צמחת לא רע, בחורצ'יק. למרות הכל — לא ירדת מן הפסים. נשארת מענטש! ואני, שנרדתי אתך בדרכים, חשה עצמי בר-מזל על שניתן לי ללכת אתך לאורך המסילה".

האהובה עלי. כשסיפרתי לה שהספר זכה בפרס "זאב" אמרה בפליאה: "עוד מעגל נסגרו כשהיית קטנה (כך אמרה לי) המשורר האהוב עלייך היה זאב, והשיר שהפצרת בי לקרוא לך שוב ושוב היה שירו 'יונים לבנות'". פתחתי את הספר וקראתי:

"מאיין באו יוני הלכנות?
לא ידעתי. מולי".

*

אסיים במשהו אישי: לפני שלושה שבועות נפגשתי עם קוראים צעירים במכללת תל-חי. הזמינה אותי לשם רות גפן-דותן, סופרת בזכות עצמה, מחנכת וותיקה שגידלה דורות של אוהבי ספרות ילדים, צעירים ומבוגרים כאחד, אך עברי היא בראש וראשונה הגנת

ספרים לגדולים על ספרים לקטנים

תולדות ספרות הילדים העברית¹

מאת מנחם רגב

רבות (כמו ספריו: "תנו להם ספרים", "גומות ח"ן", "סנדל הזכוכית של החתול במגפים") כאילו התכוון לקראת ספרו שעליו ידובר להלן. במאמריו ובמחקריו הביא אופק את ספרות הילדים העברית לידי בגרות. הוא אחד התורמים החשובים לכך שהעיסוק הרציני בספרות ילדים בישראל אינו נחשב למשהו חובבני ושולי. קיומם של קורסים בספרות ילדים באוניברסיטאות, במכללות לחינוך; תוכניות ברדיו ובטלביזיה, וכן קיומם של כתביעת המוקדשים לספרות ילדים — בכל אלה היה גם לאופק חלק כלשהו אם בגלוי ואם בסמוי. ואם נחזור לשאלה שהוצבה בראש דברינו הרי ברור שקיומו של תחום עיוני מחדד גם את המודעות של הסופרים והמשוררים.

אך כדי שלא יתפסו הקוראים בהגזמה, נאמר מיד: יוצר כשרוני אינו זקוק לאישור של חוקר ספרות הילדים. אולם העובדה שקיימת אווירה של רצינות ועידוד היצירה, של ביקורת משמעותית — כל זה מסייע לכותב גם אם אין לו שום קשר לספרות העיונית

האם סיפורי ושירי ילדים "זקוקים" לכלים עיוניים? היש קשר בין הצורך לנתח יצירות, למיין ולסווג אותן ולחקור את תולדותיהן ובין רמתה והתפתחותה של הספרות המיועדת לילדים? האמת היא ששום תחום עיוני אינו זקוק לצידוק או להתנצלות. עיסוקם של אנשים מסויימים בנושאים ספציפיים, מופנה ממילא אל קהל מסויים שימצא בו עניין. האם לא יותר מזה? האם מי שעוסק בתחום העיוני של ספרות הילדים שייך לאיזו כת מוזרה ותמהונית של אנשים המחפשים פרטים, יסודות וגורמים? התשובה מורכבת: בודאי, מי שעוסק בנושאים מיוחדים (בכל תחום) עושה זאת מתוך נטיית-לב וסקרנות אינטלקטואלית. ובכל זאת נוצר קשר של ממש אל הסיפור והשיר. אוריאל אופק שעסק בקשת הרחבה של יסודות ונושאים בספרות הילדים: כתיבת סיפורים ושירים, תרגום ספרי ילדים, עריכת ספרים ועתוני-ילדים ובצד העיוני-המחקרי שבספרות ילדים — הוכיח שהקשר הזה הוא אפשרי ומפְרָה. אופק, במאמריו ובספריו, במשך שנים

1. אוריאל אופק, תולדות ספרות הילדים העברית 1900–1948 כרך א', עמ' 1–334, כרך ב', עמ' 335–721, הוצאת

שבתחומו. וכיון ש'ספרות ילדים בהבדל מספרות עיונית, היא גם תחום מעשי מאד, הרי שאותם ספרים ומאמרים עיוניים עשויים לשפר את דרך הגשת היצירות לילדים, את חידוד הרגישות בבחירת יצירות מתאימות; והם גם יסייעו לאלה שעוסקים בכך, לבנות לעצמם מערכת של קריטריונים מנחים בתחום הספרות לילדים.

בשנת 1979 הוציא אופק את מחקרו הראשון שעסק בתולדות ספרות הילדים שלנו בשנים 1790-1905 שם הספר: "ספרות הילדים העברית - ההתחלה". מבוא לשני הכרכים של ספרו האחרון הוא כותב: "ספר זה הוא, מעצם טבעו ומהותו, המשכו של חיבורי 'ספרות הילדים העברית - ההתחלה', שתמציתו מובאת בפרק-המבוא 'מאה השנים הראשונות'. בספרו הנוכחי, כבקודמו, הושם הדגש בהיבט ההיסטורי (ההדגשה במקור - מ"ר) של ספרות הילדים ובשלבי התפתחותה - השפעת החינוך העברי ותחיית השפה על גידולה... לחשובי היוצרים הוקדשו בגוף הספר פרקים מונוגרפיים, שבהם שולבו פרטים ביוגרפיים עיקריים, ציטוטים מתוך מאמרי בני זמנם והערכת מקומם של אותם יוצרים בספרות הילדים תוך מיעוט בניתוחים טקסטולוגיים מפורטים של היצירות".

כיוון שבסקירה קצרה אי אפשר לעמוד אלא על המעט מן המעט שבספר, נעקוב אחרי המבנה הכללי המייצג את תפיסתו ההיסטורית והספרותית של החוקר. הוא מתחיל בפרק מבוא העוסק במאה השנים הראשונות של ספרות הילדים העברית. חלק א' - עם תקופת התחיה - עוסק בשנים 1900-1917 ובהם הוא מדבר על הוצאות 'תושיה', 'ומוריה' במזרח אירופה, על ראשיתה של ספרות הילדים העברית בא"י (משפחת בן-יהודה, ילין, יעבץ, גרוזובסקי-גור); ועל עיתוני ילדים עבריים ראשונים. חלק ב' עוסק בתקופה שבין שתי מלחמות עולם. כדרכו מרכז הוא את דבריו סביב הוצאות ספרים: הוצאת "אמנות" המפורסמת, הוצאת "תרבות" בוילנה, ספרות ילדים עברית בארה"ב ועוד. מכאן אנחנו עוברים לכרך השני שבו כלולים הפרקים מן השביעי עד השלושה-עשר. הפרק השביעי עוסק בחלוצי הספרות לקטנים: יחיאל הילפרין ('נומי נומי'), קיפניס, 'פיכמן,

יש לזכור שזו עבודה ראשונית, שלא היתה לנגד עיני המחבר מתכונת שעל

אמנם זוהי עבודה ראשונית בחיקפה, אך קדם לו הספר "שלושה דורות בספרות העברית", ואוריאל אופק עצמו הסתמך עליו. ר' למשל "ספרות ילדים ונוער", מו, עמ' 31.

ביאליק ועוד. בפרקים הבאים הוא מדבר על מו"לים וספריות בשנים תרצ"ב—תש"ח, על סיפורים ארץ-ישראליים, על סופרות ומשוררות בא"י, על הומור וליריקה בשירת הילדים המודרנית ומסיים בעתונות-ילדים בא"י.

הקושי של היסטוריון הספרות הוא מציאת נקודת אחיזה שסביבן יוכל לערוך את החומר המפורט של כל תקופה. אופק נקט, לדעתי, בגישה נכונה, הוא מתאר את הוצאות הספרים המרכזיות שתרמו רבות להתפתחות ספרות הילדים העברית. בגישה זו טמונה הבנה שפריחתה של ספרות הילדים קשורה לא רק בסיפורים כשרוניים, אלא גם במסגרות הכלכליות והתרבותיות שיאפשרו להם לפעול. בגישתו זו דומה אופק למי שכתבו את תולדות ספרות הילדים באנגליה המתחילים למנות את ראשיתה מימיו של המו"ל הפעיל ג'וזף ג'ונסון (1713–1767). אולי יבוא פעם חוקר שיערוך השוואה בין מפעלו של ניוברי ובין זה של בן-אביגדור בעל "תושיה" (1866–1921).

בסוף כל אחד משני חלקי הספר יש סיכום קצר, המאפשר למחבר ולקורא להמריא מן הפרטים ולראות כל תקופה בקוויה הכלליים. לדעתי, פרקי סיכום אלה הם קצרים מדי, ועל כך אדבר בהמשך.

בסוף הספר מבחר ביבליוגרפי נכבד, שהוא כשלעצמו מכשיר חשוב מאד לחוקרים. הוא כולל ספרי ילדים עבריים שיצאו בשנים 1908–1948. הפריטים ערוכים לפי סדר כרונולוגי. כמות הספרים שיצאו, למשל, במזרח אירופה

היא מרשימה ביותר ועדיין יש מקום נרחב לחוקרים לעסוק במולדות של ספרי-ילדים במזרח-אירופה עד השואה. המבחר מחולק לשלושה נושאים: ספרי קריאה — 662 פריטים (בעצם הרבה יותר, כי יש פריטים הנחלקים לחוברות רבות). מאספים ומקראות — 203 פריטים. וכן כתבי-עת ומוספים — 112 פריטים.

הערות והארות

חשיבותו הגדולה של הספר אינה מוטלת בספק. אף על פי כן יש ליקויים או מגמות חסרות שראוי להצביע עליהם.

● הספר יצא, למרבה הצער, לאחר פטירתו של המחבר. הוצאת 'דביר' מעלה בתפקיד ההדרה של ספר מדעי: חסר תוכן עניינים מפורט. כאמור יש רק שמות הפרקים, אך אלה, בגוף הספר, נחלקים לעשרות רבות של פרקי-משנה. לאלה אין כל זכר בתוכן.

● ליקוי חמור אחר — וגם כאן תלוי הקולר במי שהביא את הספר לדפוס — הוא בהעדר מפתח (אינדקס). זהו ספר שיש בו למעלה מ-700 עמודים! אי אפשר למצוא שם של סופר או ספר ללא עזרת מפתח.

אני פונה אל ההוצאה להוציא חוברת נפרדת ובה תוכן מפורט ומפתח, שיחולק לאלה שקנו את הספר. כמובן, אם יזכה הספר להדפסה שנייה אפשר יהיה לתקן את המעוות. אבל עד אז כדאי לתת את הדעת להצעתו. כך ייעשה הספר שימושי, הרבה יותר.

הערות אלה אינן רק הבעת-דעה על ליקויים או חסרונות בספרו החשוב של אופק, הרי אי אפשר לעסוק בכל בספר אחד. שיבחו של הספר הוא בזה שהוא מעורר בְּמַעֲיִין — בצד ההתפעלות — גם שאלות ורצון לראות מחקרים נוספים בכיוונים שונים. לאלה ישמש ספרו של אופק כלי בסיסי שאי-אפשר בלעדיו. והרי הערות ראשונות לרוב הנושאים שהזכרתי, מצויות בו.

כמה שורות מתוך קטע הסיום של הספר, מייצגות את אהבתו הגדולה של אופק לספרות-הילדים שהקדיש לה את מירב שנותיו, אך לא פחות את גישתו הרצינית.

יכל העוקב אחרי שלבי גידולה של ספרות-הילדים העברית במחצית הראשונה של המאה העשרים יגלה תהליך רצוף בעל עליות ומורדות... לא תהיה בכך משום הפרזה אם נאמר, כי לספרות זו — חרף פגמיה הבלתי-נמנעים — שמורה זכות כפולה ובלתי מעורעת: היא ויוצריה סייעו לצמיחתו הרוחנית של דור ה"צברים" הראשון, שהמשורר כינהו "מגש הכסף שעליו ניתנה מדינת היהודים"; ועל ברכיה גדל דור הסופרים והמשוררים ילידי הארץ, שהתחילו ליצור במלחמת-העצמאות ופתחו עידן חדש בספרות העברית.

● הסרה התייחסות לרקע ההיסטורי והתרבותי של כל תקופה. כמו כן אין התייחסות מספקת לגורמים חברתיים ואידיאולוגיים (בתוך העם היהודי ומחוצה לו) שהשפיעו על היוצרים.

● כבר שיבחתי את המבחר הביבליוגרפי. חבל שאין בו חלוקה כרונולוגית פנימית (לתקופות קצרות יותר) — מה שהיה מקל על העיון בו, ומאיר את עיני המעיין.

● אופק העיר במבוא שכוונתו בעיקר לסקירה היסטורית, אף על פי כן היה מקום להצביע, ולו בפרק אחד, על התפתחות הז'אנרים השונים ומקומם בתקופות שונות.

● מה היה היחס שבין ספרות מקורית למתורגמת בתקופות שונות? האם היו סופרים ונושאים שהיו פופולאריים יותר בתחום התרגום ומדוע?

● הקשרים שבין התפתחותה של הספרות העברית וספרות הילדים, וכוונתי לא רק לכך שסופרים, כביאליק, ראו לעצמם חובה לפתח את ספרות הילדים. כוונתי לקשרים תמאתיים, ז'אנריים ואידיאולוגיים.

תמורות בספרות ילדים *

מאת דבורה ברק

בספרות הילדים הישראלית נסקרות מגמות חדשות אלו מזוית פנורמית רחבה; במישור הפסיכולוגי מתבטאת מגמה זו בפריחתן של יצירות רבות הנכתבות מבעד עיני הילד, יוצאות מתוך צרכיו הנפשיים, תובעות את כבודו וזכויותיו, וכשנחנץ, מעיזות גם להפנות אצבע מאשימה כלפי ההורים ועולם המבוגרים בכללו, ולצידן במקביל, יצירות המתנערות מאידיאל הילדות המתקתה וחושפות אף את הילד כרחוק משלימות, כלא-מלאך, כאדם. דגש חדש זה על האינדיבידואל, האנושי והאישי הוא שאיפשר גם את הנטייה לשבירת סטריאוטיפים מיניים, לאומיים, עדתיים ואחרים, ולראיית האדם ביחידותו וחד-פעמיותו. מכאן קצרה היתה הדרך לצמיחתה של ספרות חברתית-פוליטית אכפתית, מעורבת, לוחמת היוצאת כנגד גילויי ההתקרנות, שטיפת המוח, העריצות והטוטאליטאריות למיניהן.

ההתפעלות העצמית שליוותה את ספרות הילדים של דור המדינה פינתה מקומה לחשיפה הכנה, לספק, להתלבטות והתחבטות הנכבאת. מקום מיוחד מוקדש לדימויים ביצירות מהן עולות שאלות מפתח של קיומנו המיוחד בכברת-עולם זו כגון: היחס לערבים, פערי העדות, היעלמות הנוף הטבעי, מציאות הקיבוץ כנגד החזון ועוד. אולי לא רק חן ויופי לבדם ניבטים מהפנים הנשקפות אלינו ממראה זו — דווקא במימדי האמת, שמתלבטים מתוכה, יש

מי שילך אצל מדף ספרי-הילדים בחיפוש אחר ספרי ילדותו צפוי להפתעה, ואולי אף לאכזבה. נכסי צאן ברזל ששרטטו לו את ילדותו נדחקים לשוליים, מעלים אבק, ותחתם עולות זמירות חדשות ורוחות אחרות. האם רק שינויים של צורה, של שמות וסגנונות, או שינויים שבמהות ומשמעות?

תשובה מקיפה לשאלה זו ולרבות נוספות נמצא בספרו של אדיר כהן. הספר מבוסס על עבודת מחקר שנמשכה שנים רבות ורוקם פסיפס עשיר של דוגמאות וניתוחי יצירות, מעודכן עד לספרי השנה האחרונה. לעיני הקורא עולה תמונת ההתרחשויות והתהליכים שחלו בעשורים האחרונים בתחום ספרות-הילדים המקורית והמתורגמת.

המחבר גורס שספרות-הילדים, המתורגמת והמקורית, בשנות ה-40-60 ראתה עצמה כשליחת חברת המבוגרים וכנושאת תפקיד חברתי-חינוכי חד-כיווני, ואילו בספרות-הילדים של שנות השבעים-השמונים בולטת מגמה חדשה של העמדת הילד עצמו במרכז, מגמה שממנה התפתחו כיוונים חדשים של טיפוח בקורחיות וחשיבה עצמאית, הטלת ספק, ערעור מוסכמות ובחינה ביקורתית של השלטון. בפרק הדין במודעות הפוליטית והחברתית

* אדיר כהן, תמורות בספרות ילדים, הוצאת "אח", חיפה, חשמ"ט, 256 עמודים.

המרחק ואל הביטוי הסמלי, המרומז והמאופק יותר.

לכל ארכו נושם הספר את הזמן על סימניו, את הדי הכאן והעכשיו כפי שהם משתקפים בספרות-הילדים ואין תימה, אפוא, שאין היא נבחנת רק בתוך בועתה שלה. דיון מיוחד מוקדש בספר לחקר השפעות הגומלין בין ספרות-הילדים לבין הטלוויזיה ההולכת ותופסת מקום נכבד בעולמם של קטנים כגדולים. התמונה המשורטטת הנה רב-צדדית ואינה באה לפסוק הלכה אלא מתייחסת לעובדות כפי שהן; לצד מחקרים המתרים על סכנות הטלוויזיה והשפעותיה השליליות על התנהגותם של ילדים דפוסי למידתם וקריאתם — מובאים ממצאים המלמדים על פיתוח מיומנויות וכישורים שונים מאלה הנדרשים לצורך הקריאה, הרחבת הידע ותחומי ההתעניינות של הילדים וגירוי לקריאה ולמידה נוספות. מערכת התקשורת האלקטרונית מייצגת תופעת שינוי איכותי ומהותי, והכותב מטעים כי בין לטוב ובין לרע למדיום החדש מקום מרכזי בהווית זמננו, עיצוב האינטרסים שלנו ומרחב ההתייחסויותינו האמנותיות. מכאן שיש לראות את הספר והקריאה בהקשר זה, לא כיריבי כלי-החקשורת האחרים אלא כבעלי תרומה ייחודית משלהם וכמייצגי אמנות אותה יש לבחון בכליה האומנותיים האימאננטיים. בספר שני פרקים שונים באופיים, המוקדשים לשני יוצרים קלאסיים — לואיס קארול מזה וטולסטוי מזה — המהווים, במובן מסויים, שני סימנים קיצוניים לתפישת מהותה של ספרות-הילדים ותפקידה, ועדיין רלבנטית כשהיתה.

משום פיצוי על תום שנמוג ועל שברו של חלום, ובצעם פקחונם והעזתם הם מעוררים תקווה.

לצד תמורות כלליות אלה מוקדשים דיונים גם לענפים ולז'אנרים נפרדים של ספרות-הילדים, כך למשל, גם לסיפור ההיסטורי לילד — תהפוכות משלו.

גם הביוגרפיות, המושכות את ליבם של בני הנוער וממלאות תפקיד חשוב בהצבת דוגמאות חיים מאלפות, השתנו במהלך הדורות. שלא כבעבר, עת נשאו תיזות קבועות מראש או מגמות דתיות ודידקטיות — כיום מקובלות ביוגרפיות הממזגות בין דיוק היסטורי לבין היבטים של יצירות דמיון אמנותיות.

קשה במיוחד הנה סוגיית ספרות הילדים על השואה; מנקודת-מוצא של אין-אונות המילים אל מול האימה — ועם זאת כורח הבעתה — יוצא המחבר לסקירת ספרות זו על הפרובלמטיקה הקשה שלה. כדברי הכותב "אין לדבר על עם ישראל ללא מעמד האש והכליון של השואה, משום שאנו כולנו שרידיה..." עם זאת ער הוא לכך שקהל היעד הצעיר נזקק לדרכים שונות של ריכוך האימה וטיפול בטחונו הרוחני בלב התווה, ובסקרו ספרות זו עוקב הוא אחר מגוון הדרכים הללו: יצירות העוסקות באירועים מנקודת-תצפית של הילד, תיאורי זיכרון מפי מי שכבר נגאלו, סיפורן של דמויות אנושיות שהושיטו עזרה מעבר למחסומי הדת והלאום, וסיפורי גבורה אקטיבית של יהודים. מסתבר כי אף בתחום זה מסתמנות התמורות — הזמן החולף שינה את המבע מקינה נוראה, הדי טירוף ושכול שמעבר לכוחן של המילים — אל ההצטללות שבכוח

במבט ראשון

ג. ברגסון

הארנב ממושי, כתבה: שלומית כהן, איורים: אמי רובינגר, הקיבוץ המאוחד 1988, 30 עמ', בצבעים, מנוקד.

הארנב ממושי יצא לטייל לבדו ביער ועמו שלושה בלונים אדומים.

הארנב שמח ומבטא שמחתו בשיר שהוא מפום: "הידר לי, הידר, / בלונים לי ביד // אם אמצא חבר / לא אטייל לבד.

בשוטטו ביער הוא פוגש פרפר שברח לו, ושלושה בעלי-חיים, קיפוד, לטאה וצב. כל אחד מהשלושה, רוצה להתחבר עם הארנב וללטף בלון — הארנב מאפשר להם לעשות כן וכל פעם מתפוצץ בלון כתוצאה ממגע וחיבוק או צביטה של שיניים.

כל השלושה שהצהירו על חברות עם הארנב, זונחים אותו מיד. לאחר שהבלון התפוצץ, אינם מעוניינים בחברות לשמה, הם רוצים להיות חברים על-תנאי. אם ייהנו — במקרה שלנו חיבוק של בלון — יהיו חברים, אם הבלון התפוצץ ואין עוד טובת הנאה "אני לא רוצה להיות חבר שלך".

הארנב ממושי מתעצב לאחר ה"אסון" של התפוצצות הבלונים ו"יושב על אבן בצד הדרך", ישיבה זאת מסמלת גלמודות, ואולי — אף יאוש, כי לפני כן,

כל פעם המשיך ללכת, ועתה כשאלו הבלונים — עוזב את בימת ההתרחשויות.

התפנית חלה לאחר שמגיע הפרפר לומי ומצהיר שהוא ילמד את מושי "לרוץ ולהשיג את כולם". לומי אינו מבקש מאומה, להיפך, הוא אוהב את ממושי, אהבה שאינה תלויה בדבר, ורוצה לתת, גם כאשר יודע שהבלונים נגמרו, וממושי לא יוכל להציע תמורה כלשהי על החברות.

מרים רות פירסמה בשנת 1974 ספר בשם "מעשה ב"5 בלונים". מסופר בו על אבא שהביא לילדו 5 בלונים — וכולם התפוצצו. המוטיב של התפוצצות, איפוא, אינו חדש. אצל מרים רות הבלונים צבעוניים, כל אחד בעל צבע אחר. והם מתפוצצים מעצמם. זהו דרכו של עולם, דברים ובני-אדם מתבלים. מתאפסים, בספרה של רות עולים למעלה — יש ורואים בכך סמל למוות ולהיעלמות לחלל.

אצל שלומית כהן, הבלונים מתפוצצים על-ידי גורם חיצוני, שאינו יודע איך לנהוג בחפץ — בבלון.

יתר-על-כן, הרעות על תנאי אינה מחזיקה מעמד, וחיבוק יתר גורם לאובדן

המסופר וכולטים בצבעיהם החדים. לעתים הדמויות הדומות לקופים מפחידות במקצת, ונראה לי שזה משגה לשוות לכושים פרוץ מסוגן כך.

אצלי אין סודות, אורה לי וכטר, תרגמה: דימונה גרסין, איורים: בירגיטה קלמטידה, כרטא 1987, 40 עמ', מנוקד. הספר מגמתו, כוונתו לסייע לילדים שעומדים בפני בעיה ואינם יודעים איך לפתרה.

והבעיה בתחום המין, ליתר דיוק בתחום המגע הגופני שאינו לרוח הילד, או הילדה, ואינם יודעים איך להגן על עצמם.

בספר 4 סיפורים. בשלושה מהם מנסים מבוגרים לנצל ילדים ל"מעשים מגונים", ועדיין לא ליחסי מין או למגע מיני ממש.

אך אין זה משנה. כי הילדים הנתקפים חשים אי-נוחות בסיטואציה ומחפשים הגנה.

המוצא הנכון לפי מחברת הספר הוא לספר. לא לשמור על סוד, לגלות, ואכן בכל המקרים הילדים מספרים.

אין אנו יודעים מה התוצאות של הסיפור, מה קרה ל"מתקיפים" איך הגיבו, האם נענשו?

כל זה אינו מעניינה של המחברת, עיקר מטרתה לעודד את הילדים לספר, ההנחה היא שלאחר מכן יזכו הנוהגים שלא כדון לטיפול אך כיצר — לא נאמר. המחברת רוצה להחדיר בילדים את ההכרה ש"הגוף שייך לך, אסור לאף אחד לגעת בך בדרך זו".

המקרים שונים: נערה שמרטפית שרוצה לשחק עם דורי; אדם מבוגר

האובייקט. זאת ועוד: הבלונים של מרים רות רבי-גוניים ומייצגים, או מסמלים, קשת רחבה של בריות, לגבי אלה שרוצים לראות בהם סמל.

הבלונים כולם אדומים, ואדום הרי מסמל דם, אש, אהבה, או אות אוזרה, מתאים יותר לענייננו. הנפשות הפועלות ליד הבלונים אצל רות נלקחו מעולם המציאות והסיפור כולו ריאלי. הסיפור של שלומית כהן כולו מעוגן בדמיון והיא מסתייעת בהנפשה.

האיורים של אמי רובינגר, עדינים, נעימים לעין ומבליטים את העיקר שבמסופר.

שמשיות כרחוב הנביאים, יהואש ביבר, ציורים: רות-צרפתי, הקה"מ 1988.

כרחוב הנביאים נעות שמשיות ומתחתיהן כושים מרחוב החבשים. את השמשיות, כלומר את האנשים, מלווה הילד שי מרחוב הנביאים.

כל פעם נעלמות דמויות שפונות לחנות, או למסעדה והילד שי ממשיך לעקוב אחרי הנותרות.

בספר תיאור מפורט של החבשים בחיצוניותם הצבעונית, לבושם מכף רגל ועד ראש — החל בסנדלים וכלה בכובעים.

אין בספר עלילה, יש רק תיאורים עשירים בצבעוניות. השמשיות רבגוניות: אדומה, וסגולה, וירוקה, וכחולה, ושחורה, וכתומה, ואחת צהובה כמו חלמון של ביצה. הלשון עשירה, אולי אף עשירה מדי, כדי יכולת קליטה של ילדים בגיל רך שהם הנמנעים של הספר.

הציורים מבטאים בנאמנות את

שרוצה לקנות לב ילדה במתנ"ס. נער —
חבר שרוצה לפגוע בחברו בן גילו; ואב
חורג שפוגע בילדה בת אשתו.

ודאי בכוונה תחילה אין ציון של גילאי
הילדים, ללמדך שפרט זה אינו חשוב.
ואינו מוגבל לקבוצת גיל מסויימת.

בהקדמה לספר נאמר: "הספר יעזור
לכם לשמור על עצמכם מפני מצבים
כאלה", מצב שבו "מישהו מנסה לגנוע
בך או כך וזה לא מוצא חן בעיניכם".
הספר מודפס באותיות גדולות, והוא
מנוקד, בשפה קלה ופשוטה, ואכן, יש
לשער שהוא יעזור לאלה הנמצאים
במבוכה.

ציור בשמים, כתב: שמואל בנשלום,
צייר: יעקב גוטרמן, הקיבוץ המאוחד
1988, 30 עמ', בצבעים.

בספר 12 שירים מודפסים בעמודים
שמצד ימין, ולכל שיר ציור בעמוד
שממשאל.

השירים קלילים קלילים, מיועדים לגיל
הרך, נושאים מחיי יום-יום של הילד,
והציורים הריאליסטיים שמלווים אותם
— בהירים, ברורים, משלימים את
הטקסט, בלי התחכמויות, ובלא יומרה
לגרות ולפתח את הדמיון.

השירים קצרים, 4 עד 6 שורות, בכל
שורה, על-פי הרוב, 4 מלים מורכבות
משבע עד שמונה הברות שקצבן אחיד
ועקבי.

שמואל בנשלום מגיש לילד הרך
שירים הקרובים לעולמו, אך מקפיד
על-כך שביטויים יהיה פיוטי והפיוט
ייתפס על-ידי הילד ולו גם בעזרת הציור.
לדוגמא:

בשמים אירון,
מצוייר כמו עפרון.
מצויר בקו לבן,
בחוט צמר, חוט ענן.
אך הרוח בא מהר
ועושה ציור אחר.

ילדי תרשיש באי בודד, כתבו: אהוד
טוקטלי שמואל וגילדי קלידנר, אייר:
אבי כץ, הוצאת "נחלה" ירושלים, 1977,
עמ'.

על גב הספר: שבעה ילדים ישראלים
ניצלים מספינה טובעת ומגיעה בסירת
הצלה לאי בודד בלב ים. ועוד על גב
הספר: "הספר משלב גישה חינוכית
תורנית עם סיפור עלילה מרתק".

בשתי פסקות אלה נאמר הכל. על
ההרפתקאות והאתגרים של הילדים באי
— וכל הקורות אותם — אין צורך
לפרט. בנושא זה לא חידשו המחברים
דבר. כל המכיר את ז'אנר "הרובינונדה"
ימצא בספר הרקה מבלי אל בלי, הכל
מרובינון קרוזו, של דניאל דיפו, דרך אי
הילדים, של מירה לובה ובעל-הזבוב, של
י. גולדינג הנושא אחר הוא:

ילדים מוצאים עצמם באי, מסתגלים
לתנאי חיים חדשים, מגלים וממציאים
מקורות מחיה, ערים לקונפליקטים
חברתיים, עולה ילד בעל חוש מנהיגותי,
מצפים להצלה והיא באה. לכל
המוטיבים הללו שהם שרופים מוסיפים
המחברים את הגישה החינוכית תורנית,
וכל החיים באי מתנהלים על-פי ההלכה.
והדבר אפשרי: הילדים, שבאים כולם
מרקע דתי, בקיאים בהלכה והם פוסקים
מה מותר ומה אסור לאכילה, אימתת חל

הוצאת מוסד הרבנות והתורה, ירושלים, 1988, עמ' 10.

הוצאת מוסד הרבנות והתורה, ירושלים, 1988, עמ' 10.

שם עצם ושם-עצם, שם ותואר, תואר ופועל.

השפה קולחת ואין בשירים "המצאות" לשם חרוז או הצטעצעות. אף-על-פי ששם הספר מרמז על חיות היער, משלבת הכותבת בסיפורים בעל-יחיים מבויתים, ולדבריה — במדריך למורה — "הבחירה בחיות אלה דווקא, נובעת מן העובדה שהן מוכרות וחביבות על ילדים בגיל הרך" (14).

לכאורה הסיפורים מגויסים לשם עיסוק בנושא "כיבוד חוק ומשפט" בגן חובה ובכיתות א-ד, ואכן הסיפורים יכולים לשמש את המורה הרוצה להיעזר בספרות בבואו לטפל בנושא זה. אך הספר עומד בפני עצמו גם ללא היותו כלי-עזר להוראה בכיתה.

במדריך למורה, המלווה את הספר פרטים מעטים מיותרים, אך הוא ענייני ומועיל ויסייע בידי המורה הנעזר בספר.

שלשה תפוחים נפלו משמים, בחר: שלמה אבס, איירה: פפי מרזל, הוצ' עגור 1988, 112 עמ', מנוקד.

שלמה אבס אוהב מעשיות, הוא מלקט אותן ממקורות שונים, ומגישן לילדי ישראל.

יש מעשיות שהוא מתרגמן ויש שמעבדן ומקיף הוא עולם ומלואו: מעשיות שמקורן אצל האחים גרים, ומעשיות שמקורן בסיפורים על אנשי-חלם, ומעשיות השמורות באסעי. הנושאים השולטים במעשיותיו הם הנושאים הנפוצים בז'אנר זה — מלכים, וגנבים, בעל-יחיים וצמחים, קנאת-אחים וריב על ירושה, חוכמת עניים ותושייתם. וגם, כמובן, מבנה

הכלל של "פיקוח נפש" הדוחה שבת, או מתי מברכים ברכת הגומל ומתי צריך להזכיר את שם ה'; מה הם העופות הטהורים, שבידיהם מותרים לאכילה ועוד עשרות ומאות פריטים בחיי-יומיום העומדים במבחן ההלכה והמסורת.

ראה זה פלא: אף כי הילדים נמלטו מספינה טרופה נמצאים ברשותם סידור, וחומש, ולוח-השנה, ותפילין. הם הצליחו להסיר קרן מפגז של יעל כדי להכין שופר לקראת ראש-השנה. וכדי להוסיף מתח לעלילה הוסיפו המחברים גם פרשה של שודדים ורשעים וזדים ששובים את הילדים ככני ערובה ומתכוונים לקבל תמורתם שחרור של "לוחמים".

הספר מגויס, והמו"ל גייס גם את אבי כץ לאיורים שיתמוזגו עם המסופר בכל הפרטים — החל בכיפות, וברצועות התפילין ובשופר ובאפיית מצות — ועד שובם הביתה של הילדים הנראים צוהלים על רקע קיר-אבנים, שלא קשה לשער למה התכוון.

חוקי היער הירוק, כתבה ואיירה: מירי צללזון, הוצאת שרה בץ, עומר, 75 עמ', מנוקד.

בספר, שצורתו אלבומית, שבעה סיפורים על בעל-יחיים דיירי היער הירוק. כל סיפור מיועד לשרת אספקט אחד מחוקי החברה כגון: שמירה על רכוש הציבור, מטרדים במקום ציבורי, כיבוד רכוש הפרט, בריאות הציבור ובדומה לאלה.

הסיפורים הם שירים, ולכולם מבנה אחיד: בית בן 4 שורות והטורים 2-4 מתחרזים. החרוזים טבעיים ומגוונים,

עלילותיו של העכביש מלמדות על פקחות, עורמה וחוכמה.

הסיפור "מרוע החכמה נמצאת בכל מקום" (עמ' 35) מתחיל במשפט "אננסי העכביש החשיב עצמו לחכם יותר מכל היצורים שבעולם", ואכן חכמתו עמדה לו לגבור על בעלי-חיים גדולים וחזקים ממנו. הוא לוכד צרעות, נחש הפיתיון, פנתר ומגיש אותם לניאמה אל השמים; הוא מבריא פילים והם נסים לכל עבר, הוא גובר בתחרות שקרנים, וכל זה תודות לפקחותו וערמוניותו*.

*

הספר השלישי שהופיע ב-1988 בהוצאת עגור הוא "הנער שהלך אל רוח הצפון".

זהו הגדול מבין שלושה, 156 עמ' העטיפה והאיורים לקוחים מן המקור. את הסיפור אננסי עיבד שלמה אבס; את הסיפורים ב"שלושה תפוחים" — **בחר**, ואת המעשיות הנורבגיות בספר "הנער שהלך אל רוח הצפון" — **ליקט ותרגם**.

יש לשער שאבס תרגם גם את המעשיות שבחר "בשלושה תפוחים" שמקורם אינם באסע"י, כי הרי הבוחר אינו בהכרח גם המתרגם.

כן לא ידוע מאיזו שפה תורגמו ועובדו היצירות בספרים האחרים שאבס ליקט ועיבד. נתון ביבליוגרפי זה חשוב למי

סיפורי העכביש אננסי פורסמו גם תחת השם "עננסי ורוח הים" בהוצאת ספרית הפועלים. את הסיפורים תרגמה על פי מקור אנגלי מירה מאיר ואייר אותם אבנר כץ. הלקט של מירה מאיר רחב יותר ויש בו סיפורים ששלמה אבס לא כלל.

וקייאופי מקובלים בזיאנר זה: חזרות, על-טבעיות, ניצחון החלש על החזק, משברים, חיפושים, עזרת החי והדומם לאדם, ומעל לכול — ה"סוף הטוב".

אף-על-פי שבכותרת המשנה מציין המחבר "מעשיות לילדים של עדות בישראל" — אין ברוב המעשיות שום סימני היכר לא עדתיים ואפילו לא של הארץ שהיא המקור על-פי הכתוב. במעשיות כידוע, אין לחפש היגיון, לכן השתלשלות העלילה אינה נובעת מהתפתחות המעשים ברצף ותיתכן קפיצה מעניין לעניין ללא רצף הגיוני וללא שמץ היאחזות במציאות. אך אבס מביא גם מעשיות שהן בעצם סיפור עממי ונעדרים סימני-היכר מעשייתי כגון: "סבא שגורש מן הסוכה", "הבן המתנהג לפי חינוך האב".

יש בידי שפתגם שאומר, על "מעשייה אין מקשים", כלומר לא שואלים שאלות "הייתכן?" "איך זה?" וכדומה, למרות זאת אשאל לגבי מעשייה אחת "המלכה שילדה כלב", מדוע צריך לסיים אותה בנישואין של אחות לאחיה, כפי שמסתיימת מעשייה זאת? אני בטוח ששגיאה כזו ומשער שבמהדורה הבאה תתוקן ויובהר, שמדובר בשני זוגות מלכים והבת היא בתו של זוג מלכים אחר.

אננסי, עלילותיו של עכביש, עיבד: שלמה אבס, עלילות: דני קרמן, הוצ' עגור 1988, 48 עמ', מנוקד.

זהו סיפור שגיבורו עכביש בשם אננסי. אננסי הוא דמות מרכזית במעשיות הנפוצות בהרבה ארצות במערב אפריקה.

שדופים, "מי ישב ליד אבא", "מי עובר את גבול מחצית המושב האחורי שבמכונת", ובדומה לכך, עניינים מציאותיים, שכיחים, אך אינם מזוינים ספר המיועד לגיל ההתבגרות.

גם הסגנון של הספר, בחלקו הרב, סגנון של ילד שרושם אירועים ביומן, עובדות יבשות: בנוסח: קמתי, התרחצתי, התלבשתי, אכלתי, וגו'.

גם החוויות של השחייה ברוסיה נמסרות ברוח דומה, בלשון שאינה חורגת מסיפור-המעשה.

"הסיפור מבוסס על מקרה אמיתי", כך כתוב על גב העטיפה.

המקרה האמיתי קרה איפוא לפני 20 שנה ומעלה, כלומר, לפני 1967, שאז ניתקה בריה"מ את יחסיה הדיפלומטיים עם מדינת ישראל.

בין אם המסופר הוא חוויות אותנטיות של המחברת, ובין אם הוא נמסר מפי מי שהיתה או ילדה בת 12, אין בספר, כמעט כלום, מעבר לעובדות היבשות, ואלה אינן מספיקות לעורר בקרב הקורא המתבגר רטט, התרגשות וחוויות-קריאה.

שרוצה לעמוד על טיב התרגום ועל אופי העיבוד.

העיצוב בשלושת הספרים נאה, כולם בשחור לבן, האותיות גדולות, קריאות, הצלליות של דני קרמן בספר אנגסי לעיתים מפחידות, והייתי מעדיף אילו היו מתונות יותר, שכן הספר מיועד לכיתות הנמוכות של בית-הספר היסודי.

בארץ אחרת, אורית שרת, ציורים: גיורא פורטר, הוצ' עם עובד, 84 עמ' 1988, לא מנוקה, שחור-לבן.

ילדה בת שש, ליאור, מספרת, בגוף ראשון, את קורותיה וקורות משפחתה במשך שנה אחת. אבא נשלח למוסקבה לשגרירות ישראל שם, והמשפחה כמובן נוסעת אתו.

המסופר מובא מנקודת ראותה של ילדה בת שש. הילדה עקשנית, מרדנית, מתנגשת לעיתים עם הוריה, אך רוב הקונפליקטים המובאים הם בינה לבין אחיה המבוגר ממנה בשש שנים, אולם גם "קונפליקטים" אלה הם ילדותיים.

לקטנים ולגדולים

הפתעות ליום הולדת, ערכה: מירי ברוך, איורים: דני קרמן, ספרית מעריב, 1988, 80 עמ', מנוקה, בצבעים.

בספר 27 יצירות, שירים וסיפורים, פרי עטם של 24 יוצרים — משוררים וסופרים לילדים מוקדשים לנושא יום-הולדת.

הלקט מחולק לשלושה פרקים:

"לפני", "החגיגה", "אחרי", מטבע הדברים לפני ואחרי פרקים קצרים, כעין אפילוג ופרולוג לעיקר, לחגיגה עצמה. "לפני" טעון מתח ועצבנות, ציפייה וחרדה, מה יקרה אם "אף אחד לא יבוא", או שמא "הם יבואו דווקא", "אבל מתנות ישבחו"? ומה טיב המתנות שיביאו?

ה"אחרי" — "כל הקסמים פרחו",

לזה:

"יומלדת של אברמיק" (עמ' 16) ו"דב ליום הולדת בא" של רפאל ספורטה (עמ' 16).

אברמיק "חוגג" את חגיגת יומלדת אצל קרפר וקרפדה, ההכנות וטקס החגיגה כמקובל אצל ילדים: הזמנה יפה מקורית, שלחן ערוך, פרחים, שירה, אל אלה מתוסף מרכיב של מבוגרים — לגימת יין ושתיית "לחיים". בשיר כולו 116 מילים אבל רק 43 מבחינת האוצר הלשוני. כולל מיליות. המלה קרפד-קרפדה חוזרת 18 פעם; המלה יומלדת — 12 פעם, השורש ערך — 9 פעמים.

ספורטה "חוגג" את חגיגת יום הולדת בביתו של ילד, ונכנס אורח לא-קרוא — דב, שכמעט הפר את השמחה. התנהגותו חרגה מן הנורמות, אבל חזר לדביותו, רקד ורקד ובזכות "אותו מחול / מחול לו על הכל".

בשירו של ספורטה סך הכל 82 מילים אבל מבחינת האוצר הלשוני — 70. רק מילים בודדות חוזרות על עצמן: המלה "הוא" — 5 פעמים, השרש רקד — 3 פעמים, כל — 3 פעמים, צד — 2. מן הדין לציין את איוריו היפים, הצנועים, של דני קרמן, אך מלווים נאמנה את הנושא. כל הדמויות נושאות מתנות ארוזות באריזה צבעונית, כל מתנה שונה מרעותה, כל הדמויות בנות אופי קריקטוריסטי שהומור רב קורן מהן.

ספרית מעריב מגישה למחנכים — להורים בכלל זה — כלי יעיל, אסתטי שיקל בהרבה עליהם בבואם לציין ימיהולדת בן, בכיתה, ובבית.

הנרות כבו, "סוף סוף אני לבד", ו"הסוף סוף" אינו מקרי, הילדה מצפה לרגע, הזה, כי זה "הרגע שאפתח בו / את המתנות".

אין ספק, התכונה לקראת יום ההולדת, וההרפיה שאחרי החגיגה, הן חוויות המלוות את הילד תקופה ארוכה עד... יום הולדת הבא.

אך עיקרו של הספר בפרק "החגיגה". יום הולדת של הילדים הוא נושא המעסיק ומטריד את הילדים ואת הוריהם, ולא מקרה הוא שרבים מבין סופרינו לילדים נזקקו לו ונתנו ביטוי לרחשי הלב הקשורים באירוע. הלקט מבטא את ההתרגשויות מנקודת ראות פסיכולוגית, חברתית, בשילוב דמיון והאגשה של צעצועים.

ההורה והגננת יבחרו מן הלקט יצירה מתאימה לגיל החוגג את יום ההולדת, הן מבחינת התוכן והן מבחינת האוצר הלשוני, ואף לא יתעלמו מאורך היצירה, כי גם מרכיב זה חשוב כשמדובר בקריאה בקול. יש לשער, שרוב היצירות ייקראו באוזני הקטנים, גם אם בחלקן החומר מתאים לאלה שמסוגלים לקרוא בעצמם. מבחינת הקריאה בקול מן הראוי לציין כי היחס בין הפרוזה לבין השירה הוא 48 עמודים פרוזה, ו-19 עמודים שירה. אין ספק כי סיפור עלילתי קליט יותר, אבל בעת חגיגת יום-הולדת נוח יותר לקרוא שיר שהוא בדרך כלל קצר, מאשר סיפור, ויש בלקט גם סיפורים ארוכים.

לא במקרה ציינתי התאמה מבחינת אוצר לשוני, כי יש הבדלים גדולים בין יצירה ליצירה מבחינה זאת.

עיין למשל בשני שירים סמוכים זה

"קשה כשאל קנאה" *

מאת לאה חֹבֵב

המאורעות מנקודת תצפית אובייקטיבית, כביכול, מבעד לעיניה של בת צייר, שחונכה להבחין בפרטי פרטים. עובדה זו תורמת לעלילה ולגילוי האשם במעשים המתוארים.

העלילה סוחפת ומרתקת, באשר המאורעות תוכפים ואינם מותירים את הקורא שווה-נפש: הספר פותח בהצלת אמנון מטביעה, על ידי אביה של יפעת. אמנון הוא סגנו של איתמר, מנהיג "הצפוניים". השריפה של בית הסירות של "הצפוניים" מטילה את האשמה, כמסתבר, על "הדרומיים". כתגמול למעשה, נשרף מעגן הסירות של "הדרומיים", וכל העמל שהשקיעו שתי החבורות יורד לטמיון. תיאור שריפה זו מסביר את הכותרת של הספר, "אש על המים":

עמוד אש התחיל ללחוך את המים כאחוז טירוף והתקדם אל הסלע שסגר על ביתן הסירות הדרומיים... הבטנו על חיית האש המתקדמת במהירות, צועדת צעדים גדולים על גבי הגלים (עמ' 50, ההדגשה שלי: ל. ח.).

אילו השאיר יגאל לב את העלילה והמאבק בצורה דיכוטומית זו, היה זה ספר פשטני. אולם יופיו של הספר הוא ברוב-ממדיות שבו. השנאה בין החבורות מעורבת באהבה ובקנאה. בכל חבורה

ספרו של יגאל לב, "אש על המים", הוא סיפור לילדים שיש בו שני רבדים. ברובד העליון פורש המחבר עלילה מרתקת, מלחמה בין חבורות גערים הגרים על שפת-הים שליד יפו, מלחמה שיש בה תחרות ושנאה. ואילו ברובד הפנימי מתגלה הספר כראי לחברה האנושית בכללה, על מאבקה ועל חוסר הטעם שבמלחמותיה.

כדי להמחיש את המסר המרכזי, משתמש המחבר בניגודים קיצוניים: אש ומים, צפון ודרום, טוב ורע, אהבה ושנאה. וכל זאת, בדמות שתי החבורות הנלחמות על שליטה במפרץ כחול ויפה שבחוף הים. חבורת "הצפוניים" נלחמת בחבורת "הדרומיים". את "הצפוניים" מייצגת האש; מבחן הקבלה לחבורתם מתבטא בשימת יד באש. את "הדרומיים" מייצגים המים, קפיצה למים תוך הסתכנות מקנה זכות להיכלל בחבורתם. בסמלים אלה ביטא המחבר את השוני שבין שתי החבורות, שוני שיתברר לבסוף כמלאכותי וחיצוני. דמות המספרת היא נערה בשם יפעת שנודמנה לאזור, וביתה עומד באמצע, בין הצפון לדרום. היא מספרת את

יגאל לב, אש על המים, כתר, 1988. ציורים: אהרון שבו.

יש "טובים" ו"רעים". המנהיגים, איתמר ורוד, מייצגים את הטוב ומנסים לעשות יד אחת כדי לבער את הרע. ואילו סגניהם, אמנון ומנחם, הם דמויות קיצוניות, מנסים להדיח אותם מן ההנהגה ומסוגלים להכשיר כל אמצעי כדי להשיג את מטרתם.

העלילה מתפתחת באופן מפתיע. הקורא נוכח לדעת שטעה לחשוד ב"כשרים". אהבתו של אמנון ליפעת מתחלפת בקנאה עזה ש"רשפיִּה רשפי אש". המחבר ממחיש את המטאפורה התנכ"ית הלקוחה משיר השירים (פרק ה', ו'ז). קנאתו של אמנון באיתמר, שאליו נמשכת יפעת, מתבטאה בהצתת אש ממשית, בשרפות. אמנון אומר בפירושו:

יש לו הכל, ולי לא נשאר כלום. הוא מנהיג, הוא חתיך, הוא הבן המוצלח במשפחה, וגם את שלו. זה לא הוגן... (עמ' 73).

אמנון הוא "הכבשה השחורה", אך אין זו דמות שטוחה, והמחבר שם בפי איתמר נימוק למעשיו ובכך מרכז את הדמות:

העוצמה שבאהבה: "מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה..." (שיה"ש ח', ז), והקנאה מומחשת בכל סכנת התפרצותה על ידי האש: "קשה כשאל קנאה, רשפיה רשפי אש" (שם, ח', ו). וכך הופכים שני הניגודים, אש ומים, לסמלים: אהבה וקנאה.

אבא שלו מת כשהיה בן שש. אמא שלו מגדלת אותו ולא מסוגלת להשתלט עליו. הוא פרא אדם ומצפץ על כולם... אבל מאחורי ההתנהגות הזאת מסתתר בחור נהדר וידיד טוב (עמ' 42).

אולם, דווקא מיקוד המניע למלחמה בגורם האנושי, באדם, מקשה על המסה הברורה, על חוסר הטעם שבמלחמה. נוסף כאן המימד של האמת הפנימית הנלווית למסר, והיא קשה ופסימית: כל עוד יהיו בני אדם עלי אדמות, בני אדם האוהבים, שונאים ומקנאים איש ברעהו, לא תחדלנה מלחמות, ויהיה מחירן גדול ככל שיהיה.

מסתבר, שקנאתו של אמנון ורצונו להרשים את יפעת, הביאוהו להצית אש גם בסירות בני חבורתו. האש שבערה בלבו פרצה החוצה לכלות את הכל. גם את מנהיגו וידידו איתמר הוא מכה בחשכה, מטיל את האשמה על

סיומו של הסיפור הוא אירוני, ומשלב גורם ניגודי נוסף: המבוגרים הפרקטיים לעומת הצעירים החולמים. מה טעם לכל המלחמות של הצעירים אם באה

להתמודד גם עם מציאות שאין בה
Happyend. ניצני האהבה, המופיעים
בספר, קנאה עזה ובלתי נשלטת
המסוגלת להרוס הכל, אף הם אופייניים
לגיל של טרום התבגרות. הזדהות עם
הגיבורים תביא לפורקן המתחים, עם
הבנת המשמעות שבחוסר הטעם
שבמלחמות, שיסודן בחוסר הבנה,
קנאה, עיקשות ואווילות.

ציוריו של אהרון שבו, הדומים
לחיתוכי-עץ בשחור-לבן, מזסיפים מימד
של עומק אמנותי לספר, וממחישים את
מאורעותיו המרתקים.

המציאות וטופחת על פניהם? המפרץ
היפה יהרס בידי המבוגרים כדי לסלול
בו כביש רב מסלולים. יש בסיום זה ניפוץ
כל הלומותיהם של הנערים, והמחשה
נוספת לחוסר הטעם שבמאבקם
ובמלחמותיהם.

*

ספר זה הולם את גיל החביון, גיל שבו
נושא החבורה אהוב על הקוראים.
ההרפתקה והמתח מספקים את
הדינאמיות של נערים בני עשר —
שתיים-עשרה, המסוגלים עם זאת

לגוליו של זחל זללן* / מצחצח נעלים**

מאת מרים רות

עיקר ערכו של הספר הזה: יופי האיורים
והעיצוב הייחודי הממחיש — בגוומה
הומוריסטית — את השמנתו ואת
צמיחתו של הזללן. הקולאזים
הצבעוניים יפים מאד, יוצרים אווירה
ותומכים בהבנת הגילגול מהביצה
הקטנה הלבנה, שניתן לגלותה בליל-ירח
על עלה העץ. אחרי הלילה זורחת שמש
בתומה, גדולה ומבשרת את היוולדו של
זחל קטן. כאן מתחיל שביל הזלילה
ההרפתקני. הזחל זולל וצומח ובהתאם
לזלילתו גדלים הדפים: ביום ראשון
הזחל הרעב, כתב: אריק קרל, איורים: אריק קרל.
מאנגלית: ערנה קרמר, הוצ' ספריית פועלים 1988. לא
מוספר, מנוקד.

עמודים. הסתירה שבין הזחל המגושם והפקעת החומה לבין המראה של הפרפר הגדול מלא החן מעורר קריאת התפלאות ושמחה.

התמליל הקצר תורגם בבהירות ונאמן למקור. החוויה האסתטית מבטיחה התבוננות חוזרת בתמונות ותגליות מעניינות. הסיפור אינו נוגע בתפקידו של הפרפר (ביולוגים קוראים לפרפרי הזחל: רפרפף). אך אין מה לדאוג! השאלות שתעוררנה בעקבות הקריאה וההתבוננות. יש שאלות נוספות מסקרנות שתופענה בסיום הקריאה וההתבוננות: האם הזחל אוכל את הכל? האם לכל זחל התפריט האישי שלו?

וכמה זמן עובר עד ל"בגרות", התגלמות, התבקעות?

את התשובות לכל השאלות המדעיות ניתן לקבל אצל מקורות אחרים. לא נתבע לדין את האמן המספר על כי השאיר אותנו ללא מענה, הרי הוא לא התכוון לתת לילדים ספר לימוד והגיש ספר אסתטי, מעניין...

הקטנים יברקו באצבעותיהם את הדפים המנוקבים, ילדים יותר גדולים יצחקו מכמויות המזון המופרות ומהזחל המשמין מהר בין דיפרוף לדיפרוף. מבוגרים מחייכים, כי השינויים שחלו בזחל מזכירים את המטמורפוזיס המרתק שעברו בחייהם הם.

מצחצח נעלים **

עם תום המלאכה הבריקו נעליך הישנות באור חדש.

השיר שנכתב בימים ההם, משעשע את הילדים גם בזמן הזה. איוריו הצבעוניים היפים מוסיפים לו חשיבות מיוחדת. השיר היפה הישן מבריק באור חדש.

המאייר בחר, בדין, בסגנון המקובל באיורים למעשיות על בעלי-חיים מאונשים. דמותו של הדובון מוכר היטב ואם נעקוב אחריו בדפי הספר, נרגיש את כל התמורות שחלו במצבו לאורך השיר: עומד בפתח ביתו, גאה על יוזמתו ומוכן לקבל את קהל לקוחותיו. בשני העמודים

מאז 1949, ממשיך דבידבוננו לצחצח נעלים ולשעשע את הילדים. כאשר התחיל ב"מלאכתו" — בגרוש היה עוד חור, בחצי גרוש ניתן לקנות סוכריה על מקל "הצחצוח רבע גרוש". בימים ההם היו מצחצחי נעלים ברחובות הערים ואפילו "סלונים" לצחצוח פתחו את שעריהם בפני הלקוחות. התרווחת בכורסא, הדום לרגליך ומצחצח הנעלים רכון שפוף על נעליך ושוקד על מלאכתו.

** דבוננו בן רבים מצחצח נעלים, מאת: לאה גולדברג, אייר: יעקב גוטרמן, הוצ' ספרית פועלים, 1987, לא ממוספר, מנוקד.

הבאים — שוקד על מלכתו ומוכיח את בקיאותו. אך הרגליים והנעליים מתרבות — הדובון מפנה לנו גב ומתאמץ להתגבר. אחרי המאמץ "קשה הצחצוח, כדאי לנוח" — דובון ישן. עם הופעת מרבה הרגלים משתנה מצב הרוח של דובון ופניו מביעים תמיהה ויאוש: "אלוהים שבשמים, מה היה? מה קרה? / בא אליו מרבה הרגלים, / זה איום נוראי!"

בתמונה הבאה דובוני עיף, שטוף ויעה וכולו מאמץ ויאוש.

"דובוני מתאנה;

זה נורא, זה איום!

מצחצח, מצחצח,

מצחצח עד היום!"

תמונה כזאת מושכת את העין להתבוננות וממחישה את חשיבות המאורע. בעלי החיים המופיעים בסיפור מייצגים תכונות אנושיות אופייניות. האיורים מבליטים את התכונות: השפן בחליפה מטורזת צועד בצעדים הססניים — "הוא איננו יודע דובית" — ומולו התוכי חבוש צילינדר — "שכן בשבעים לשון הוא בקי". החסידה — גברת מגונדרת, עכבר — פרצוף ערמומי וקצת חצוף. צורת ישיבתו, חליפתו מגבעתו מעידים על אופיו. הזבוב — "ישר מן הפח / כלי-כך מלובלך... רשלן שכזה! / בטלן שכזה!" מרבה רגלים — פרצוף אדיש — והרבה, הרבה זוגות רגלים געולות נעלים. התיאור החזותי של הלקוחות מבהיר את תכונותיהם. דמותו של דב-דובוני מופיעה בתמונה הרביעית, כבעל-עסק בטוח בהצלחתו, עליו ושמה. הוא מומין את החסידה: "רבותי, קודם תנו לגברת לעבור! שלש

תמונות ממחישות את הצטברות הרגלים: לחסידה רגל אחת / המברשת מצחצחת / הדובון קורן מנחת... / טוב כי נעל יחידה / לגברתי החסידה..." "אחריה חיש עכבר בא / נעלים יש לו ארבע". הדובון רכון על הנעלים, וניכרים עליו סימני עייפות ראשונים. "הדובון משפיל את עיניו ועיניו כמעט ואינן נראות. הוא פונה אלינו בגבו. הוא נראה כגוש כבד בניגוד לזבוב הרזה הרוקד ומנפנף ברגליו הדקיקות. אחרי המאמץ, דרושה הפסקה: הדובון ישן. ההאטה הזאת מגבירה את המתח לקראת השיא המפתיע: "בא אליו מרבה רגלים / זה איום, זה נוראי!" פני הדובון מביעות תדהמה. עיניו פקוחות לרווחה, פיו פעור, גופו כסימן שאלה מול פניו האדישים של מרבה הרגלים.

עימוד הספר נעשה ברוחב לב: מחוץ לתמונה המסיימת שמשתרעת על עמוד אחד, כל התמונות תופסות עמוד כפול וכך מתאפשרת חלוקת התמלילי בהרמוניה עם התמונות. רצף האיורים תומך ברצף הסיפורי, אך אין זה רק תרגום של ההתרחשויות, אלא גם תוספת חזותיות שמושכות את העין של המתבונן: "מול הבית, מול השער / מצטופפות חיתו היער" — ההתקהלות הגדולה מומחשת. בקהל נמצאים בעלי-חיים שונים שאינם מופיעים בהמשך השיר, תמונה כזאת מושכת להתבוננות ומעוררת סקרנות. פירוט כזה קיים גם בעמוד שמתחיל כך: "מכל הצדדים נוהרים סקרנים, / באים ועומדים בתור גנדרנים..."

ועוד תוספת חשובה של המאייר: איפיון ייחודי של הדמויות הפועלות,

כשכל אחת טיפוס בפני עצמה: השפן המהסס הלבוש בקפרנות, התוכי החכם בצילינדר ובפרצוף של רשע, החסידה המגונדרת בלבושה ובתנועותיה, העכבר החצוף והערמומי בלבוש מטורף, הזבוב הרע והרוזה בתנועות של רקדן והפרצוף

הדס, (רומן היסטורי) *

מאת הרצליה רוז

הופעת רומן היסטורי מקורי לנוער, היא תמיד חגיגה במציאות הספרותית שלנו. בנים ובנות בגיל-העשרה מחפשים רומנים היסטוריים ומוצאים בעיקר יצירות מתורגמות.

ספרה של אסתר פיין (חברת עין-גב), הוא ספר ראשון לה וכולו מושקע בנוף הגליל, בכנרת ובסביבות סוסיתא וגמלא. הספר בנוי על עלילה מרתקת שבמרכזה מתואר מרד תושבי הגליל (איכרים, בעלי-מלאכה ועירוניים) ברומאים. בגידתו של יוסף בן מתתיהו בגליליים המורדים, גרמה לדיכויים האכזרי ולמותם של גבורי הגליל.

זוהי כמובן השקפתה של הכותבת ברומן הזה. ההתרחשויות נמסרות באמצעות גיבורה בשם הדס.

הדס היא נערה מתבגרת המתעדת את המאורעות בסביבתה. היא מספרת על ימי בציר וקציר על חגים וחגיגות,

הדס, (רומן היסטורי) כתבה: אסתר פיין, איורים: רוני רכב, הוצ' סדרת נעורים, ספרית-הפועלים 1988.

האדיש והבוהה של מרבה-הרגליים... תיאור הדמויות מרחיב את ההיכרות עמן ומחזק את הקשר ההדוק בין המילים לבין התמונות. והרי זו חשיבותו של ספר תמונות יפה.

ובעיקר על ההכנות החשאיות למרד. הדס הצולעת, רואה עצמה כעורה כנגד אחותה היפהפיה, הדס מקנאה ואוהבת את אחותה הדומה לאמה המתה. האב שהתאלמן מאשתו האהובה בלידתה את הדס, מקדיש תשומת לב מיוחדת (כך חושבת הדס) לאחותה היפה הדומה לאמה — והיא, הרגישה והסובלת, מנסה להבין את מניעיהם של הסובבים אותה כולל אביה.

ייסורי ההתבגרות של הדס מתקשרים למאורעות הקשים העוברים על בני-כפרה ועל אנשי הגליל כולם. הדס היא מספרת-עדה, בת הגליל רוויית ריחותיו ומראותיו.

הקורא מזדהה עם הגיבורה ובאמצעותה עם האירועים והמראות, והוא יכול לחוות אותם חמים ואמינים. ברומן פריסה רחבה של אנשים, נשים וילדים; תיאורים חיים של מאורעות ועלילה מרתקת של התרחשויות לפני המרד בגליל ובמהלכו.

המתחים במירקם האנושי בונים דמויות חיות רבות פנים כשהכותבת

שומרת כל הזמן על אמינות המקום והזמן בתחום מנהגי החיים כגון: סוגי הלבוש, המאכלים, וסידרי התחבורה.

בהכנות למרד שותפים תושבי הגליל הכפריים, תושבי הערים סוסיא וגמלא עם יושבי טבריה (שהם דייגים ברובם). תוך הירוק הקשרים בין הגליליים המורדים נפרש נוף הגליל בתיאורי יום ולילה ועונות השנה.

זהו ספר קריא לבנים ולבנות בשל עלילתו השוטפת והמרתקת ובשל עולמו הריגשי עשיר-הגוונים. בשולי הדברים ברצוני להעיר שתי הערות ביקורת.

(א) לשונם של כל הגיבורים היא לשון כמעט אחידה, הדיאלוגים אינם מאפשרים לקורא להבחין באישיותו של המדבר, ובכך נוצרה מין לשון סינתטית ובלתי גמישה. יש גם גלישות בלתי

אמינות לזמן ולמקום במבנה הלשוני — אך אלה מעטות.

(ב) בסופו של הספר, כאילו לא היה לכותבת כוח נפשי להתמודד עם הטרגדיה של הדס והיא קוטעת את מכלול התייחסויותיה לעצמה במין סוף כפוי.

עמירם, הארוס של הדס נופל בקרב, מבלי שהיא זכתה לנשיקה המצופה והמיוחלת. הדס כלל אינה עוסקת יותר בכאבה האישי ובתגובותיה על אימת האסון. המבשר על האסון ועל אימת הסוף הוא חגאי. הוא מספר פרטים ועובדות.

כשגמרתי לקרוא את הספר, חסר לי פרק שבו הדס תבכה ותתאבל על כל שהיה ועל שיהיה אחרי האסון. חסר לי פרק של התפרקות ריגשית, עם כישלון המרד.

"לפעמים עצוב — לפעמים לא" *

מאת ירדנה הדס
ומירה שלמוני

הוא עצמו או סביבתו (החברה בכיתה, המורה, המשפחה).

המצוקות הן: חסר אב ("ניצה רוצה אבא"). אח חריג במשפחה ("הסוד"). אב נכה ("לפני המסיבה"). קנאת אחים ("בשעור תורה"). פחד ובושה ("אורי ושעור השחיה"). אלימות בין אחים ("פחדו של עודד"). ליקוי-למידה ("אבי טועה"). קשיים כלכליים ("השמלה הלבנה"). התמודדות מוסרית עם הבית

בספרון שלפנינו ארבעה-עשר סיפורים קצרים. נושאייהם הם: בעיות קשות של ילדים. מעין לקסיקון של צרות. העלילות אמינות, כיוון שהן לקוחות מן "השדה". אין פתרונות מסוג "הסוף הטוב", אך ישנן נחמות קטנות, המוענקות לילד הסובל ומקורות הסבל

* "לפעמים עצוב — לפעמים לא", כחבה: צביה מולר, איירה: שושנה שפינר. הוצי' יאלף", 60 עמי, מנוקד.

אין הספר יצירת ספרות גדולה. אך יש בו לקט חשוב של עלילות המסופרות בבחירות, ועשויות לשמש את המורה-היועצת או המורה-הטיפולית בשיחות עם ילדים בביתות הנמוכות. הגורם המזמן צריך להיות, בכל מקרה, אירוע כלשהו (הדומה בכמה מקווי היסוד שלו) בחיי אחד הילדים בכיתה המטופלת ע"י המורה.

קריאת הסיפור באוזני הילדים תהווה, בכל מקרה, פתיחה לדיון בקבוצה הומוגנית מצומצמת. כשישמע הילד הסובל, שיש לזולתו בעיה דומה לשלו, יתנחם בכך, שאינו בודד בצרת-נפשו, ואולי אפילו יתקבלו על לבו דרכי התמודדות, המוצעות ע"י המחברת או ע"י חבריו בקבוצה.

איורה של שושנה שפינר מציגים את התוכן בנאמנות אך אינם מותירים מקום רב לדמיונו היוצר של הילד. ניתן בהחלט להשתמש בהם, אף לפני קריאת הסיפור.

בעמודים 9 מופיע, בשוליים, צמד מילים "לפעמים עצוב" (בלוויית איור מתאים), ובעמוד 10: "לפעמים לא..." בלא ציור. הדבר מאפשר משחק מסמל, הנה, בעמוד הקדמי — הילד עצוב, הופכים את הדף, "פותחים דף חדש", "לפעמים לא..."

"המציאה"). סלידה ממזון המוגש בבית ("בקבלת שבת"). מריבות בין ההורים ("בשעור חשבון"). תחושת אשמה ("לפני חג החנוכה"). מריבות על רקע של מצוקה כלכלית ("בט"ו בשבט"). אפלייה לטובת האח הקטן ("לפני חג הפורים"). בסיפורים, רובם ככולם, אנו מוצאים דימוי עצמי נמוך של הילד: חוסר-ביטחון המתפתח בו עקב מצוקתו המתמשכת וחוסר-יכולת להתמודד עם נתוני-המציאות. אי-הבנת המצוקה מצד המבוגרים, לפחות זמנית.

אין בסיפוריה של צביה מולד מן ההאשמה. אין היא מביעה כעס על המבוגרים או על הילדים. ניכר הרצון לרכך, גם כשהקורא המבוגר מגיב — בינו לבין עצמו — בחריפות (לדוגמא: בסיפור "ניצה רוצה אבא" משתוקקת הילדה לחיבוק חם מצד גבר, שישמש לה, לרגע, כתחליף אב. היא מתארכת בביתו של הדוד בכפר. היא משרדת" אליו, שיש לה צורך במעט חום. אולם הדוד, שאינו מחבק אפילו את ילדיו שלו, אינו טורח לחבקה. הקורא עשוי לבעוס על הדוד חמוץ-הסכר... האם פוטרת את בתה מלפניה באמרה: "הוא (הדוד) חכם מאד וחושב כל הזמן. לכן אין לו זמן לדבר"... וניצה חושבת: "בודאי אין לו גם זמן לחבק").

טעם של פעם

מאת נירה פרדקין

ילדי בזק, כתב: אלינור מורדאונט, תרגם:
יעקב אורלנד, הוצאת עם עובד
(שחרות), ציורים: ולטר טריאר.

המשפחה, למרבה המזל בילו אותו לילה
במקלט, בניגוד למנהגם בדרך כלל.

הסיפור מתרחש בשנים 1939-1941.
לונדון מופצצת לילה אחר לילה
ומשפחות רבות מגלות כל בוקר שבתן
הפך ל"מקרה" ועליהן לחפש מקום
מגורים חדש, וגם להשיג חפצי בית
ראשוניים. לדברי ננסי חפצים אלו אי
אפשר להשיג "לא בכסף ולא בעיניים
יפות", ותוצאות ההפצצה קשות יותר.

הספר נכתב בשנת 1941, בעצם אותם
ימים שהסופרת מתארת. הספר מלא
הומור ואפילו שמחת חיים. ההומור הוא
דרך להתמודד עם קשיי החיים — העוני,
המחסור, המלחמה — ואין להתעלם
מהם. המלחמה אינה זכרונות נוסטלגיים
של מבוגר הנוכח בילדותו 40 שנה
מאוחר יותר, אלא היא מציאות חיים
יומיומית הנכתבת בזמן התרחשותה.

ננסי חווה את החיים שסביבה
באינטנסיביות רבה. היא אינה יודעת
ולא מתעניינת במה שקורה בעולם. היא
יודעת רק שהיא שונאת את היטלר
ואוהבת ומעריצה את המלך ואת
המלכה, וגם את ויגי (וינסטון צ'רצ'יל).
פרט לכך היא מתרכזת רק במה שקורה
בשכונתה: יחד עם חבריה היא עוזרת
ליחידות העוסקות במילוי לועות (בורות)

סיפורה של ננסי האלי, הילדה החמישית
במשפחה בת תשעה ילדים, המתגוררת
במזרח לונדון. אמה נפטרה כשילדה את
הבת הקטנה ומאז מוטל עול המשפחה
על הבת הבכורה, שהיתה בת 16 בנות
האם. ננסי מתפעלת מאחותה מולי, כְּזָה
לאחותה השניה מגי, העצלנית
והמגונדרת, היא כועסת על התאומים
טום ופיט על כי הם שובבים. הילדים
האחרים צעירים ממנה והיא עוזרת
למולי לטפל בהם. אבי המשפחה סבל
בנמל הדגים והוא מצטיין בכוחו הפיסי
הרב. את נחת זרועו הוא יודע להראות
גם בבית ובמיוחד כלפי מגי והתאומים.
מאז התאלמן, לוטשות אליו עין כמה
משכנותיו הפנויות וזה בכלל לא מוצא
חן בעיני ילדיו. לעיתים הוא אוהב לצאת
ולשתות עם חבריו ואז הוא מוציא את
רוח הכסף שכל כך נחוץ למשפחה וחוזר
מאוחר הביתה.

כך אירע גם לילה אחד ו"זה היה
בוודאי הפתעה בשבילו" מספרת ננסי
"כשהוא בא, שלהגיד את האמת, לא
נשארה אפילו חתיכת בית". ילדי

של פצצות ופינוי הריסות, משתתפת בקטטה עם חבורת ילדים מהשכונה הקרובה "כמו הגרמנים והאנגלים", היא מספרת "אנחנו היינו האנגלים". ננסי מוצאת עצמה מעורבת בהרפתקאות שונות ומשונות: עלתה עם אחיה על סירה שאחר כך נחטפה על ידי גנבים, קפצה על חבילת מטען שהועלתה לראשו של מחסן גבוה — כל זאת במסגרת הוויכוח על מעמדם של בנים ובנות. במקרה אחר עזרה לפעוטה למצוא את הוריה שמהם נותקה בהפצצה נוראה על נמל לונדון. נוסף לכך היא עדה לסיפור האהבה של אחותה הבכורה מולי וגם היא עצמה חווה את חווית האהבה הראשונה.

כסיפור־משפחה הוא מסתיים בסוף טוב: אחותה של ננסי מולי נישאת ונולד לה ילד, אביה האלמן נושא אישה ולרווחת ילדיו מתברר שאם חורגת יכולה להיות ממש כמו אמא. באשר למלחמה היא עוד תימשך כמה שנים לאחר שהתפרסם הספר, אבל ננסי אין לה ספקות באשר לתוצאותיה. משום שכדברי אמה החדשה "הרשע אינו מנצח לעולם".

כאמור התפרסם הספר בעצם ימי המלחמה, לעברית הוא תורגם בשנת תש"ד והופיע בהוצאת עם־עובד בסדרת "שחרות", זכורה לטוב, שפירסמה ספרים לבני הנעורים. המתרגם יעקב אורלנד הצליח למצוא מקבילות מעניינות לסגנון הילדי של ננסי המדברת בסלנג של מזרח לונדון. הספר היה בזמנו ידוע ופופולרי בארץ ועד עתה הוא זכור לטובה אצל כמה מבני גילי בזכות הדרך, שבה הוא מתאר ילדים בצלן של

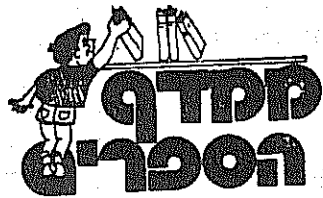
את הספר עצמו יכולתי לאתר רק בספרייה הבודלינית באוקספורד. כספרייה לאומית נאסף ונשמר שם כל ספר שהודפס ברחבי הממלכה המאוחדת ואין להוציאו מהספרייה בשום מקרה. בזכות זאת באמת נשמרים שם ספרים שאולו ונשכחו. (בניגוד לספריות לאומיות אחרות, בהן אין מקפידים שלא להוציא ספרים). יחד עם Blitz Kids (שם הספר באנגלית), היו בספרייה גם ספרים אחרים של אלינור מורדאונט, רובם ספרי מסעות ואגדות. אם ניתן לשפוט לפי קריאה מרפרפת, רובם משעממים.

אחד מהם Here too is Valour ("גם כאן נמצאת התהילה") נכתב ב־1942 ובו היא מתארת את רשמיה במזרח לונדון בעיצומם של ימי הבליוץ. הספר כתוב בלשון מליצית ומנופחת, פטרונות של הגברת מהווסט אנד המתפעלת מהתנהגותם הפטריוטית של תושבי שכונות העוני במזרח לונדון. בין השאר יש שם משפט או שניים על היהודים, אנטישמיים למדי.

שמות הרחובות והאזורים הם אלו שמתוארים ב"ילדי הבוק" וחלק

(המשך בעמוד 64)

לכיתות הנמוכות

אמא אווזה, איורים: ארנולד לובל, נוסח עברי: אורי סלע, הוצ' מודן 1986, לא ממוספר, מנוקד.

סוד קסמם של שירי "אמא אווזה" הוא ביניקתם הישירה מהווי-החיים העממי של בריטניה וארה"ב. הם משקפים את עמל היום-יום, משחקי-הילדים, חלומות הגדולה והעושר, זרון הרשע וסכלות התם, כיסופי הנערה לאהבה, תהפוכות מזג האוויר ועוד. כל זה מעורב בדמיון, במשקעים של אגדות-עם ובמשחקי-לשון וחרוז. מבחינות אלו, דומים השירים לשירי הילדים, העממיים, של ישראל. בקובץ שלפנינו כ-300 שירים, כפי שנבחרו ע"י העורך והמאייר.

בנוסח העברי, נשמרה העליצות, חוכמת החיים והדמיון, הטמונים בשירים.

מסע לכוכב-צלילים, כתבה: שריח קמחי, שלחין, אייר: יוסי ויס, הוצ' נוצה וקסת, 1988, 32 עמ', מנוקד.

סיפור דמיוני על ילדה גילי, שמגיעה לעולם אחר "לכוכב שכולו צלילים, מראות וקולות". ההצהרות על הכוונה של המחברת היא במקצת בומבסטית, אך גם אפשר להטיל ספק בהיגד ש"הצד הבידורי" מקפל בתוכו את הצד החינוכי, העלילה בספר יש בה כדי לגרות את הקורא הצעיר להתעניין בנעשה בכוכב הצלילים.

הבית עם שעון האותיות, כתבה: רעיה בלטמן, ציירה: דורית בן-ארי, כתר 1988, 104 עמ', מנוקד.

סיפור אוטוביוגרפי של הסופרת על השנה הראשונה לאחר עלייתה ארצה. הסופרת מספרת על קשיי קליטתו וקליטת משפחתה. התיאורים מציאותיים, והקשויים כפי שתוארו ריאליים, אבל היו בתקופה זו גם אידיאלים אחרים שהוגשמו. לאלה לא ניתן ביטוי.

מחקן הפנסים, כתבה: חגית בנוזמן, עיצוב ואיור: יעל ליאור, הוצ' מודן 1988, 56 עמ', מנוקד.

כדרכה של חגית בנוזמן בספריה לילדים, היא מעלה בעיות המציקות לילד בגיל הרך, או הרהורים שלו על תופעות במשפחה או בסביבתו הקרובה.

השירים כולם מובאים מנקודת ראות פסיכולוגית, — החררים שהילד נותו לעצמו למעשים ולעתים גם למחדלים. כגון: הוא בוכה כיוון שמביכים אותו. מקנא באח קטן: ("הוא מחוסר נימוסים ואומרים שהוא ילד מקסים") תָּמָה ומצטער על גורלו של עיוור. מגיב על הוראות סותרות, לעיתים, של מבוגרים; מזדהה עמם במצבים קשים שלהם. הנקודות הכואבות מובלטות בהומור, החרוזים קלילים, האיורים תואמים את הטקסט.

הרפתקאות של חבורת יחדוקא, כתבה: מרי סונסון, חרגמה: פועה הרשלג, צייר: ניל מקפיטרס, כתר 1986, לא ממוספר, מנוקד.

חבורת יחדוקא, מנצחת בתחרות על מציאת חפצים שונים ומשונים.

הסיפור תורגם לעברית אבל נשמר באופיו המקורי. בציורים מופיעות דמויות מסרטי וולט דיסני הסגנון עמוס מעט כמו: ("אמבטיה משתוללת, סירת חתירה דוהרת, מריצה בתאוצה, וקטנוע שדוגית נוהגת בו.) אך נשמרה חיוניות בעלילה ובדמויות.

סיפורים במספרים, כתבה: דפנה חיימוביץ, ציירה: יעל ליאור, מסדה, שעת קריאה, 1986, 39 עמ', מנוקד.

סיפורי הווי של ילדים, המלווים התלבטויות, היסוסים לגבי כל חווייה שהיא עבורם ראשונה.

איתי מחליט ללכת לחוג נגינה, ולא החליט על איזה כלי הוא ילמד לנגן. נפלה לו השן הראשונה, ותמה הוא אם יקבל תמורתה מתנה ממלאך השיניים?

על כל אלה ניתן לקרוא בספר. הסיפורים כתובים בלשון קלה ומלווים איורים.

האם הנועה, כתבה: דבורה קיפניס, איורים: פוית מלר, "דקל", ליד הוצ' ש. זימון, 16 עמ', מנוקד.

סיפור על תקופת השואה.

הסיפור מבוסס על חווייה שחוותה המחברת לפני כ־40 שנה. הביאו לביתה ילדה שאמה השליכה אותה מבעד לחלון הרכבת שדהרה לאושוויץ. האם הסתכנה, קיבלה החלטה נועזת והיא אחת מני רבבות שהצליחה.

מורה, גנת, או הורה, שמחפשים סיפור בנושא השואה לילדים בגיל הרך, ינצלו את הסיפור שלפנינו וייעזרו בו.

נסיעה טובה, כתב: דוד
דותן, צייר: יפתח אלון,
כתר 1986, 115 עמ',
מנוקד.

אמא ואבא נוסעים לשבועיים לארצות הברית. שלושת
ילדיהם מיכל, נילי ויוני נשארים בארץ עם סבא וסבתא. יש
הכנות לנסיעה, פרידה בשרה התעופה ("שרה שקוטפים בו
אווירונים") וביילוי של שבועיים בצוותא. סבא וסבתא צריכים
להתמודד עם געגועי הילדים, סדריי הבית, דאגה לביילויים,
ואפילו עם נסיונה של נילי לברוח לחוץ לארץ.
הרבה חוויות והומור, בסיפורים.

המלך הלך לישון, כתב:
יוסי אלפי, צייר: אבנר
כץ, 1986, 22 עמ',
מנוקד.

מלך אחר שהיה אהוב על עמו החליט באחד הימים לצאת
לחופשה, הסתגר בארמונו, "נעל את דלתו על בריח וציר",
הכין אוכל ועיתונים של שבת והלך לישון.
בתחילה היו מודאגים, השתדלו לגלות את המלך
ולהחזירו, אך ללא הצלחה. ברבות הימים התרגלו
להיעדרותו, העם הסתגל למצב החדש וחזרו לחיי יום-יום.
בסוף הסיפור מוסר השכל: "זכור; עם העם עליך לחיות כי
מלך ישן מרוחק ומסוגר סופו שיהיה מיותר ומפוטר (1)"
הנושא, אגדות ומעשיות.

טוב לי בקיבוץ, כתבה:
ברוריה ולס, ציירה:
נעמי גולדין, הוצ' מסדה,
שעת קריאה, 1986, 40
עמ', מנוקד.

בחברת הילדים בקיבוץ קרה משהו חריג: מישהו פלש
למרפסת ושבר את כל העציצים, הנעלים של עטרה נעלמו,
השתנה משהו בפינת החי. על כל אלה ועל חוויות נוספות
מבית הילדים ומחיי הקיבוץ, מספרת ברוריה ולס בסיפוריה.

מחבואים, כתבה: לאה
נאור, צייר: כרמי גל,
מסדה, שעת קריאה,
1986, 41 עמ', מנוקד.

גילי, סבא נוח ואלעד, דוד יוסף ודודה אראלה גרים בבית
מגורים אחד. ויש להם חוויות משותפות. כאשר משעמם
לילדים הם מגלים במחסן ארגזים ובהם מכשירים מסתוריים.
תודות למכשירים אלה גילי ואלעד סייעו למשטרה ללכוד
כנופיית פורצים. מסופר גם על הרפתקאות יום-יום אחרות
שעברו על גיבורנו ובני משפחותיהם.

חיבת החלומות, כתב:
יעקב סחר, ציירה: עידיה
שולמן, ספרית פועלים
1985, 72 עמ', מנוקד.

בספר קובץ שירים לטווח גילים משבע ועד תשע. השירים
המיועדים לקטנים הם: היום הראשון, תמיד באמצע משחק,
מותר ואסור ועוד. בצד שירים אלה יש שירים אחרים כמו:
לאן רץ הזמן? צריך להתכונן לזיקנה, לגיל הבוגר יותר.
יש לציין את עיצובו המיוחד של הספר. האיורים הם
בשלושה צבעים ומוסיפים מימד המתאים לכל אחד מן
השירים.

"אין זה ספר ככל ספר
של שירים ואגדות
כאן כל דף ודף בספר
חד לכם חידה-חידות..."

חידון החרוזים, כתבה:
רימונה די-נור, ציירה:
טלי קריבולט, מעריב,
1987, לא ממוספר,
מנוקד.

סידרה של חידות בחרוזים, בצד ימין החידה, כשהמלה
האחרונה שהיא הפתרון, מופיעה הפוכה, בצידו של ציור
גדול.

החידות קלילות, הטכסט אינו צפוף, האיורים נאים.

בספר, שירי ילדים על נושאים שונים: מתוך הווי-הילדים
ברחוב ובכיתה. משחקים וחלומות של ילדים. השירים
כתובים בלשון פשוטה, בסגנון של פעם... אין בהם מסר או
תחכום מיוחדים. אחדים מהם טובים לקריאה בפני ילדים
קטנים.

שבעה גמדים, כתב:
חלפי אברהם, ציורים:
יעקב גוטמן, הוצ'
הקה"מ, חשמ"ו, 52
עמ', מנוקד.

השירים מעוטרים בציורים מאירי עיניים.

לכיתות בינוניות

חבורת ילדים בראשותו של סבא מיקו ממשיכה
בהרפתקאותיה. הפעם עוזרים סבא, סבתא והילדים ליושבי
בית-אבות בו הם מתגוררים, זקן וזקנה בודדים רוצים
להינשא ואילו ילדיהם הבוגרים מתנגדים מטעמי ירושה.
סבא מיקו הצופה בצערם של הזקנים ידידיו, רותם לעזרתו
את ידידיו הקטנים והם בעזרת מצלמה, צינור מים ועוד
להטוטים מונעים מילדי הזקנה לבצע את זממם.

הספר כתוב כסיפור מתח והרפתקאות ויש בו הצצה אל
עולם הזקנים ואל הווי-בית-האבות ומבלי משים גם שילוב
דורות ובעיותיהם.

ספרים נוספים בסדרה זו: סבא מיקו והחדר הנעול. סבא
מיקו ובית הדפוס המסתורי היחידה המיוחדת של מיקו. מי
מאיים על סבא מיקו.

יחידה מיקו במבצע
הצלה מזור, כתבה:
גלילה רוק-פדר, צייר:
יפחח אלון, כחר 1986,
101 עמ'.

ספר סיפורים זה הוא אוסף של סיפורי עם כולם מסתיימים
בסוף טוב ונושאים מסרים: אמונה חזקה בצדק וביושר,

סיפורי זאכו, (מבחר
סיפורי כורדיסטן) תרגום

ועריכה: ורדה שילה, במוקדם או במאוחר, הצדק יצא לאור, אולם הדרך לצדק נירים 1986, 74 עמ'.

הסיפורים מבליטים אומץ לב, חשיבותה של הכנסת-אורחים קרובים וזרים, ומספרים על מנהגים ואורחות-חיים של בני העדה הכורדית.

תומר ועומר הם תאומים זהים בני תשע. כלבם האהוב אבר. והם פותחים במסע חיפושים אחריו במהלך החיפושים הופכים שני האחים לבלשים ומצרפים פרט לפרט, הם משתמשים בדמיון המפליא ביניהם כדי להפתיע את הפושע שאחריו הם עוקבים. העלילה כתובה בשטף ואמורה לעורר הזדהות של הקורא עם גבורי הספר.

הספר "מסתורי הבית האדום" דומה בכמה מרכיבים לסיפורים בלשיים אחרים, עד כי לעתים הוא נקרא כמו פארודיה על עצמו. השמות ההומוריסטים של הפרקים כבר מבטיחים הנאה.

העלילה מתרחשת לפי מיטב המסורת: לבית גדל מידות באחוזה של אדם עשיר, מופיע לאחר היעדרות של חמש-עשרה שנה, אח עני. משטרה שאינה יודעת את מלאכתה. לעומתה צמד בלשים חובכים המשחקים את ד"ר ווטסון והולמס ופותרים את התעלומה. ספר מברר, חינני.

מורד: הזמיר, כתב: גבריאל צורן, עם עובד 1986, לא מנוקד.

גדעון, ילד בכיתה ה', מספר לנו את אשר עבר עליו במשך חודשים אחרים. בשנת 1956 בביתו אשר על הר הכרמל בחיפה.

הסיפור בנוי על עלילה אחת ההולכת ומתפתחת מראשיתה ועד סופה, מתוך הצגת הדמויות בעליל ותוך הדגשת הרצף הכרונולוגי. הרובד הראשון ניתן מנקודת מבטו המבוגר המוצא את ביטויו הפיוטי בעיקר בלשון הספר. ספר ללא גיבורים וללא הרפתקאות. רק המוות הפולש לתחום עולם המשפחה "המוגן", כביכול, מזעזע את השיגרה. ולאחר מכן הכל חוזר לקדמותו.

הספר מסתיים באקט סמלי, שיש בו מן ההשלמה עם קיומו של המוות בחלק ממהלך החיים, והוא – הולדת האחות התינוקת דליה.

התאומים ותעלומת הכ"לבים האבודים, כתבה: סמדר שיר, ציורים ועטיפה: כריסטינה פאלדינוקדמון, ספרית מעריב 1987, 112 עמ'.

מסתורי הבית האדום, מאת: א. א. מילן, תרגמה: פ. צפנת, הוצאת "ידיעות אחרונות" 1986.

החורף הארוך, כתבה:
לורה אינגלס-וילדר,
תרגמה: טלי נתיבי-
עירוני, אייר: דני קרמן
ואבנר כץ, זמורה-ביתן
1987, עמ' 240, מנוקד.

כפי שניבא האינדיאני הזקן היה החורף של 1880 מן הקשים
בדקוטה. אבא העביר את המשפחה אל העיירה, ועד מהרה
החלו סופות שלגים. לורה ומרי לא יכלו לבקר בבית הספר.
חומרי ההסקה והמזון אולו.
כשהחריפה סכנת הרעב, רתמו אלמנוז וילדר וקפ גרלנד
שתי מזחלות ויצאו לחפש חיטה.
בספר, תאור מאבקם של הגיבורים באיתני הטבע. השלג
והקור.
ספר נוסף בסדרת בית בערבה.

עמק הסנוניות, כתב:
ארהור רנסום, תרגמה:
רונית לנטין, עיצוב: דני
קרמן, זמורה ביתן 1987.

המרוץ בין סנונית, לבין אמוזנה הסתיים בכירע. גיון נווט
בצורה מוטעית, סנונית פגעה בסלע זאב המים. חור נפער
בתחתיתה — והיא טבעה כמעט מיד. אומנם קפטן פלינט
והרוד של שורדות הים האמזינות קיבל על עצמו לסייע להם
בתיקונים — אבל בינתיים היתה החופשה שלו אבודה.
במרכז הסיפור ארבעת ילדי ווקר ושתי בנות בלקט אשר
החופשות שלהם הופכות לארועים מסעירים, גרושי דמיון
ועליצות.
בסדרת ספרי הסנוניות והאמוזנות הופיעו עד כה ארבעה
ספרים.

לכיתות גבוהות

מורה מחליפה, מאת:
סמדר שיר, עטיפה
ואיורים: ליאת בנימיני,
תמוז 1986, 192 עמ'.

סיפורים המתארים את הווי התיכון מנקודת ראותה של
מורה מחליפה, אשר על אף מאמציהם של התלמידים
ל"שגע" אותה, החזיקה מעמד. על המורה עברו רגעים קשים
אך גם משמחים.
הסיפורים, כל אחד לעצמו, קלילים ומעוררים עניין,
התיאורים בספר אינם מחמיאים לדמותה של המורה, ויש
בהם נימה המתיימרת למצוא חן בעיני התלמידים.
הסיפורים יזכירו לתלמידים מעט מהווי הכיתה, ואולי יגרמו
גם לאי-אלו נקיפות מצפון ורגשות חרטה.

בן אכרים, כתבה: לורה
אינגלס וילדר, תרגמה:
טלי נתיבי-עירוני,

בספר מתוארת ילדותו של האיש שנעשה לבעלה של
הסוויית ופגישתם על גדות אגם הכסף. הסופרת מתארת את
הח' התוססים מלאי הפעילות בחווה, כאשר כל בני הבית

איורים: גארת ויליאמס, נוטלים חלק ונושאים בעול. את ההווי, התעללות הנערים ומורה-ביתן, 1987, 213 הגדולים במורם הקודם ואת חרדתו של אלמנוז למורה עמ' החדש.

אביו של אלמנוז הכין הפתעה בעצה אחת עם המורה, ועוד אפיזודות מפתיעות. האווירה ספוגה חיוניות וחינניות.

חמישה עשר מונולוגים של בני-נוער, שהוריהם הביאום לארצות-הברית. חמישה עשר ראיונות קצרים עם בעלי דעה נחרצת ועם מתלבטים. יש בהם הסובלים ומבקשים לשוב ארצה בהקדם. ויש השמחים ומאושרים בחלקם. מומלץ לקריאה לבני-נוער. אלה שבארץ ואלה שכבר עברו את האוקיינוס ומזדהים עם אחד המחנות של מספרי הסיפורים לסמדר שיר.

כשעזבנו את ישראל, מאת: סמדר שיר, הוצ' מודן 1987, 133 עמ'.

סיפוריה של רבקה מרים כתובים בקווים דקים ומרומזים. הם מספרים על עצב ושמחה, על בדידות וכמיהה לקירבה, על פליאה לרחשי העולם שהם מחוץ לאדם. על דברים שאינם ניתנים לרכישה, להוכחה למישוש. דמויותיה הן במצוקה אנושית... הגשם המצונן, הכוכב שאינו מצליח להירדם מרוב אור וכו'.

חלונות בהקיץ, מאת: רבקה מרים, הוצ' הקה"מ, תשמ"ו, מנוקד.

לסיפורים שפה יפה, פשטות וקצב משלהם. בסיפורים מוטיבים מהמקורות היהודיים, ויש בו קסם של פגישה ראשונה עם צלילים חדשים. זה סגנונה הפיזי של רבקה מרים.

ספר מסדרת "אל עצמי" — סיפורה של בתיה, חברתו של ציון. בתיה היא ילדה כבת 14, שגרה על שפת הים בעכו, וסוערת את אביה העיוור. היא מסייעת לציון, שנמלט ממשפחתו האומנת, והשניים מתאהבים ושומרים על קשר גם לאחר שובו של ציון למשפחה האומנת.

חבר ראשון, כתבה: גלילה רון-פדר, אייר: הלל אבט, הוצאת דגן, 1988, 132 עמ'.

בסידרה 12 חוברות בנושאים שונים. בכל אחת 32 עמודים מלווים צילומים, מפות גרפיים, פקסימיליות — בצבעים. הערכים בסידרה זו מגוונים, והם לקוחים מתחומי תרבות שונים. בבחירתם אין הגיון כלשהו לא חיצוני ולא פנימי. הטקסט בסידרה רחב יותר מן המקובל באנציקלופדיה. נער סקרן ואינטליגנטי ימצא עניין בסידרה ויעשיר את עולמו.

קשת רחבה, סדרה מדעית, אנציקלופדיה לנוער ולמבוגרים, הוצ' ספרי גרפאורד-פטל, ת"א 1987.

חיים כרוהים, אחי הילסום, יומנה של אחי הילסום, 1941-1943, מהלנדית: שולמית במברגר, "כחר" 1985, עמ' 169

שם הספר, והשנים 1941-1943 שבכותרת המשנה, יש בהם יותר מרמז לתוכנו. הסופרת אשה צעירה בהולנד, גדלה במשפחה מתבוללת בתקופת השואה, עד שמצאה מותה באושוויץ.

בדברי ההקדמה לספר משל אהרון אפלפלד, נאמר: "זה ביטוי נשי מאוד גדוש חוויות והתנסויות. עד שלעתים אתה שוכח, כי הדפים נכתבו בעיצומם של חיפושים ואקציות. ובכל זאת האמת מצוייה בהם והיא מעצימה את חיי הנפש ופורשת אותם בפירוט חושף ומדויק".

(המשך מעמוד 56)

פרטים עליה אפשר למצוא רק ב"לקסיקון אופק לספרות ילדים", בעברית כמובן.

לבסוף חשוב להזכיר את מאייר הספר ולטר טריאר, המוכר לנו בזכות איוריו לספרים של אריך קסטנר. הציורים ב"ילדי הבוק" מלאים תנועה, שמחת חיים והומור המאפיינים צייר זה ומעשירים את אוירת הסיפור.

מהאפיוזות משותפות לשני הספרים ולמרות זאת קשה להאמין שאותה סופרת כתבה את שני הספרים. "ילדי הבוק" לא רק שאינו מנופח, יש בו אפילו לגלוג על גברות מהווסט אנד שבאות לדחוף את אפן לנעשה בבתים של ננסי וחבריה. האיזכור היחיד בספר ליהודי הוא אוהד למדיי.

על המחברת אלינור מורדאונט לא היה כל חומר באותם ספרים. למעשה

משוט בעולם ובעולמנו

רשמים מהקונגרס של IBBY - 1988

מאת נירה פרדקין

נושא הקונגרס היה "ספרות ילדים והמדיה החדשה" וחלק מההרצאות הוקדשו לתיאור מקומה של אותה מדיה בחיי היום-יום שלנו ובעיקר של ילדינו. שאלה מרכזית שעלתה וחזרה היתה האם נשאר עוד מקום וזמן לקריאה.

שני מרצים מנורבגיה (Ivar Frones, Trond Waage), קראו להרצאתם "הילדות האבודה או החדשה" מבלי להתייחס לספר או למחקר מסויים, הם תיארו את חדר-הילדים המודרני על המכשירים האלקטרוניים שבו בהשוואה לחדר-הילדים לפני זמן לא רב. הם תיארו גם את אורח-החיים המושפע מקיומם של כל אותם מכשירים למשל, הקשר החזק בין סדרות טלביזיה, צעצועים וספרים שנכתבו ועוצבו בעקבות אותן סדרות טלביזיה.

מבקר הטלביזיה הפיני, Jukka Kjava, קרא להרצאתו "מסע לעולם של פעולה ואלימות". הוא תיאר מעין מתקפה תקשורתית בארצו כשבתוך שנים מועטות, הותקנו שם כמה ערוצי טלביזיה, ונוסף עליהם עוד לוויין אמריקאי, וכולם יחד משדרים סדרות אמריקאיות מהרמה הנמוכה ביותר. כנן לעם קטן, הוא העלה את השאלה של שמירת הזהות הפינית על רקע "מתקפה" זו כשהפקת תכניות טלביזיה היא עומס תקציבי כל כך כבד בארץ קטנה (נשמע מוכר?).

ססיליה פון פליטין, סוציולוגית משבדיה, הרצתה על הנושא "כיצד ילדים מנצלים את המדיה". היא טענה, בין השאר, שהמתחרה

מדי שנתיים מקיים International Board on Books for Young IBBY, קונגרס בינלאומי. המשחתפים בקונגרסים אלה הם בעלי מקצועות שונים הקשורים בספרות-ילדים: סופרים, מאיירים ומוציאים לאור, וספרנים, מורים לספרות-ילדים ומבקרים. הקונגרס הוא הזדמנות לכל להיכרות הדדית, לקשור קשרים מקצועיים וללמוד על התפתחות הנושא בארצות תבל.

באוקטובר-נובמבר ש.ו. התקיים קונגרס כזה באוסלו. טכס הפתיחה היה במעמד נסיכת הכתר הנורבגית. במהלך הטקס העניקה הסופרת אסטריד לינדגן את פרס הנס כריסטיאן אנדרסן לסופרת ההולנדית אני שמידט ולמאיר הציכי דוזן קאללאי (Dusan Kallay). אני שמידט, קשישה, כמעט עיוורת, הולכת בקושי. נשאה נאום מלא מרץ, שמחת-חיים והומור, המוכר לנו מספריה "וויפללא" ו"מעלית הפלא". לדבריה היא כתבה מכתב להנס כריסטיאן אנדרסן ואף קיבלה ממנו תשובה וברכה לקבלת הפרס על שמו. אנדרסן "מבטיח" לה לעקוב בווידיאו הנמצא במקום שהוא נמצא, אחרי דיוני ה-IBBY, אבל הוא יכנה את הווידיאו כאשר פרופסורים "ינסו לשכנע אותי שכל מה שנקרא מדיה, כל השבבים והתקליטונים והטקליטורים המרקעים, יגברו על הספרות...". ניבאה אני שמידט וכמובן ידעה מה שניבאה.

הגדול על זמנם של הילדים ובייחוד של הנוער, הוא לאו דווקא תוכניות הטלביזיה, כפי שמקובל לחשוב, אלא המוסיקה לסוגיה, כולל כל אותם סרטוני וידיאו עם מוסיקה.

והיכן הקריאה? מסתבר שלמרות הכל עוד יש לה מקום ועתיד. במסדרונות ובאולמות נמצאו הוכחות רבות: קטלוגים של ספרים שהופיעו בפנילנד ואיסלנד, הקטלוגים נכתבו אנגלית והעידו על פעילות בנושא של ספרי ילדים (וכדאי ללמוד מהיוזמה להפקתם באנגלית). כמו כן היו תצוגות של ספרים: תצוגה קטנה של ספרים שהביאה המשלחת מסיין, תערוכת איורים לספרים בשם "ילדים בסקנדינביה", איורים אלה כלטו בצבעיהם הבהירים ובאווירה של שמחת-חיים והומור.

באולם אחר הוצגה תערוכה של ספרים שצויינו במסגרת הפרס על שם אנדרסן. ספרים אלה חולקו לשלושה חלקים: סופרים — בתוכם ספרו של לוי קיפניס "חגיגו", תרגומים — ביניהם תרגומו של אורי אורלב לספר "קאיטוש המכשף" מאת יאנוש קורצ'אק, ומאיירים — ביניהם איורו של שמוליק כץ לספר "סיפורי מר קשקש" מאת לאה גולדברג.

וגם הרצאות אופטימיות היו שם:

Jerzy-Maciej Ziminshi מפולניה, סיפר על פעולות לעידוד הקריאה בארצו בעיקר בעזרת הטלביזיה, והדגים, בעזרת סרטונים, לפי יצירות ספרות. הסרט המרשים בהם היה סרטון לספר "פרדיננד" ובו שילוב של אנימציה כאשר מציירים את הפר וצילום, כאשר מראים את הקהל המריע בקורידה.

עורכת תכניות לילדים ברדיו בוימבבה אלן וואונגנה Waungana, סקרה בעיות בעידוד קריאה בארצה. לדבריה מקובל שם שהקריאה היא לצרכי לימוד בלבד וכמעט לא מקובל שאדם קורא להנאתו. היא סיפרה על תכניות רדיו לעידוד וטיפוח הקריאה, שאחת מהן היא

לספר מעשיות-עם המוכרות לילדים. כהדגמה היא סיפרה לנו מעשייה כזו. היתה זו חווייה בפני עצמה.

דחיה בן דור, מהטלביזיה החינוכית בישראל, סיפרה על התוכנית "פרפר נחמד", הציגה תכנית אחת ואת הספר שנכתב לפיה. הרצאתה היתה מחוץ לסדר-היום, ועל חשבון ההפסקה, ובכל זאת היו רבים בקהל שבאו לשמוע ועקבו אחרי הדברים בעניין רב.

משתתפי הקונגרס הוזמנו לבקר בשני מרכזים לספרות ילדים. האחד היה "המכון הנורבגי לספרות ילדים" ובו מרכזים (במידת האפשר), כל ספרי הילדים המופעים בנורבגיה, וכן ספרים שתורגמו מנורבגית לשפות אחרות. (מצאתי שם גם 3 ספרים בעיברית.)

המוסד האחר היה "המרכז לדוקומנטציה של ספרים לילדים מוגבלים", מפעל משותף לסניף IBBY בנורבגיה ולמרכז לחינוך מיוחד שם. במרכז זה אוספים ספרי קריאה ולימוד לילדים מוגבלים וגם ספרי קריאה לגיל הרך שיוכלו להתאים לילדים מוגבלים אלו. אוסף זה משמש לצורכי מחקר ומתן שירותי ייעוץ בנושא ספרות-ילדים לחינוך המיוחד. לכבודנו הוכנה תערוכה מרשימה, שאורגנה לפי סוגי הנכות או קשיי הלמידה של הילדים, ובה הוצגו ספרים מארצות רבות. גם חולק קטלוג של אונסק"ו בנושא זה. אבל ישראל לא מיוצגת בו. אולי משום שאצלנו לא יודעים על המפעל. לדברי המארגנים הם מקבלים את הספרים מסיני IBBY או מהמוציאים לאור. למי שמעוניין הכתובת היא: IBBY Documentation, centre Norway, N. 1347, Hosale, PoB55.

בסך הכל ניתן היה להתרשם שאמצעי החקשורת החדשים מעשירים את חיינו, ובמיוחד את חיי הילדים, אבל גם לקריאה עתיד. כפי שציגה אני שמידט באותו "מכתב" מהנס כריסטיאן אנדרסן: "למלה הכתובה לא קם

חחליף. זה כתוב בספריי הקודש. בראשית היתה המלה ולעניות דעתי היא תשאר גם וירג'יניה; בארצות הברית. באחרית...".

15 שנים לספרייה בני-ציון 1973—1988

"הקוראים ספרים טובים בצעירותם, ופיהם יכוננום להיות אזרחים טובים בבגרותם"

השנה מלאו 15 שנים לספרייה המשותפת לבני-ציון בצרה, חרוצים ובית-הספר המשותף ליישובים אלה. הספרייה "בני-ציון" נקראת ע"ש משה שכט. את האירוע מציינים בתערוכה המשקפת את הנושאים והפעילויות בספרייה.

המיוחד לספרייה, הוא שיתוף הפעולה בין ביה"ס והגנים. ילדי הגן וכיתות א', ב' משתלבים בשמיעת סיפורים והכרת הספרים.

תלמידי כותת ג'—ו' לומדים בספרייה במסגרת שיעורי "ספרידע", אחת לשבוע, כל פעם שעתיים, במשך חצי שנה.

בתוכנית הלימודים:

1. התמצאות בחדר ההשאלה — לבחירת ספרי קריאה.
2. התמצאות בחדר-עיון לפי שיטת המיון העשרונות של דיואי.
3. שימוש בספרי יען; אנציקלופדיות ולקסיקונים.
4. חלקי הספר וכיצד הוא "נולד".
5. תכנון, עיצוב וכתובת "ספר אישי".
6. תכנון, עיצוב וכתובת "נושא אישי".
7. שימוש בקטלוגים.
8. הכנת כיבלוגרפיה לנושא.

9. כתיבת ביקורת ספרים לשם עידוד הקריאה והאהבה לספר.
10. הכרת סופרים ומאירים.
11. פגישות עם סופרים ומאירים.
12. הוצאת "ספריתון", עתון משותף לבית-הספר והספרייה.
13. בחירת הקורא המצטיין וספר השנה.

14. תערוכות לסיכום נושאים.

15. תחרויות ידע וחידונים.

למעשה חלק מהנושאים נלמדים בכל הכיתות וחלקם בכיתות אחדות. קיימת תוכנית עבודה, שהצוות הכין, בנפרד לכל כיתה. חומר מפורט יותר על הנושאים המוזכרים אפשר למצוא בספרייה כגון: דפי עבודה אמצעי-המחשה, דוגמאות מתוך עבודות התלמידים ועוד.

תלמידי ביה"ס משמשים בספרייה כספרנים, בהתנדבות. חדר-העיון עומד לרשות התלמידים, המורים והבוגרים לצורך עיון והעשרה. בספרייה מתקיימות פעולות מגוונות כגון: 1. שעת סיפור; 2. פגישות של חוג שוחרי הספרייה; 3. ספריית "קשב" — ערכות שבהן ספר וקלטת; 4. תערוכות; 5. פגישות עם סופרים; 6. קבלת ייעוץ והדרכה.

המגמה היא להפוך את הספרייה למרכז למידה בנושאים שונים, ולאפשר גישה אליה של כל הקהילה כשהספרן הוא אדם בעל הכשרה פדגוגית ויודע לטפל בכל הציוד.

המועדון לעידוד הקריאה

בניה"ס "כינר" בטבריה.

בבתי-ספר רבים נערכת פעולה לעידוד קריאה. מיגוון הפעילות בחלקו דומה ובחלקו שונה בכל מקום. בבניה"ס "כינר" בטבריה, פועל מועדון זה ארבע שנים, והפעילות כוללת:

1. המלצה על ספר.
2. המחזות קטע מספר.
3. השמעת קלטת שהוכנה ע"י ילדים בהם שילבו קטע מעניין מתוך הסיפור עם מוסיקת רקע.
4. הקרנת רצף של ציורים כאשר המספר מתחלף מידי פעם.
5. חידונים על ספרי-קריאה.
6. תשבצים על ספרי-קריאה, מבוססים על נושאים כמו: סיפורי אגדות, וכו'.
7. האזנה לקלטות מוכנות של "המועדון לעידוד קריאה".
8. פעילות מיוחדת לרגל "40 שנה למדינה" קריאת ספרים בנושא.
9. כרטיסיות עבודה ומשימות: ספרים שונים של אותו סופר, ספרים מתורגמים, חידוני ידע, ועוד.
10. המלצה על ספרים מתאימים לפני חגים וימי זכרון.
11. שיחות על דמויות, תיאורן ועוד.

המועדון לעידוד הקריאה אהוב על הילדים והפך מרכיב מרכזי בניצול שעות הפנאי שלהם.

"קרן ספרי מרים ע"ש הדסה וד"ר יהודה וילנסקי ז"ל מעזבונה של מרים ילן-שטקליס

פרס מחקר בנושא: יצירתה לילדים

של מרים ילן-שטקליס.

המחקר יכול להקיף את כלל יצירתה או חלק ממנה כגון: שיריה לגיל מסוים, נושא מסוים ביצירתה, השוואת ז'אנרים ביצירתה וכו'.

את כתב-היד, בשלושה עותקים, יש להגיש עד ה-7 במאי 1989, בהיקף של גליון דפוס וחצי לפחות, למשרד החינוך. הפרס בסך 1.500 שקלים, יוענק סמוך ליום השנה למותה של המשוררת מרים ילן-שטקליס (חודש מאי).

פרס אופק לחקר ספרות ילדים

מטעם מכללת בית-ברל

תלמידי-מחקר, מורים מרצים וחוקרים, בתחום ספרות הילדים מוזמנים להגיש עבודות עיוניות לשיפוט (מאמר, עבודה סמינריונית, עבודת M. A., ספר וכו').

אפשר להציע גם עבודות בזיקות לתחומי-דעת משיקים כמו: לשון, פסיכולוגיה, היסטוריה, חברה, חינוך. בכל מקרה תועדף עבודת-מחקר.

המועד האחרון להגשת החומר הוא כ"ה בניסן תשמ"ט, 30 באפריל 1989.

מועד חלוקת הפרס יתפרסם בבוא העת. גובה הפרס הוא סכום השווה ל-1000 \$ תרומת הגב' בינה אופק.

את העבודות יש לשלוח לידי: ד"ר שלמה הראל "מרכז ימימה", מכללת בית-ברל, מיקוד 44905.

ה ת ו כ ן

	עיון ומחקר
3	מבחר יצירות ספרותיות לנושא "כיבוד חוק ומשפט" לגיל הרך — גרשון ברגסון
9	לנושא חוק ומשפט בבית-הספר — הרצליה רו
13	לקראת יום העצמאות, יום הזכרון לחללי צה"ל
16	40 שנה לחוק חינוך חובה — ד"ר אסתר טרסי
17	כתבי הנופלים כזיאנר ספרותי — הרצליה רו
22	אבא תהיה גיבור — מנחם רגב
	תחושת הכאב והאכזר — נחמה בן אליהו
	לקראת יום השואה
24	אם גם ארוכה מאוד הדרך — רות גפן דותן
27	פרס זאב לשנת תשמ"ט
	ספרים לגדולים על ספרים לקטנים
34	תולדות ספרות הילדים העברית — מנחם רגב
38	תמורות בספרות הילדים — דבורה ברק
	ביקורת
	במבט ראשון: הארגב ממושי; שמשיות ברחוב הנביאים; אצלי אין סודות;
	ציור בשמים; ילדי תרשיש באי בודד; חוקי היער הירוק;
	שלושה תפוחים נפלו משמים; אננסי; הנער שהלך אל רוח
40	הצפון; בארץ אחרת; הפתעות ליום הולדת
47	קשה כשאל קנאה — ד"ר לאה חובב
49	גלגוליו של זחל זללן / מצחצה נעלים — מרים רות
52	הדס — הרצליה רו
53	לפעמים עצוב, לפעמים לא — ירדנה הדס
	טעם של פעם
55	ילדי הבזק — נירה פרדקין
57	ממדף הספרים
	משוט בעולם ובעולמנו
65	רשמים מהקונגרס של IBBY—1988 — נירה פרדקין
67	15 שנים לספריות בני ציון 1973-1988
68	המועדון בכיה"ס "כינר" — טבריה
68	פרס ע"ש מרים ילן שטקליס
68	פרס אופק לחקר ספרות ילדים
69	תוכן בעברית
70	תוכן באנגלית

REVIEWS

At First Sight	Gershon Bergson	40
Jealousy is as Hard as Hell	Dr. Leah Hovav	47
The Transformations of a Greedy Caterpillar	Miriam Roth	49
Hadas	Herzlia Raz	52
Sometimes Sad and Sometimes Not	Yardena Hadas	53

A TASTE OF WHAT WAS

Children of the Blitz	Nira Fradkin	55
-----------------------	--------------	----

FROM THE BOOKSSHELF – AROUND THE WORLD

Impressions from the I.B.B.Y. Congress, 1988	Nira Fradkin	65
15 Years of the Bnei Zion Libraries, 1973–1988		67
The Clubhouse in the "Kinar" School, Tiberias		68
The Miriam Yellin Shteklis Prize		68
The Ofek Prize for Research in Childrens' Literature		68
Contents in Hebrew		69
Contents in English		70

המשתתפים בחוברת

בן אליהו נחמה — מחנכת, מכון גולד.
 ברגסון גרשון — חוקר ספרות ילדים, משרד החינוך והתרבות.
 ברק דבורה — יועצת, אוניברסיטה פתוחה.
 גפן-דוהן-ירוח — מכללת "אורנים".
 הדס ירדנה — אפרת, סמינר ע"ש שייך.
 ד"ר חובב לאה — חוקרת, סמינר למורים "אפרתה".
 ד"ר טרסי אסתר — מבקרת.
 פרדקין נירה — מרצה, מכללה ע"ש ילין, משרד החינוך והתרבות.
 רגב מנחם — חוקר, מרצה, המכללה ע"ש ילין.
 רו הרצליה — סופרת, מרצה בספרות ילדים.
 רוח מרים — סופרת — חוקרת.

SIFRUT YELADIM VANOAR
JOURNAL FOR CHILDREN'S AND YOUTH LITERATURE

Decembwr 1988, Vol. XV No. 2 (58)

ISSN 0334-276X

Editor; G. BERGSON

8 King David St.

Jerusalem, Israel

CONTENTS

STUDY AND RESEARCH

Literary Texts of the Subject "Law and Rule"
for Kinder Garden and Primery
About Law and Rule in School

Gershon Bergson 3
Hezlia Raz 9

INDEPENDENCE DAY AND REMEMBRANCE DAY

4o Years of Compulsory Education
Independence Day
Daddy, Be a Hero
The Feelings of Pain and Loss

Dr. Esther Tarsi 13
Herzlia Raz 16
Menachem Regev 17
Nehama Ben Eliyahu 22

HOLOCAUST DAY

Even Though It's a Long Way Off

Ruth Gefen-Dotan 24

THE ZE'EV PRIZE

Awarded to the Writers – Esther Fein, Nurit Zarchi,

Tamar Bergman. The Judges's Considerations and the Award-Winners'
Responses

BOOKS FOR ADULTS ABOUT BOOKS FOR CHILDREN

The History of Hebrew Childrens' Literature
Changes in Childrens' Literature

Menachem Regev 34
Devora Barak 38